

VII
ВСЕУКРАЇНЬСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ГАРМОНІЗАЦІЯ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

ЗБІРНИК ТЕЗ

17 квітня 2026 року
м. Хмельницький

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПОДІЛЬСЬКА ПРАВОВА ЛІГА»

VII
ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ГАРМОНІЗАЦІЯ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

ЗБІРНИК ТЕЗ

**17 квітня 2026 року
м. Хмельницький**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Хмельницький національний університет
Державний податковий університет
Громадська організація «Подільська правова ліга»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
VII Всеукраїнської наукової конференції

17 квітня 2026 р.

Хмельницький

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Хмельницького національного університету,
протокол №4 від 21.04.2026 р.*

Подані тези доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (17 квіт. 2026 р., м. Хмельницький).

Розглянуті проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного та іншого вітчизняного законодавства в контексті стандартів ЄС.

Спрямовано на залучення юридичних фахівців для стимулювання і підтримки наукової діяльності правничої спільноти України.

Редакційна колегія:

Козут О. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лагойда Т. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лучковська С. І. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ
Охман О. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;

*Матеріали подані в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, автентичність цитат
та правильність посилань несуть автори*

Г20 **Гармонізація** законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2026 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2026. 244 с. (укр.)

Висвітлено проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного, іншого вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Окреслено перспективи розвитку правничої науки в умовах євроінтеграції.

Для науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів юридичних спеціальностей, практикуючих юристів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

УДК 34(477):061.1ЄС

© Автори доповідей, 2026

АВСІЄВИЧ АЛЛА ВАЛЕРІЇВНА,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького
інституту ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія
управління персоналом», доктор філософії в галузі права; аспірантка
Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимир
Великого ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС УКЛАДЕННЯ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ

Арбітражна угода виступає ключовою правовою підставою для вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі. Відповідно до положень статті 7 Типового закону UNCITRAL про міжнародний комерційний арбітраж, така угода може бути оформлена як окремих договір або як арбітражне застереження у складі основного контракту [1]. Традиційно укладення арбітражних угод здійснювалося у письмовій формі, що передбачало наявність власноручних підписів сторін на відповідному документі. Це створювало певні труднощі для міжнародних комерційних правовідносин, коли сторони перебували у різних державах і не мали можливості фізично зустрітися для підписання документів. Такий підхід фактично вимагав одночасної присутності сторін в одному місці, що спричиняло значні витрати часу та ресурсів, особливо у випадках, коли сторони знаходилися на різних континентах.

Розвиток електронних засобів комунікації відкрив нові можливості для укладення арбітражних угод без необхідності фізичної присутності сторін. Використання електронної пошти, факсимільного зв'язку та інших засобів дистанційної комунікації значно спростило процес укладення таких угод і дозволило скоротити витрати на поштові пересилання та відрядження. Водночас на початковому етапі впровадження цих технологій виникали питання щодо визнання юридичної сили таких угод у різних правових системах, що створювало певну невизначеність для учасників міжнародного обігу.

Подальший розвиток технологій електронного підпису забезпечив нові можливості для гарантування автентичності та цілісності арбітражних угод, укладених у цифровому середовищі. Використання електронних підписів дозволяє підтвердити справжність угоди та убезпечити її від несанкціонованих змін, що має вирішальне значення для визнання її дійсності у різних юрисдикціях. За даними

ІСС, частка використання електронних підписів при укладенні арбітражних угод зросла з 10% у 2015 році до 30% у 2023 році, що свідчить про посилення ролі таких технологій. Як підкреслює Дж. Хьорнле, «використання електронних підписів для укладення арбітражних угод дозволяє забезпечити автентичність угод та захистити їх від маніпуляцій» [2, с. 240].

Разом із цим розвиток цифрових технологій створив умови для укладення арбітражних угод у повністю електронному форматі із застосуванням електронних підписів та інших засобів електронної ідентифікації. Хоча становлення технологій електронного підпису розпочалося ще у 1990-х роках, їх широке використання у сфері арбітражу активізувалося лише у 2000-х роках, коли вони набули належного рівня надійності та були визнані у різних правопорядках. Як зазначає С.О. Кравцов, «особливості арбітражної угоди онлайн в умовах глобалізаційних процесів пов'язані з необхідністю забезпечення дійсності таких угод у різних юрисдикціях та забезпечення їх виконання» [3, с.38].

Відповідно до статті 7 Типового закону UNCITRAL, арбітражна угода визнається такою, що укладена у письмовій формі, якщо вона міститься у документі, підписаному сторонами, або оформлена шляхом обміну листами, телексами, телеграмами чи іншими засобами телекомунікації, які забезпечують фіксацію домовленості. Це свідчить про можливість використання електронної пошти та інших цифрових засобів комунікації для укладення арбітражних угод [3].

Як наголошує Г.Б. Борн, «сучасне тлумачення вимоги про письмову форму арбітражної угоди включає електронні форми комунікації, що дозволяє укладати арбітражні угоди онлайн» [4, с. 800]. Це має особливе значення для міжнародних комерційних відносин, у межах яких сторони часто перебувають у різних країнах і не мають можливості особисто підписати документи. За статистикою ІСС, близько 30% арбітражних угод укладаються з використанням онлайн-технологій, що підтверджує зростання значення електронних форм комунікації.

Застосування електронних засобів комунікації при укладенні арбітражних угод суттєво прискорює цей процес і дозволяє зменшити витрати на поштові послуги та переміщення сторін. Це особливо актуально для міжнародних правовідносин, коли сторони перебувають у різних часових поясах. Як зазначає С.О. Кравцов, «використання електронних форм комунікації для укладення арбітражних угод

дозволяє значно прискорити процес укладення угод та зменшити витрати» [3, с.40].

Разом із тим застосування електронних засобів комунікації вимагає належного забезпечення автентичності та незмінності укладених угод. Це передбачає використання електронних підписів, цифрових сертифікатів та інших інструментів електронної ідентифікації. Як підкреслює Г.Б. Борн, «забезпечення автентичності та незмінності арбітражних угод, укладених онлайн, вимагає використання електронних підписів та інших засобів електронної ідентифікації» [4, с.850].

Застосування електронних підписів має вирішальне значення для підтвердження юридичної сили арбітражних угод. Відповідно до Регламенту eIDAS, кваліфікований електронний підпис прирівнюється до власноручного підпису, що забезпечує визнання таких угод у межах усіх держав-членів ЄС [5].

Водночас поза межами Європейського Союзу визнання електронних підписів може бути ускладненим, оскільки різні держави встановлюють різні вимоги до їх правового статусу. Як зазначає Дж. Хьорнле, «визнання електронних підписів у міжнародних відносинах вимагає гармонізації законодавства різних країн або створення міжнародних механізмів визнання таких підписів» [2, с. 220].

Застосування технологій дистанційної комунікації при укладенні арбітражних угод також порушує питання забезпечення безпеки та конфіденційності відповідного процесу. У попередніх дослідженнях автора доведено, що «використання цифрових технологій для укладення арбітражних угод потребує забезпечення захисту інформації від несанкціонованого доступу та маніпуляцій» [6, с.115]. Це особливо актуально у міжнародних комерційних відносинах, де конфіденційна інформація може мати значну економічну цінність.

Забезпечення належного рівня безпеки під час укладення арбітражних угод онлайн передбачає використання технічних засобів захисту, зокрема шифрування даних, застосування захищених каналів зв'язку та механізмів автентифікації. Відповідно до рекомендацій ICC, сторони повинні застосовувати шифрування та електронні підписи для гарантування захисту та автентичності документів. Як наголошує Г.Б. Борн, «забезпечення безпеки при укладенні арбітражних угод онлайн вимагає комплексного підходу, що включає технічні заходи захисту та правові механізми забезпечення автентичності та незмінності угод» [11, с.850].

Одним із сучасних способів підвищення безпеки є використання блокчейн-технологій, які забезпечують створення незмінних записів про укладення угод. Децентралізований характер зберігання даних підвищує їх захищеність від несанкціонованого втручання. Як зазначає Е. Катш, «блокчейн-технології можуть забезпечити незмінність та прозорість процесу укладення арбітражних угод, що має важливе значення для їх визнання та виконання» [7, с. 150].

Платформи електронного документообігу надають широкі функціональні можливості, включаючи безпечне зберігання документів, відстеження їх статусу, підтвердження автентичності за допомогою електронних підписів та інтеграцію з іншими системами. Використання хмарних технологій забезпечує доступ до документів незалежно від місця перебування сторін, що є особливо важливим у міжнародних відносинах. Автором встановлено, що «використання платформ для електронного документообігу дозволяє забезпечити безпечне зберігання та передачу документів» [5, с. 116]. Важливим є також забезпечення рівного доступу сторін до цифрових технологій, що передбачає надання технічної підтримки та навчання щодо їх використання, зокрема проведення інструктажу щодо роботи з електронними платформами та застосування електронних підписів. Забезпечення таких умов сприяє реалізації принципу рівності сторін у процесі укладення арбітражних угод.

Таким чином, застосування технологій дистанційної комунікації при укладенні арбітражних угод відіграє важливу роль у розвитку онлайн-арбітражу, однак потребує вирішення низки правових і технічних питань, пов'язаних із визнанням дійсності таких угод та гарантуванням їх безпеки. Подальший розвиток технологій і гармонізація національних правових систем сприятимуть подоланню існуючих викликів і розширенню використання цифрових інструментів у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985, with amendments as adopted in 2006). United Nations Commission on International Trade Law. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration (дата звернення 10.04.2026 р.)
2. Hörnle J. Cross-Border Internet Dispute Resolution. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 320 p.

3. Кравцов С.О. Особливості арбітражної угоди онлайн в умовах глобалізаційних процесів. *Нове українське право*. 2023. №4. С.38-45. URL:<https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/523/474> (дата звернення 10.04.2026 р.)

4. Born G.B. *International Commercial Arbitration*. 3rd ed. The Hague: Wolters Kluwer, 2021. 4500 p.

5. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (eIDAS Regulation). *Official Journal of the European Union*. L 257/73. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj> (дата звернення 10.04.2026 р.)

6. Авсієвич А.В. Перспективи використання інформаційних технологій у вирішенні спорів міжнародним комерційним арбітражем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спецвипуск № 1. С. 114–117.

7. Katsh E., Rifkin J. *Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001. 280 p.

* * * * *

АНДРУШКО АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук, доцент,
адвокат, член Ради Комітету трудового права
Національної асоціації адвокатів України

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах інтеграції України до європейського правового простору особливої актуальності набуває питання гармонізації національного трудового законодавства із правом Європейського Союзу. Реалізація євроінтеграційного курсу держави, закріпленого на конституційному рівні, а також виконання міжнародно-правових зобов'язань, зокрема в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, вимагають системного оновлення правового регулювання трудових відносин. Трудове законодавство

України, попри значну кількість змін і доповнень, досі базується на положеннях Кодексу законів про працю, прийнятого ще в умовах радянської правової системи [1]. Така ситуація зумовлює наявність низки структурних недоліків, серед яких – застарілість підходів до регулювання трудових відносин, надмірна формалізація окремих процедур, недостатня гнучкість правових механізмів, а також невідповідність сучасним європейським стандартам у сфері праці.

Одним із ключових напрямів гармонізації є імплементація положень директив Європейського Союзу, що становлять основу *acquis communautaire* у сфері трудового права. Зокрема, йдеться про директиви, які регулюють питання організації робочого часу, забезпечення рівного ставлення та недискримінації, охорони праці, інформування та консультування працівників, а також захисту їхніх прав у разі звільнення чи реорганізації підприємств. У цьому контексті особливої уваги потребує впровадження європейських стандартів щодо обмеження тривалості робочого часу, забезпечення мінімальних періодів відпочинку, а також надання оплачуваних відпусток [2].

Важливим аспектом адаптації є розвиток правового регулювання нетипових форм зайнятості, зокрема дистанційної, надомної роботи, гнучких графіків та тимчасової зайнятості. Європейський досвід свідчить про необхідність створення балансу між інтересами працівників і роботодавців, забезпечення належного рівня соціального захисту працівників незалежно від форми зайнятості, а також запобігання зловживанням у цій сфері. Окрему увагу слід приділити забезпеченню принципу недискримінації у сфері праці. Попри формальне закріплення цього принципу в національному законодавстві, на практиці його реалізація стикається з численними труднощами, зокрема через недостатню ефективність механізмів захисту прав працівників, складність доказування фактів дискримінації, а також низький рівень правової культури суб'єктів трудових відносин. У цьому зв'язку доцільним є запозичення європейських підходів до розподілу тягаря доказування та розширення повноважень органів, уповноважених здійснювати захист прав людини.

Не менш важливим є реформування системи державного нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. Європейські стандарти передбачають функціонування ефективної, незалежної та професійної інспекції праці, діяльність якої спрямована не лише на виявлення порушень, а й на їх попередження. В Україні ж контрольні функції часто мають формальний характер, що знижує

рівень дотримання трудових прав працівників. У зв'язку з цим важливим є дотримання Конвенції Міжнародної організації праці від 25.06.1958 р. №111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» [3].

Актуальним напрямом гармонізації є також удосконалення інституту соціального діалогу та колективно-договірного регулювання. Європейська модель передбачає активну участь профспілок і організацій роботодавців у формуванні трудової політики, укладенні колективних договорів та вирішенні трудових спорів. В Україні ж соціальний діалог часто має декларативний характер, що потребує підвищення його ефективності та реального впливу на регулювання трудових відносин. Крім того, необхідним є приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері охорони праці, які передбачають пріоритет профілактичних заходів, оцінку професійних ризиків та активну участь працівників у забезпеченні безпечних умов праці. У сучасних умовах це набуває особливої актуальності з огляду на поширення нових форм зайнятості та технологічні зміни.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

2. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про дискримінацію в галузі праці та занять: Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1958 р. №111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text

* * * * *

БЕЗКРОВНИЙ ЄВГЕН АНАТОЛІЙОВИЧ,
головний спеціаліст відділу методологічного забезпечення
проведення іспиту департаменту суддівської кар'єри секретаріату
Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, канд. юрид. наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ У ПРОЦЕДУРІ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Питання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності належить до особливо складних і

чутливих, адже саме в цій сфері перетинаються потреба збереження незалежності судової системи та забезпечення її відкритості перед громадянським суспільством. Без незалежного суддівського корпусу неможливо створити правову державу, гарантувати дієвий захист конституційних прав людини та вибудувати справедливу й ефективно функціонуючу систему правосуддя. Проблематика дотримання принципу незалежності судді під час здійснення щодо нього дисциплінарного провадження охоплює не лише питання законодавчого регулювання, а й аспекти суспільної довіри до судової влади, її незалежності та спроможності відповідати міжнародним стандартам правосуддя.

Інститут відповідальності суддів перебуває у нерозривному зв'язку з принципом їхньої незалежності. За відсутності чіткого, передбачуваного та належного нормативного регулювання суддівської відповідальності виникає загроза підриву незалежності суддів, оскільки за таких умов судді можуть зазнавати негативних наслідків для гарантій перебування на посаді та професійного зростання в ситуаціях правової невизначеності.

У світлі триваючих реформ вітчизняної судової системи ця проблема набуває особливої значущості, що зумовлює потребу в детальному науковому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Принцип незалежності суддів ставав об'єктом наукових досліджень Д. Белова, Д. Давидчук, Р. Жугана, М. Гудими, Є. Назимка, Г. Буги, Ю. Полянського, А. Колодія, С. Халюк та інших.

Пунктами 17 та 20 Основних принципів незалежності судових органів (схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року) встановлено, що звинувачення або скарга, що надійшли на суддю під час виконання ним своїх судових і професійних обов'язків, повинні бути невідкладно і безсторонньо розглянуті згідно з відповідною процедурою. Рішення про дисциплінарне покарання, усунення від посади чи звільнення повинні бути предметом незалежної перевірки [1].

Частина 2 статті 126 Конституції України гарантує незалежність і недоторканність судді, встановлюючи, що він не може бути притягнутий до відповідальності за ухвалені рішення, окрім випадків учинення злочину чи дисциплінарного проступку [2]. Відповідне конституційне положення повністю відтворене у частині першій статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Рішенням від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 Конституційний Суд України роз'яснив, що положення частини другої статті 126 Конституції України про заборону будь-якого впливу на суддів слід розуміти як гарантію їхньої незалежності під час здійснення правосуддя. Це положення означає повну заборону будь-яких дій з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також фізичних і юридичних осіб, якщо такі дії мають на меті перешкодити виконанню суддями своїх професійних обов'язків або схилити їх до ухвалення неправосудного рішення [3].

У рішенні від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 Конституційний Суд України зазначив, що питання дисциплінарного провадження та притягнення судді до дисциплінарної відповідальності мають узгоджуватися з конституційним принципом незалежності суддів. Дисциплінарне провадження не повинне передбачати жодних оцінок судових рішень, оскільки такі рішення підлягають апеляційному перегляду, а також має передбачати наявність фільтрів для відсіву безпідставних скарг [4, п. 7.1].

У пункті 37 Висновку № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів, підготовленого для Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі судової влади та її взаємин з іншими гілками влади в сучасних демократіях, наголошується на необхідності належного врегулювання процедур притягнення суддів до кримінальної, цивільної та дисциплінарної відповідальності з метою захисту їхньої незалежності від будь-якого неправомірного тиску. У документі підкреслюється, що тлумачення правових норм, оцінка доказів чи встановлення фактів під час здійснення правосуддя не можуть розглядатися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків умисного чи кримінально караного порушення професійних обов'язків або грубої недбалості [5, с. 762].

Відповідно до статті 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», дисциплінарне провадження порушується з моменту надходження до Вищої ради правосуддя дисциплінарної скарги щодо можливого вчинення суддею дисциплінарного проступку, поданої згідно з вимогами Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Крім того, таке провадження може бути ініційоване Дисциплінарною палатою Вищої ради правосуддя або розпочате на підставі звернення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у випадках, передбачених законом.

Венеційська комісія та Департамент з питань виконання стандартів прав людини і верховенства права (DGI) звертали увагу на ризики, пов'язані з наданням необмеженого права ініціювати дисциплінарні провадження щодо суддів, наголошуючи, що лише особа, права якої були потенційно порушені поведінкою судді, здатна належним чином поінформувати дисциплінарні органи про таку поведінку [6, с. 20].

У щорічній доповіді за 2024 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» Вища рада правосуддя звертає увагу на зловживання фізичними та юридичними особами механізмом оскарження дій суддів з метою отримання вигідних рішень, зауважує про необхідність створення прозорих механізмів для розслідування дисциплінарних проступків, а також чітких критеріїв не тільки оцінки роботи суддів, а й вимог до самих скарг [7, с. 29].

Частина перша статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що подати дисциплінарну скаргу щодо можливого дисциплінарного проступку судді має право кожна особа. Громадяни можуть реалізувати це право особисто або через адвоката. Юридичні особи подають такі скарги через адвоката. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють подання шляхом звернення керівника або уповноваженого представника.

Частина п'ята статті 107 вищезазначеного Закону визначає, що у випадку подання адвокатом завідомо безпідставної дисциплінарної скарги такий адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності відповідно до вимог законодавства. Це положення виступає механізмом запобігання зловживанню адвокатом правом на подання дисциплінарної скарги щодо судді.

Водночас у частині другій статті 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено вичерпний перелік підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, серед яких подання адвокатом щодо судді завідомо безпідставної дисциплінарної скарги не передбачено.

Аналізуючи дисциплінарну практику щодо розгляду заяв (скарг) стосовно адвокатів, доцільно звернути увагу на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України № VI-022/2019 від 26 червня 2019 року у справі за скаргою на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Кіровоградської області № 3 від 27 березня 2019 року.

Як вбачається зі змісту рішення, адвокат звернулася до Вищої ради правосуддя із скаргою на дії судді у зв'язку із ухваленим ним рішенням. Третя дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя відмовила у відкритті дисциплінарної справи, зазначивши, що в діях судді відсутні ознаки дисциплінарного проступку, а зміст скарги фактично зводиться до незгоди заявника з ухваленим судовим рішенням. У зв'язку із цим суддя звернувся до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів із дисциплінарною скаргою на адвоката. Заявник наполягав, що адвокат, порушивши вимоги статті 107 Закону «Про судоустрій і статус суддів», не перевіряв обставини, які могли б свідчити про наявність підстав для дисциплінарної відповідальності судді, та подав свідомо необгрунтовану дисциплінарну скаргу.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури дійшла до висновку щодо необхідності відмови в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката. Зазначене рішення було оскаржене до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів, яка погодилася з позицією дисциплінарної палати, зазначивши, що формулювання, використані у контексті змісту скарги та наведеного судового рішення суду апеляційної інстанції, були оціночними судженнями, що мали під собою певну фактичну основу, які не були спрямовані на звинувачення судді у вчиненні злочину, на завдання шкоди його немайновим правам і не є засобом тиску на нього, у зв'язку зі здійсненням правосуддя [8].

Дослідивши дисциплінарну практику щодо адвокатів, можна дійти висновку, що на даний час частина п'ята статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має декларативний характер та не закріплює конкретних механізмів її реалізації. На нашу думку, для усунення зазначеної прогалини доцільно внести зміни до частини другої статті 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», доповнивши її нормою про те, що дисциплінарним проступком адвоката слід вважати подання завідомо безпідставної дисциплінарної скарги щодо судді.

Механізми залишення дисциплінарних скарг без розгляду, їх фільтрації та попередньої перевірки виконують важливу захисну функцію, спрямовану на запобігання зловживанню правом на звернення зі скаргами та використанню дисциплінарного провадження як інструменту впливу на суддю. Саме на цій стадії закладаються передумови для дотримання принципу незалежності судді, оскільки

необґрунтоване або формальне відкриття дисциплінарних справ може мати негативний ефект щодо здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Basic Principles on the Independence of the Judiciary, adopted by UN General Assembly resolutions 40/32 (29 November 1985) and 40/146 (13 December 1985).

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 126 Конституції України. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.

4. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Офіційний вісник України*. 2020. № 26. Ст. 958.

5. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях : ухвалений 16 жовт. 2015 р. *Офіційний вебсайт Ради Європи*. URL: <https://rm.coe.int/-18-2015-/1680792013>

8. Спільний висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо законопроектів, що стосуються дисциплінарних процедур щодо суддів, Декларації доброчесності та інших процедур : ухвалений Венеційською комісією на 144-й пленарній сесії (м. Венеція, 9–10 жовтня 2025 р.). Strasbourg : Council of Europe, 2025.

10. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік / Вища рада правосуддя. Київ : ВРП, 2025. URL: <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini>

11. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів затверджене рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-005/2021 від 27.05.2021. URL: <https://vkdka.org/15918-2/>

* * * * *

БЛАЖЕСВА РОМАНА РОМАНІВНА
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ВАВРИНЧУК М.П., зав.кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. політ. наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРАЇНИ

В Основному законі Україна проголошена суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою [1, ст. 1]. Людина, її життя, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю, а утвердження прав і свобод – головним обов'язком держави [1, ст.3]. Ці конституційні настанови засвідчують європейську орієнтацію України: в державі повинні діяти принципи верховенства права і дотримання прав людини, які є фундаментом європейських цінностей і умовою подальшого розвитку країни як європейської держави. Конституційно закріплено, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативні акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [1, ст.8], а також визнається і діє принцип верховенства права [1, ст.8]. У зазначених конституційних нормах міститься обов'язок держави будувати всю систему законодавства з урахуванням ідей верховенства права та правової держави, а також у відповідності внутрішнього законодавства міжнародним зобов'язанням та нормам ЄС.

Особливе значення це набуває в умовах триваючої збройної агресії, коли Україна одночасно проводить правові реформи й забезпечує функціонування держави в умовах воєнного стану.

У Європейському Союзі верховенство права є одним із ключових принципів, на яких базується діяльність Союзу. Механізми контролю за його дотриманням включають оцінку незалежності судової влади, боротьбу з корупцією, стабільність правової системи та ефективність правозастосування. Для України імплементація цього принципу є однією з основних умов вступу до ЄС.

Верховенство права та правова держава – провідні конституційні принципи, які забезпечують розвиток правового суспільства і вступ України до європейських інституцій. Конституція України прямо визначає, що «Україна є... демократична, соціальна, правова держава»[1, ст.1], тобто закон як такий має панувати над

суспільством і владою. Основний Закон проголошує: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1, ст.8].

Принцип верховенства права гарантує рівність кожної людини перед законом і водночас запобігає будь-яким проявам свавілля та перевищенню повноважень з боку представників влади.

Крім того, принцип верховенства права забезпечує повагу до прав і свобод людини як найвищої цінності та відповідає європейським стандартам і нормам ЄС, а також Конституції України.

З позиції теорії правової держави закон повинен бути однаковим для всіх – як для громадян, так і для самої держави. Він має мати правовий характер, тобто відповідати високим моральним стандартам [2, с.13]. Таким чином реалізується положення статті 1 Конституції України, де вказується, що Україна є правовою державою [1, ст.1]. Конституція розміщує «правову державу» в переліку основних якостей країни. Зазначена норма є спільним надбанням європейських демократій. У вимогах вступу до ЄС ідейні цінності Європи (демократія, права людини та верховенство права) виокремлені Договором про ЄС [3, ст.2]. В Україні ці принципи закріплені як основні.

Конституційне закріплення цих засад створює нормативне підґрунтя для правових реформ і європейської інтеграції.

Система європейського права додає до національних норм додаткові вимоги: міжнародні договори, які набули чинності й були ратифіковані Верховною Радою України, входять до складу національного законодавства України [1, ст.9]. Такими документами є Європейська конвенція з прав людини та Міжнародні пакти ООН про права людини. Вони містять широкий комплекс гарантій і стандартів у сфері прав та свобод людини, які держава зобов'язана не лише формально визнавати, а й реально забезпечувати в повсякденній практиці. Ці документи встановлюють мінімальні міжнародні вимоги щодо захисту прав людини, визначають механізми контролю за їх дотриманням і покладають на державу обов'язок адаптувати своє законодавство та правозастосовну практику так, щоб вони відповідали цим стандартам.

Отже, Україна, як учасник зазначених міжнародних договорів, повинна враховувати їхні положення під час ухвалення законів, здійснення правосуддя та формування державної політики у сфері прав людини.

Усе це підсилює принцип верховенства права, оскільки демократія і захист прав громадян у сукупності складають основу

європейської державності. У контексті сучасної війни з Росією підтримання таких стандартів є ключовим для легітимації української держави на європейській арені.

Конституція України передбачає, що під час запровадження воєнного чи надзвичайного стану держава може встановлювати певні обмеження конституційних прав і свобод, обов'язково визначаючи строк їх дії. Водночас Основний Закон чітко встановлює перелік фундаментальних прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов (статті 24, 25, 27-29, 40, 47, 51-63). Це означає, що введення особливого правового режиму не скасовує статус особи як найвищої цінності, відповідно до Конституції України [1, ст.3] та системи європейських принципів. Будь-які заходи мають бути пропорційними та визначеними законом. Відповідно до Конституції України прямо забороняється обмежувати окремі основоположні права, зокрема право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканність, а також гарантується можливість оскаржити дії влади в суді [1, ст.64].

В умовах воєнного та надзвичайного стану діють спеціальні закони: Закон «Про правовий режим воєнного стану» [4] та Закон «Про правовий режим надзвичайного стану» [5].

Закон «Про правовий режим воєнного стану» визначає такі особливості: воєнний стан – це «особливий правовий режим», який вводиться у разі збройної агресії і передбачає надання владі додаткових повноважень із одночасним «тимчасовим... обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина» [4, ст1].

Закон «Про правовий режим надзвичайного стану» зазначає, що надзвичайний стан – це правовий режим у разі стихійних або інших загроз (катастроф, епідемії тощо або масових заворушень), що допускає «тимчасове... обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина» [5, ст.1].

Закони встановлюють можливі обмежувальні заходи. Зокрема, під час воєнного стану можуть вводитися трудова повинність, використання потужностей підприємств для оборони, примусове відчуження майна, комендантська година, світломаскування, особливий режим в'їзду/виїзду, обмеження пересування людей і транспорту, перевірка документів, обмеження продажу зброї чи алкоголю тощо [4, ст.8; 5, ст.16-18].

При цьому Конституція підкреслює: такі заходи можуть застосовуватись винятково в порядку і межах, встановлених законом, а непорушними залишаються права та свободи, гарантовані відповідними статтями Основного Закону. Важливо, що сам Основний

Закон передбачає особливі норми щодо воєнного та надзвичайного стану. Наприклад, Конституція забороняє примусову працю взагалі, але уточнює, що за законами про воєнний чи надзвичайний стан певні види трудової повинності (приблизно як військова служба чи роботи за судовим рішенням) не вважаються примусовими [1, ст. 43]. Це надає законні підстави залучати громадян до оборони країни в особливих обставинах.

Одночасно держава зобов'язана контролювати дотримання прав і свобод. Так, під час війни Україна заявила про відступ від деяких міжнародних зобов'язань з огляду на необхідність захистити суверенітет, але всі обмеження мають бути виправдані надзвичайними обставинами і не виходити за рамки зобов'язань з прав людини.

Практично застосування заходів воєнного / надзвичайного стану відбувається в Україні відповідно до конституційних і законодавчих норм. Законодавець прописав широке коло можливих обмежень задля забезпечення національної безпеки, проте кожне з них тимчасове і законне. Наприклад, в умовах воєнного стану можуть створюватись військові адміністрації, запроваджуватись певні заходи правового режиму [4]. І водночас держава не може знехтувати правами: навіть під час війни діє ст.64 Конституції, яка забороняє тортури або свавільні арешти, а порушення прав у будь-який час підлягає судовому контролю [1, ст.64]. Це відповідає й міжнародно-правовим принципам: незважаючи на війну, заборонено узурпувати владу та порушувати основні свободи без відповідних процесуальних гарантій.

Правове підґрунтя розвитку України як європейської держави ґрунтується на конституційних засадах правової держави і верховенства права. Конституція України проголошує найвищу цінність – права людини та забезпечує їх захист навіть в умовах надзвичайних викликів [1, ст.3]. Відповідно до європейських стандартів держава гарантує громадянам захист їхніх основних прав і свобод у будь-якій ситуації. У разі введення воєнного чи надзвичайного стану можливі лише чітко визначені Конституцією та законами обмеження певних прав на період загрози. При цьому залишаються недоторканими низка критично важливих свобод, і всі обмеження мають підлягати подальшому контролю. Правовий режим воєнного та надзвичайного стану не означає скасування фундаментальних європейських принципів і стандартів прав людини. Навпаки, він запроваджується з метою забезпечення раціонального балансу між ними та необхідністю захисту національної безпеки і

дотриманням конституційних прав і свобод громадян. Такий режим дозволяє державі оперативно реагувати на надзвичайні обставини, надаючи органам влади додаткові повноваження, при цьому обмеження прав є тимчасовими, чітко визначеними та контрольованими законом.

Водночас дотримання основоположних принципів, таких як верховенство права, законність, гарантування прав і свобод людини, залишається незмінним і є фундаментальною умовою функціонування демократичної держави. Виконання цих принципів створює правову основу для побудови стабільного суспільства, формує довіру громадян до державних інституцій та забезпечує інтеграцію України у європейський правовий простір. Саме поєднання ефективного механізму захисту держави і непорушності базових прав людини є ключовим фактором перетворення України на повноправну європейську державу з високим рівнем верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Конституція України. Науково-практичний коментар [Текст] : станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. К. : Професіонал, 2018. 296 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41521>
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу № 994_b06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>

* * * * *

БОДНАРЧУК ДЕНИС ІГОРОВИЧ,
аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку правової системи України та її інтеграції до європейського правового простору особливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини як важливе джерело формування та розвитку національного трудового права. Враховуючи зобов'язання України як держави у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. [1] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. [2], рішення Європейського суду з прав людини підлягають застосуванню національними судами та іншими суб'єктами правозастосування.

Особливість практики Європейського суду з прав людини полягає в тому, що вона не лише тлумачить положення Конвенції, але й формує правові стандарти, які безпосередньо впливають на регулювання трудових відносин. Хоча Конвенція не містить окремої статті, присвяченої праву на працю, низка її положень має безпосереднє значення для трудового права, зокрема щодо заборони примусової праці, забезпечення права на повагу до приватного життя, свободи об'єднання та права на справедливий суд. Практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у забезпеченні принципу недискримінації у сфері праці. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував на необхідності рівного ставлення до працівників незалежно від ознак, що не пов'язані з їх професійною діяльністю. Це має важливе значення для формування єдиних підходів до тлумачення національного законодавства та усунення дискримінаційних практик.

Важливим напрямом впливу практики Суду є також захист права на повагу до приватного життя працівника у трудових відносинах. Зокрема, питання контролю роботодавцем за працівниками, використання персональних даних, моніторинг електронної комунікації – усе це отримало розвиток у рішеннях Суду, які встановлюють межі допустимого втручання роботодавця у

приватне життя особи. Особливої уваги заслуговує практика Суду щодо свободи об'єднання, яка охоплює право працівників на створення профспілок та участь у їх діяльності. Європейський суд з прав людини послідовно підкреслює, що держава повинна забезпечувати ефективні гарантії реалізації цього права, а також утримуватися від необгрунтованого втручання у діяльність професійних об'єднань. Разом із тим, важливим аспектом є визначення місця практики Європейського суду з прав людини у системі джерел трудового права України. Відповідно до національного законодавства та усталеної судової практики, рішення Суду є джерелом права, яке підлягає обов'язковому врахуванню при розгляді справ. Однак на практиці спостерігається неоднорідність у застосуванні цієї практики, що зумовлює необхідність підвищення рівня правової культури та професійної підготовки правників. Слід також зазначити, що імплементація практики Європейського суду з прав людини у сфері трудового права сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Це, у свою чергу, забезпечує підвищення рівня захисту прав працівників, формування сучасної правової системи та зміцнення принципу верховенства права.

Отже, практика Європейського суду з прав людини є важливим елементом системи джерел трудового права України, який впливає на розвиток законодавства, правозастосовну діяльність та формування єдиних стандартів у сфері праці. Подальше дослідження цієї проблематики є необхідним для забезпечення ефективної інтеграції європейських правових стандартів у національну правову систему.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

* * * * *

БРИЛЯНТ МАРІЯ ВІТАЛІЇВНА,
студентка 3-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: КОГУТ О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук, доцент

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ

Корупція залишається однією з головних проблем ефективного функціонування публічної влади в усьому світі. Складні бюрократичні процедури, потреба в особистому контакті чиновника та громадянина, непрозорий обмін інформацією – усе це створює умови для корупційних зловживань. Діджиталізація державних послуг або впровадження електронного урядування (e-government) є одним із найпотужніших сучасних інструментів для зменшення таких ризиків, оскільки мінімізує «людський фактор», автоматизує бізнес-процеси і підвищує прозорість [1]. Особливий інтерес у цьому контексті становить досвід Естонії – держави, якій вдалося збудувати одну з найбільш інтегрованих систем електронного урядування у світі, що визнається міжнародними організаціями зразком для наслідування. Для України, яка активно впроваджує цифрові реформи в умовах євроінтеграції та воєнного стану, вивчення естонського досвіду є особливо актуальним.

Аналіз практики реалізації цифрових державних сервісів показує, що вони здійснюють комплексний превентивний вплив на умови виникнення корупції. Зокрема, такі сервіси:

- зменшують прямі контакти між адміністратором та отримувачем послуги, що обмежує можливість для хабарів;
- скорочують кількість необхідних документів та час на проходження процедур;
- дозволяють централізовано фіксувати всі операції та створювати автоматичні журнали доступу;
- підсилюють прозорість діяльності владних органів через відкриті дані й контроль громадськості.

Таким чином, цифровізація не лише спрощує взаємодію між державою та громадянином, але й системно усуває «корупційні вікна» – ситуації, в яких посадова особа має дискреційні повноваження без належного контролю.

В Україні цифрові сервіси стали органічною частиною антикорупційної політики держави. Національна Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки передбачила цифрові інструменти для зниження корупційних ризиків і підвищення прозорості [2]. Одним із найяскравіших прикладів є державний портал «Дія» – «держава у смартфоні», що об'єднує десятки електронних послуг (реєстрація бізнесу, отримання довідок, повідомлення про початок будівництва тощо) [3]. Надаючи ці сервіси онлайн, система знижує людський контакт і, відповідно, можливості для корупційних схильнь чи неправомірних вимог. Особливо виразними є результати цифровізації у сфері будівництва: антикорупційний та економічний ефект від запровадження цифрових послуг у цій галузі перевищив 21,8 млрд грн. [4], що підтверджує практичну дієвість обраного підходу.

Законодавчу основу цифровій трансформації в Україні формують: Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», Державна програма реформування цифрової економіки та суспільства, Постанова КМУ про цифровий розвиток та електронне урядування, а також стратегії розвитку цифрових компетентностей державних службовців.

Важливою перспективою є те, що проект Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки, розроблений НАЗК і направлений на погодження у січні 2026 р., передбачає системне розширення антикорупційних цифрових інструментів – зокрема, посилення моніторингу публічних закупівель та фінансового контролю через цифрові реєстри, розвиток механізмів захисту викривачів в онлайн-форматі, а також зміцнення інституційної спроможності антикорупційних органів через цифрові аналітичні платформи [5].

Естонія є загальновизнаним еталоном у сфері впровадження цифрових державних сервісів. Її модель, відома як «e Estonia», формувалася послідовно починаючи з 1990-х років і включає такі ключові елементи: 1) обов'язкова національна цифрова ідентифікація (e-ID), яка надає громадянам і резидентам можливість авторизуватися в усіх державних системах онлайн; 2) єдина платформа обміну даними X-Road, що забезпечує стандартизований і захищений обмін інформацією між державними реєстрами без дублювання запитів і паперових документів; 3) широкий спектр онлайн-послуг – від подачі податкових декларацій до електронного голосування (i-Voting) [6].

Практика Естонії свідчить, що системна цифровізація дає якісно інший антикорупційний результат порівняно з фрагментованим впровадженням окремих е-сервісів. Завдяки тому, що кожна взаємодія громадянина з державою залишає цифровий слід, а повноваження чиновника жорстко обмежені алгоритмом, можливості для дискреційних рішень (а отже, і корупційних зловживань) зведені до мінімуму [7]. Додатковою перевагою є підзвітність: кожен громадянин Естонії може перевірити, хто і коли звертався до його персональних даних у державних реєстрах. Це принципово змінює культуру взаємодії між державою та суспільством, формуючи атмосферу взаємної прозорості та підзвітності.

Таблиця: Порівняння досвіду України та Естонії

<i>Аспект</i>	<i>Україна</i>	<i>Естонія</i>
Точка відліку цифровізації	Швидка імплементація в умовах воєнних викликів, адаптація досвіду ЄС	Еволюційний розвиток з 1990-х рр., побудова системи з нуля
Основні сервіси	Дія, електронні адміністративні послуги	e-ID, X-Road, широкий спектр онлайн-сервісів
Антикорупційний ефект	Значний економічний ефект за окремими напрямками (будівництво — понад 21,8 млрд грн)	Висока прозорість управління, майже повна цифровізація державних процесів
Роль цілісної системи	Сервіси розвиваються, частково фрагментовані	Стандартизований і повністю інтегрований цифровий простір
Перспективи	Антикорупційна стратегія 2026-2030 передбачає системне розширення цифрових антикорупційних інструментів	Розвиток штучного інтелекту та даних у публічному управлінні як новий етап e-Estonia

Україна активно співпрацює з естонськими експертами, зокрема через e-Governance Academy [8], аби адаптувати кращі практики та технології до власного контексту. Цей партнерський вектор є особливо цінним в умовах, коли Україна прагне до стандартів електронного урядування Європейського Союзу.

Отже, діджиталізація державних послуг є потужним та доведеним практикою інструментом у боротьбі з корупцією: вона знижує людський фактор, підсилює прозорість і пришвидшує адміністративні процедури. Українській досвід, зокрема портал «Дія»

та цифровізація будівельної галузі, демонструє реальні економічні й антикорупційні ефекти вже на перших етапах впровадження. Водночас, подальший розвиток визначатиметься реалізацією Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки, яка передбачає системне зміцнення цифрових антикорупційних механізмів у пріоритетних сферах – публічних закупівлях, будівництві, відновленні та фінансовому контролі. Естонія, як світовий лідер цифрових публічних послуг, є цінним орієнтиром для України. Ключові уроки естонського досвіду полягають у таких принципах: *по-перше*, цифровізація має бути системною і комплексною, а не точковою; *по-друге*, правова база (зокрема, законодавство про е-ID, відкриті дані та захист персональних даних) повинна випереджати або супроводжувати технологічні рішення; *по-третє*, довіра громадян до цифрових інструментів формується поступово і потребує прозорості та підзвітності на кожному кроці. Саме ці складники забезпечили Естонії статус держави з найнижчим рівнем корупції серед постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Подальше впровадження цифрових рішень в Україні повинно органічно поєднувати технологічні, правові та культурні аспекти, щоб гарантувати ефективні та стійкі механізми протидії корупції.

Список використаних джерел:

1. Назаренко І.В. Діджиталізація як інструмент запобігання корупції: інноваційний досвід України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2023. № 1. С. 45–52. URL: <https://gov.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3468> (дата звернення: 03.02.2026).
2. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20> (дата звернення: 03.02.2026).
3. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20> (дата звернення: 03.02.2026).
4. Антикорупційний та економічний ефект цифрових послуг: аналітичний звіт / Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/332834-antikorrupsionnyy-i-ekonomicheskyy-effekt-ot-vnedreniya-tsifrovyykh>

uslug-v-stroitelstve-sostavil-bolee-21-mlrd-grn-napk (дата звернення: 03.02.2026).

5. Антикорупційна стратегія на 2026-2030 роки : проект Закону України / Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antikorupsiyna-strategiya/antikorupsiyna-strategiya-na-2026-2030-roky/> (дата звернення: 20.03.2026).

6. E-Estonia: how GovTech is reshaping public services : official portal of Estonia's digital society. URL: <https://e-estonia.com/how-govtech-is-reshaping-public-services/> (дата звернення: 03.02.2026).

7. E-Estonia: overview, digital services and identification: Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/E-Estonia> (дата звернення: 03.02.2026).

8. E-Governance Academy (eGA) : офіційний сайт академії електронного урядування (співпраця Україна – Естонія). URL: <https://ega.ee/uk/> (дата звернення: 03.02.2026).

* * * * *

БУЦИК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА,
студентка 3-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ОХМАН О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄС

Торгівля людьми в сучасних умовах залишається одним із найбільш латентних і водночас суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, оскільки вона посягає не лише на свободу людини, а й на її гідність, фізичну недоторканність, психічне здоров'я та базові можливості самостійного життєвого вибору. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що сьогодні змінюються способи вербування потерпілих: злочинці дедалі частіше використовують онлайн-канали комунікації, а тому традиційні уявлення про «переміщення» чи «передачу» людини не завжди дозволяють швидко та безпомилково визначити момент завершення злочину. У науковій літературі підкреслюється, що кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, мають проблемно-ситуаційний характер і

характеризуються високою латентністю, через що на момент внесення відомостей до ЄРДР склад злочину нерідко є неочевидним [1, с.146-147]. Дослідження цієї проблематики є важливим також тому, що воно демонструє необхідність постійного оновлення підходів кримінального права до протидії сучасним формам експлуатації людини.

Стаття 149 КК України є складною багатокомпонентною нормою. Вона передбачає кілька форм діяння: торгівлю людиною, вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, причому всі ці дії мають бути вчинені з метою експлуатації та із застосуванням визначених способів впливу на потерпілого [2]. Така конструкція норми дозволяє охопити різноманітні варіанти злочинної поведінки, проте водночас створює значні труднощі для її правозастосування. Зокрема, А.М. Орлеан відзначає, що ця стаття є досить складною та перевантаженою за змістом, оскільки містить велику кількість альтернативних і взаємопов'язаних ознак, які необхідно враховувати та встановлювати під час кваліфікації кримінального правопорушення [3].

Однією з ключових проблем об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення в сучасних умовах є цифровізація процесу вербування та адаптація злочинних схем до новітніх технологій комунікації. Якщо раніше правоохоронні органи переважно фіксували факт фізичного контакту між учасниками злочинної схеми або переміщення потерпілих через державний кордон, то нині початкові етапи вербування часто реалізуються виключно в онлайн-середовищі, що значно ускладнює процес документування та доказування. Потенційних потерпілих можуть схилити до надання згоди на працевлаштування, участь в освітніх програмах, отримання послуг чи інші пропозиції шляхом використання соціальних мереж, месенджерів, спеціалізованих онлайн-платформ та інших цифрових каналів комунікації. У таких випадках межа між етапом вербування та наступним переміщенням або передачею особи стає значно розмитою, оскільки фізичного контакту між учасниками на початкових стадіях злочину може взагалі не спостерігатися. Цей аспект сучасної кримінальної практики підкреслює необхідність оновлення підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері торгівлі людьми. Слід враховувати, що злочин може розпочинатися саме з психологічного впливу, маніпуляцій та цифрової комунікації між особами, що створює умови для поступового залучення потерпілих у схему експлуатації. Крім того, використання онлайн-платформ дає злочинцям можливість приховувати сліди своєї діяльності,

забезпечувати анонімність та здійснювати вербування потенційних жертв із значно більшою географічною широтою, ніж це було раніше, що ускладнює координацію міжнародного співробітництва у протидії подібним злочинам. Отже, сучасна кримінально-правова оцінка має передбачати, що злочинні дії у сфері торгівлі людьми можуть починатися з віддалених, психологічно мотивованих дій у цифровому просторі, що потребує нових методик розслідування, доказової роботи та комплексного аналізу поведінки як потерпілого, так і правопорушника на ранніх етапах кримінального провадження.

Не менш складним для кваліфікації є визначення уразливого стану потерпілого. Згідно з приміткою до ст.149 КК України, уразливим визнається стан, зумовлений фізичними чи психічними особливостями особи або впливом зовнішніх обставин, який обмежує або позбавляє здатності людини усвідомлювати власні дії, керувати ними, приймати самостійні рішення або чинити опір незаконним діям. При цьому законодавець враховує також збіг тяжких особистих, сімейних чи інших життєвих обставин [2]. У практичному сенсі до таких станів належать бідність, відсутність документів, психологічна залежність, вимушене переміщення або наявність значних боргових зобов'язань, які створюють ситуації, що закон трактує як уразливість. Це підкреслює, що кваліфікація правопорушення повинна здійснюватися із комплексним урахуванням індивідуальних та соціальних характеристик потерпілого, що значно впливає на визначення складу злочину та способів його доказування.

Науковці зазначають, що розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, ускладнюється високою латентністю таких правопорушень. Зокрема, на початковій стадії кримінального провадження, коли відомості лише вносяться до ЄРДР, ознаки злочину можуть бути недостатньо очевидними [1, с.148]. Така специфіка часто пояснює ситуації, коли потерпілі не одразу усвідомлюють свій статус або не готові до співпраці з правоохоронними органами. Потерпіла особа може відчувати страх перед можливими наслідками, не розуміти правову оцінку подій або вважати, що добровільно погодилася на певні умови, що значно ускладнює своєчасне виявлення і документування складу злочину.

Водночас слід підкреслити, що згода потерпілого не надає легітимності експлуатації. Європейська конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми встановлює, що згода жертви на експлуатацію не має юридичного значення у випадку застосування передбачених засобів впливу [4]. Аналогічний підхід закріплений і в

українському законодавстві: сама по собі згода не усуває кримінальної відповідальності, якщо вона була отримана шляхом обману, шантажу, зловживання залежністю або використання уразливого стану особи [2].

Цей підхід також відображається в науковій літературі. У навчальному посібнику Р.М. Андрусишина, І.І. Сидорук та Я.М. Когута питання надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми аналізується через призму принципів дотримання прав людини, забезпечення конфіденційності, самовизначення та поінформованої згоди [5, с.105-111]. У цьому контексті уразливий стан потерпілого слід розглядати не лише як формальну юридичну ознаку, а як реальну життєву обставину, що вимагає ретельного та комплексного аналізу при кримінально-правовій оцінці дій винного.

У практиці кваліфікації важливим є відмежування торгівлі людьми від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК України) та звідництва чи утримання місць розпусти (ст.302 КК України). Ключове значення в цьому процесі має мета дій винного: якщо особу незаконно утримують або обмежують її свободу пересування без спрямованості на експлуатацію, маємо справу з правопорушенням за ст.146 КК України. Якщо ж такі дії є частиною схеми експлуатації людини, пріоритет у кваліфікації належить ст. 149 КК України. Подібна логіка застосовується й при відмежуванні від ст. 303 КК України: втягнення особи у проституцію без ознак вербування, переміщення чи передачі людини як об'єкта експлуатаційної схеми підпадає під цю норму. Якщо ж сексуальна експлуатація є елементом ширшої системи торгівлі людьми, кваліфікація здійснюється за ст. 149 КК України [2].

Українське кримінальне законодавство в цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері протидії торгівлі людьми. Як положення Конвенції Ради Європи, так і норми національного кримінального законодавства виходять із того, що визначальне значення мають не лише конкретні дії щодо особи, а й спосіб їх вчинення та мета подальшої експлуатації. Конвенція чітко визначає, що торгівля людьми охоплює вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людини, здійснені шляхом застосування погроз, насильства, примусу, викрадення, шахрайства, обману або зловживання владою чи уразливим станом [4]. Аналіз судової практики підтверджує, що під час кваліфікації цих кримінальних правопорушень найбільші труднощі виникають саме при визначенні

мети експлуатації та доведенні факту використання уразливого стану потерпілих.

Отже, проведене дослідження показало, що ст.149 КК України належить до складних норм Особливої частини кримінального законодавства, оскільки вона об'єднує кілька альтернативних форм діяння, різні способи впливу на потерпілого та широкий спектр можливих видів експлуатації. У сучасних умовах застосування цієї норми ускладнюється розвитком онлайн-комунікацій, зростанням транскордонної мобільності населення та високою латентністю таких кримінальних правопорушень.

Ключовим аспектом правильної кваліфікації є розуміння того, що визначальне значення має не лише встановлення окремих дій, а й доведення їх спрямованості на експлуатацію людини. Особливу увагу слід приділяти встановленню уразливого стану потерпілих, а також чіткому відмежуванню торгівлі людьми від суміжних складів кримінальних правопорушень. Міжнародні стандарти однозначно вказують, що згода потерпілого не може розглядатися як виправдання експлуатації, і цей принцип відображено у національному законодавстві. Узагальнення зазначених положень дозволяє констатувати, що подальше комплексне осмислення проблем кваліфікації злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, є необхідним для формування більш послідовної та ефективної практики застосування кримінального закону, підвищення якості розслідувань та забезпечення правового захисту потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Лугіна Н.А., Гонцовська Л.В. Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 1(14). С. 146-157.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Орлеан А.М. Кримінально-правова кваліфікація торгівлі людьми: науково-практичний коментар до ст. 149 КК України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. С. 28-40.
4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми Конвенція, Міжнародний документ від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text
5. Андрусишин Р.М., Сидорук І.І., Когут Я.М. Протидія та соціальна профілактика торгівлі людьми в Україні : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2023. 176 с.

* * * * *

ПОДІЛ ВЛАДИ ЯК ПРИНЦИП САМООБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАВА ЄС

Україна, проголосивши себе в Конституції 1996 р. демократичною і правовою державою (ст.1), закріпила в ній (ст.6) положення, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, а органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів [1].

Первинно мета принципу поділу влади полягала у протидії прагненням правителів та абсолютистських режимів через побудову нового способу організації політичної влади держави. З часом цей принцип почав розглядатися як гарантія дотримання прав суспільства і окремих його членів, що і залишилося пріоритетним в цьому принципі і сьогодні.

Окрім того, принцип поділу влади також забезпечує інші принципи та цінності, такі як принцип суверенності народу в діях держави як політичної організації і зміцнення проявів політичного плюралізму в умовах демократії. Принцип поділу влади набув статусу пріоритетного принципу в ліберальних поглядах, отримавши формальне визнання і прийняття вже у XVIII столітті, і значною мірою, незважаючи на радикальні зміни його моделі, це визнання зберігається і до наших днів.

Розподіл влади на гілки – важлива й необхідна умова формування правової, демократичної і соціальної держави. Цей принцип справедливо належить до основних досягнень світової цивілізації.

Поділ державної влади є необхідною умовою демократичного політичного режиму, адже авторитарні, особливо тоталітарні, політичні режими, заперечують поділ влади. Вона сприяє досягненню балансу повноважень між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою, чітко окреслюючи роль і відповідальність кожної з них. Вона є наріжним каменем багатьох сучасних демократичних держав, включаючи і Україну, що впливає зі змісту статті 3 Конституції України [1].

Організація і здійснення державної влади не є самоціллю, а покликана забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Це впливає зі змісту статті 3 Конституції України [2].

З початком прийняття Конституції України питання чіткого поділу влади та системи стримування і противаг постійно стояло на порядку денному, тому, що згідно Конституції 1996 року Україна була президентсько - парламентською державою, а це впливало на встановлення верховенства виконавчої влади та великої концентрації влади Президента. Це призводило до постійної конфронтації між виконавчою і законодавчою владами. Згодом, внаслідок конституційної реформи 2014 року, владні повноваження Президента дещо послабили. Однак питання чіткого розподілу влади між Президентом і Верховною Радою так і не зникло. Як приклад: у 2019 році до Конституційного Суду надійшла низка конституційних поправок (для перевірки на відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України), що їх ініціював Президент України. За його ініціативи він просив розширення повноважень утворювати НАБУ, призначати та звільняти з посад директора цього органу і директора ДБР. У цьому випадку Суд дав висновок, що пропонувані зміни до Конституції не відповідають вимогам частини першої статті 157 Конституції України [3].

Суд мотивував своє рішення зокрема, такими позиціями: «пропонуване розширення повноважень Президента матиме наслідком перерозподіл повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, тому спричинить розбалансування наявної конституційної системи стримування і противаг у механізмі реалізації державної влади в Україні та наділення Президента України не характерними для нього функціями» [4, с.28].

Потрібно зазначити, що одним із базових тверджень, на якому Суд обґрунтував свій висновок, була теза про те, що суспільство, в якому права і свободи людини і громадянина не гарантовано та не здійснено поділу влади не має конституції в її сутнісному розумінні [3].

Суд, при прийнятті рішення взяв до уваги статті 4-6, 10-11 Декларації прав людини і громадянина, 1789 року, ухваленої постановою Національних зборів Франції, де чітко написано, що права громадянина засновані на правах людини та на верховенстві влади народу (стосовно повноважень і дій законодавчої, виконавчої й судової влад). Межі ці можуть бути визначені тільки законом (ст.4) [5].

Необхідною умовою ефективного втілення принципу поділу влади в практику організації і діяльності державного апарату є створення взаємних стримувань і протизваг між органами, які належать до різних гілок влади. Це передбачуване право Президента за певних умов припинити повноваження Верховної Ради України або накласти вето на закон; повноваження Верховної Ради України по прийняттю резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, що тягне за собою його відставку, а також по зміщенню Президента з його поста у порядку імпічменту. Ще однією стримуючою силою є обов'язковість скасування будь-якого державного акту після того, як Конституційний Суд встановив їх невідповідність діючій Конституції, а також можливість оскарження рішень органів влади в судах.

Основні аспекти поділу влади як самообмеження:

- запобігання узурпації влади в руках однієї особи або органу, що може привести до диктатури;
- система стримувань і протизваг, при якій кожна гілка влади має засоби впливу на інші, що гарантує їхню взаємозалежність і незалежність одночасно;
- конституційне закріплення поділу влади в Україні (ст.6 Конституції України);
- незалежність судової влади, яка забезпечує правосуддя, захищаючи права громадян від зловживань інших гілок влади;
- функціональна спеціалізація органів влади, які діють у межах, встановлених Конституцією України та законами.

Також важливою умовою становлення і розвитку демократичної правової держави, в якій реалізовано принцип поділу влади, є налагодження системи постійного та ефективного взаємозв'язку між державною владою і суспільством [6, с.33].

На думку деяких вчених, у сучасній державі тріада влади виявляється недостатньою. Дедалі частіше ми говоримо про прямо не визначені, але реальні гілки влади: президентська, органи місцевого самоврядування.

Важливо враховувати динаміку розвитку сучасного світу, яка характеризується цілою низкою трансформаційних процесів як в організації нетипових форм правління, так і в нетипових моделях поділу влади, що з ними корелюють. Вказані процеси мають прямий вплив на організацію та функціонування механізму сучасної держави [7, с.97].

Таким чином, суть поділу влади на три гілки полягає не лише у тому, щоб поділити, а й щоб збалансувати державно-владні

повноваження між різними державними органами, встановити взаємний контроль, який виключатиме можливість узурпації влади – зосередження всіх повноважень в одного органу державної влади або посадової особи – і тим самим запобігти сваволі.

У сучасному світі, який ввійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід’ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Це показчик розвитку права в демократичній державі, необхідна передумова захисту прав і свобод громадянина.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Висновок КСУ від 30 жовтня 2003 року №1-8/2003 (абзац четвертий підпункту 4.6.2 підпункту 4.6 пункту 4 мотивуючої частини). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-03#Text>

3. Висновок КСУ від 16 грудня 2019 року №7-в 2019 (справа «2-2492019 (5581/19)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19#Text>

4. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997-2023 / Вступ С.П. Головатого; упоряд.: С.П. Головатий, В.М. Бесчасний, Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Ю.М. Михеєнко. Київ: ВАІТЕ, 2024. 450 с.

5. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. <https://uk.wikipedia.org/>

6. Забарський В.В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. №2 . С.29-34.

7. Осадчук К.О. Державна влада та її поділ: до перспектив виділення нетипових гілок влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип.25 (1). С.96-100.

* * * * *

ВИГОВСЬКИЙ ДМИТРО ЛЕОНІДОВИЧ,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
канд. юрид. наук., доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Інститут кримінального покарання – один із фундаментальних інститутів кримінального права, що визначається як одна з форм державного впливу (захід примусу), що застосовується судом до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Ст.50 КК України також визначає функції покарання: кара, виправлення засудженого, а також загальна та спеціальна превенція. З точки зору побутової логіки, конструкція виглядає доволі простою: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення повинна понести за нього покарання, співвідносно своїй вині. Насправді, питання соціально-правової природи кримінального покарання є досить глибокою проблемою філософсько-правового характеру. Дослідник аспектів кримінальної відповідальності за державну зраду С.К. Сергієвський визнав за можливе здійснити узагальнення. Науковець вважає, що усі теоретичні обґрунтування цілей кримінального покарання, створені науковцями за увесь час дослідження цієї проблематики, можна умовно поділити на три основні напрями: а саме ретрибутивізм, утилітаризм та змішані теорії покарання [1, с.145]. На подібних позиціях ґрунтували свої дослідження і науковці, що раніше здійснювали пошук сутності кримінального покарання.

Наприклад, Н.О. Гуторова вважала, що питання про віднесення кари до цілей кримінального покарання ще з давніх часів залишається одним із найбільш спірних. Вчена зауважила, що дослідженням цих проблем присвятили свої праці не лише юристи, але й теологи, філософи, соціологи, правники, психологи. Проаналізувавши положення їх напрацювань, Н.О. Гуторова зробила висновок що віднесення кари до цілей покарання, здійснене у ч.1 ст.50 КК, не може бути підтримано, оскільки воно суперечить завданням держави при здійсненні кримінальної політики, положенням чинного КК, а його практична реалізація при побудові санкцій статей КК може призвести до вкрай негативних наслідків. Виходячи з цього, науковиця дійшла

висновку щодо пріоритетності попереджувальної функції покарання [2, с.45].

Аналізуючи наукові пошуки вчених, що присвятили свої праці теорії покарання, В.І. Тимошенко окремо відзначає погляди Георга Гегеля: «Право карати він [Г.В.Ф. Гегель] виводив із сформульованого ним діалектичного закону «заперечення заперечення». Згідно з цим законом, ідея, розвиваючись діалектично, проходить три обов'язкові етапи. Спочатку вона отримує певний зміст (теза), потім заперечує цю визначеність (антитеза), нарешті об'єднує, примиряє обидва попередні етапи в третій – синтез. Тезою у Г.В.Ф. Гегеля є право. Злочин розглядається як антитеза. Заперечення права шляхом покарання є синтезом. Згідно з теорією «діалектичної відплати» покарання неминуче. Злочинець повинен бути покараний не для якихось корисних для нього та суспільства цілей, а виключно для торжества абсолютної ідеї» [3, с.66]. На думку В.І. Тимошенко мислителі минулого розглядали покарання як кримінально-правову форму вирішення соціальних протиріч, антагонізму між суспільством і державою, між суспільством та особистістю. Разом з тим, будучи формою та засобом розв'язання соціальних протиріч, покарання може бути водночас і причиною інших протиріч, що виникають у зв'язку з його застосуванням [3, с.68].

В свою чергу, В.К. Грищук, аналізуючи проблематику кримінального покарання, звертав особливу увагу на такі аспекти кримінальної відповідальності, як позитивна (перспективна) та негативна (ретроспективна). Вчений визначав позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність як вид кримінальної відповідальності, що реалізується в рамках регулятивних кримінальних суспільних відносин і являє собою форму реалізації приписів кримінального закону, що проявляється в усвідомленому дотриманні суб'єктом кримінально-правової заборони чи виконанні ним свого кримінально-правового обов'язку або здійсненні ним свого суб'єктивного права, передбаченого чинним кримінальним законом.

На відміну від неї негативну (ретроспективну) кримінальну відповідальність В.К. Грищук визначав як вид кримінальної відповідальності, що являє собою форму реалізації кримінального закону в рамках охоронних кримінальних правовідносин, вимушене перетерпіння суб'єктом, в інтересах захисту правопорядку, осуду його кримінально-протиправної поведінки, позбавлень чи обмежень його благ матеріального або нематеріального характеру, визначених вироком суду, а також певних обмежень, передбачених чинним

законодавством, зв'язаних з наявністю судимості. При цьому вчений зауважує, що Конституційний Суд України став на позицію ототожнення кримінальної відповідальності і покарання [4, с.504-605].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне зауважити, що цілі кримінального покарання слід розглядати комплексно, у їх діалектичному взаємозв'язку каральних, виховних і превентивних механізмів. Поліфункціональність кримінального покарання визначається тим, що окремі цілі такого покарання не можна розглядати відокремлено одна від одної, а лише у їх взаємозв'язку і з огляду на складність завдань, поставлених перед цим інститутом кримінального права. Такий системний підхід дозволить реалізувати принцип справедливості, зберігаючи баланс між інтересами держави та конкретної особи.

Список використаних джерел:

1. Сергієвський С.К. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 204 с.
2. Гуторова Н.О. Кара як мета кримінального покарання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 42–46.
3. Тимошенко В.І. Учення щодо мети кримінального покарання в європейській політико-правовій думці Нового часу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Вип. 70. С. 64–69.
4. Гришук В.К. Вибрані наукові праці: у 4-х кн. Книга 1. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький: Видавництво ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2025. 985 с.

* * * * *

ВИГОВСЬКИЙ ЛЕОНІД АНТОНОВИЧ,
завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та
фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені
Леоніда Юзькова, доктор філософських наук, професор

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ УЗУРПАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Однією з важливих форм соціальної організації суспільства є його політична система. Це пояснюється тим, що вона являє «собой одну з частин або підсистему сукупної суспільної системи і займає в ній центральне місце, обумовлене провідною організаційною та регулятивно-контрольною функцією» [1, с.7]. Функція політичної системи реалізується в системі державного управління, яка в соціумі регулює існуючі в ній підсистеми (соціальну, економічну, світоглядно-ідеологічну, морально-етичну, культурну). Саме політична система виконує функцію розподілу природних ресурсів і впливу на зовнішньополітичне середовище. Влада є системоформуючим чинником політичної системи. Її основою є прагнення політичної системи до завоювання, утримання та використання державної влади.

Проблема завоювання та утримання політичної влади, як свідчить практика, існує в усіх суспільствах. Політики, які знаходяться у владних структурах, часто роблять все можливе (часом і неможливе) для того, щоб не втратити отриману владу. Для цього є комплекс причин (інституційних, соціальних, психологічних, іміджевих тощо). Так влада надає політичному діячу реальну можливість доступу до ресурсів (насамперед фінансових), а також дозволяє впливати з певною меркантильною метою на рішення та діяльність державних структур. Втрата ж владних повноважень різко обмежує таку можливість. До цього варто додати, що у демократичних суспільствах щодо колишніх політиків можуть початися незалежні кримінальні розслідування, які стосуються правопорушень, допущених у процесі корупційних чи інших владних зловживань. Також вони втрачають свій високий соціальний статус в очах суспільства, оточуючих громадян, контроль над іншими, відчуття власної значущості. Зрозуміло, що у державах з високим рівнем демократії у колишніх політичних діячів є певні гарантії безпеки після їх відставки. В суспільствах, де відсутні такі гарантії, майже немає випадків добровільного відмовлення можновладців від владних повноважень.

У суспільстві, як свідчить практика, завжди існує потреба в ефективних системах запобіжних заходів щодо злочинних, корупційних діянь політичної влади в процесі функціонування, а особливо в період передачі влади. Такі «запобіжники» повинні виключити процес узурпації влади, зокрема, методом заборони діяльності небажаних опозиційних партій. Тому повинні бути застосовані жорсткі заходи до тих керівників, які зловживають свободою, прагнуть змінити існуючий державний лад, підривають суверенітет та територіальну цілісність держави.

В основі процесу узурпації влади лежить грубе порушення прав і свобод особистості, що провокує практикування захоплення влади неконституційними силовими методами з метою встановлення однопартійного тоталітарного режиму. Прикладом цього є силове захоплення в 1917 році влади більшовиками, що зумовило в країні утвердження кривавого сталінського режиму, який винен у фізичному знищенні мільйонів невинних людей. «Досвід розвинених демократичних країн засвідчує, – слушно зазначає Поліщук І.О., – що публічність та конкурентність політичного середовища, транспарентність політичних процесів є одними з найважливіших чинників формування ефективної політики [1, с.47].

Конкурентність в політичному середовищі створює наявність конструктивної опозиції. Щодо самого розуміння поняття «опозиція», то воно буквально означає акт протидії, опір чомусь. В такому значенні опозиція є досить поширеним соціальним явищем, оскільки в тій чи іншій мірі існує у всіх сферах індивідуального та суспільного буття. До прикладу, опозицію в домінуючій релігійній конфесії склали вільнодумці і еретики, які були частиною опозиційних сил в релігійному середовищі. Маємо справу з опозиційними виявами при вирішенні трудових суперечок в колективах, в інших громадських об'єднаннях. Отож, явище опозиції має місце в різних структурах громадянського суспільства, навіть у сім'ї. Основною причиною цього явища є суперечність індивідуальних та суспільних потреб та інтересів людей, партій, інших громадських об'єднань.

В сучасній практиці термін «опозиція» найчастіше використовується для характеристики політико-владних відносин в соціумі. В цій сфері під нею розуміють як несприйняття домінуючої владної думки, скажімо, відносно подальших шляхів розвитку суспільства, протиставлення власного політичного курсу іншому курсу у політичній сфері. Загальновідомо, що політична опозиція є невід'ємною складовою демократичного політичного процесу,

оскільки відображає реальний розподіл політичних сил у соціумі. Вона є частиною політичної системи, яка, представляючи інтереси певної частини суспільства, не задіяна в діяльності владних структур, але має можливість контролювати, критикувати і пропонувати суспільству альтернативи діям правлячої влади. Тому опозиція на практиці є політичною силою (партії, рухи, лідери), яка безпосередньо не керує державою, але прагне впливати на політику, готує плацдарм для завоювання влади. «Політична опозиція, – зазначає Вінничук Н., – це організована політична сила, яка контролює і піддає критиці дії влади, пропонує альтернативний політичний курс, а також може мати на меті завоювання влади і зміну політичного режиму» [2, с.52].

Щодо основних видів політичної опозиції, то вона може бути системною (діє в межах політичної системи та прийнятих законів), несистемною (радикальною) (виступає проти основ функціонуючої системи), парламентською (представленою за результатами виборів у роботі парламенту), позапарламентською (функціонує поза межами парламенту).

Методологічну основу дослідження проблем опозиції склали дослідження Ф.Бергхорна, О. Кіркхаймера, Дж. Сарторі, Р. Даля, та Х. Лінца. Розробили класифікацію опозиції А.Палескі, Р. Паннет, Е. Шилз. На пострадянському просторі типи й моделі політичної опозиції вивчали С. Поршаков, Ф. Рудич, С. Телешун, О. Циганков.

В Україні в процесі перехідного періоду від комуністичного тоталітарного правління до утвердження демократичних начал у діяльності всіх гілок владних структур, гостро актуалізувалася проблема сутності політичної опозиції в українському парламенті, змісту та форм її діяльності. Цьому сприяла відсутність досвіду та традицій у реалізації прав політичної меншості. «Специфіка діяльності опозиції у посткомуністичних країнах полягає у тому, – як слушно зауважує Пеньковська Н.К. – що, опозиція протистоїть не лише своїм політичним опонентам, які «сьогодні» перемогли на виборах; опозиція має боротись з усім бюрократичним апаратом, який і є (з радянських часів) владою, «апаратом», «державою» тощо» [3, с. 260]. Звідси і часто фрагментований і персоналізований характер сучасної української опозиції. Також наявна проблема по суті «квазі-опозиції», характерною рисою якої є формальна опозиція владі, але фактично щодо нею вони є лояльною силою. Також значний вплив на опозицію ще мають олігархічні сили. Тому транзитний стан українського суспільства і держави потребує подальшого розвитку соціальних інститутів, які характерні політичним системам розвинених

демократичних держав. «Одним з таких інститутів є опозиція – специфічна форма політичного впливу на органи державної влади з боку різних соціальних і політичних груп з метою законодавчого забезпечення своїх інтересів» [1, с.13].

Цікаво зазначити, що частина громадян ще з радянських часів поняття «опозиція» тлумачить лише як протистояння функціонуючим владним структурам, тобто, в якості негативного суспільного явища. Насправді, опозицію потрібно розглядати як сукупність «суб'єктів політичного життя, які виступають проти змісту політики, що реалізується діючою владою, та/або методів реалізації цієї політики, ведуть активну діяльність, спрямовану на те, щоб самим зайняти центральне місце у владній системі» [5, с.3]. Тому в опозиції до владних структур можуть бути як окремі громадяни, так і певні об'єднання громадян (політичні партії, рухи тощо).

Хоча у Конституції України статус опозиції прямо не виписаний, але наявні норми та закони, які визначають місце опозиції в якості суб'єкта влади. Так стаття 5 вказує, що єдиним джерелом влади є народ [6]. Тому опозиційні партії та рухи мають мандат діяти від імені своїх виборців. Статтею 36 Конституції України гарантується свобода політичної діяльності, що дозволяє опозиційним силам займатися такою роботою. А статтею 37 забороняється діяльність лише тих партій, що прямо чи опосередковано посягають на незалежність і територіальну цілісність держави.

Опозиція в парламенті реалізує ряд притаманних їй функцій. Так, головною є світоглядно-ідеологічна функція, яка передбачає розробку та пропаганду цінностей, ідеалів, норм цивілізованої політичної поведінки, які лежать в основі запропонованого нею соціуму програмних документів, а також аргументації перспектив суспільного розвитку. Важливою функцією опозиції також є критично-конструктивна. Її завданням є формування у громадян критичного сприйняття існуючої політичної реальності та діяльності владних структур, а також вироблення на цих засадах практичних рекомендацій для усунення недоліків в їх діяльності. Щодо альтернативнотворчої функції опозиції, то вона реалізується у процесі розробки альтернативних документів щодо урядових програм, підготовки та пропонування власних програм, в яких пропонуються шляхи подальшого розвитку держави.

Реалізація парламентською опозицією наданих їй контрольних функцій дозволяє перевіряти відповідність діяльності структур влади законам, вимагати від них публічної прозорості та підзвітності в їх

функціонуванні, а також публічно викривати допущені зловживання тощо. Представницька функція опозиції передбачає захист прав виборців і соціальних груп, які не згодні з діями існуючої влади. Опозиція також може здійснювати інституційний вплив через законотворчу роботу в парламенті, впливати через ЗМІ та організацію проведення громадських акцій на формування громадської думки та ті чи інші процеси в державі. Так, класичним прикладом ефективності інституційної опозиції є викриття нею фактів зловживання владою адміністрації Річарда Ніксона (Вотергейтський скандал, 1974 р.) В результаті тиску опозиційної громадськості та розслідування Конгресу США він був змушений піти у відставку. Щодо України, то "Помаранчева революція" (2004 р.) була реакцією опозиційного кандидата в Президенти Віктора Ющенка, опозиційної партії «Наша Україна», свідомих українських громадян, які протестували проти організованих владою масових системних фальсифікацій на користь провладного кандидата Віктора Януковича. В результаті такого тиску з боку опозиції результати сфальсифікованих виборів в судовому порядку були визнані недійсними.

Як свідчить практика, опозиційні сили за часи незалежності України стали важливою складовою її політичної системи. Цікаво, що свого часу у опозиції (і владі) побували практично всі провідні політичні сили і діячі держави. Більше того, переможці в процесі президентської боротьби, як правило, використовували принцип опозиційності в якості досить ефективного стартового майданчика.

Опозиційна діяльність, яка здатна конструктивно впливати на діяльність влади, запобігати зловживанням з її боку, нині представляє собою важливий чинник політичного процесу в країні. Вона в умовах демократії слугує процесу раціоналізації політичної діяльності, зумовлює критику влади та контроль за її діями, утворює відкритість та альтернативність політичних рішень. Водночас, в контексті відносин між владою і опозицією, на жаль, є нерідкі випадки тиску на неї з боку владних структур, державних засобів масової інформації. Це зумовлює випадки порушення конституційних прав громадян, організацій, які налаштовані опозиційно до дій існуючої політичної влади. Тому дуже актуальною є проблема забезпечення дійсних гарантій діяльності конструктивних опозиційних сил. Адже опозиція забезпечує у політичній системі необхідний баланс основних сил. Тим самим вона оберігає державу не лише від загроз узурпації влади певною партією, але й від негативного впливу на процес прийняття

законодавчих та нормативних документів з боку державних структур та партій.

Отож, в Україні політична опозиція є важливим демократичним інструментом протидії процесу узурпації влади, оскільки утверджує плюралізм політичних думок і дій, слугує чинником контролю за діяльністю владних структур, захищає права громадян. Політична опозиція виконує функцію противаги, що запобігає перетворенню влади на авторитарну. Вона розробляє і пропонує альтернативні політичні підходи, з зловживаннями владних структур.

Список використаних джерел:

1. Політична опозиція: навч. посіб. /за заг. ред. В.А. Гошовської, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниша. Київ : НАДУ, 2013. 208с.
2. Вінничук Н. Типологія політичної опозиції. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 51-59.
3. Пеньковська Н.К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 259-267.
4. Поліщук І.О. Інститут політичної опозиції. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 46–51.
5. Опозиція в Україні: особливості еволюції у 2005-2011 рр. *Національна безпека і оборона*. № 7- 8 (125-126). 84 с.
6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

* * * * *

ВОЛКОВИЧ ОЛЕНА ЮРІЇВНА,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної
юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права
НУ «ОЮА», канд. юрид. наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

В Україні вже п'ятий рік триває активна фаза повномасштабного вторгнення російської федерації. Ці дії супроводжуються

значними втратами не тільки людського капіталу, а й істотними збитками у різних сферах життєдіяльності держави. Зокрема, відбувається руйнування інфраструктури та дестабілізація соціально-економічної системи. Сукупність зазначених факторів формує системні виклики для функціонування національної економіки, ускладнює процеси відновлення та створює передумови для трансформації господарських відносин в умовах воєнного та повоєнного періодів. В цілому такого масштабу події призвели до реструктуризації економічної системи, зниження кількості банківських установ, скорочення обсягів агропромислового виробництва внаслідок окупації великої частини території, втрати врожаю, що відповідно позначилося на рівні ВВП нашої держави.

Наслідки війни відобразилися на економіці країни, зокрема, Україна під час вторгнення втратила сотні гектарів земель. За даними Київської школи економіки (КШЕ), прямі збитки української економіки від війни склали близько 88 млрд доларів. Серед галузей промисловості найбільш постраждали металургія, так під окупацією опинилися три потужні підприємства – «Азовсталь», «ММК ім. Ілліча», «Авдіївська коксохімічний завод». Так, до початку повномасштабного вторгнення «Азовсталь» та «ММК ім. Ілліча» виробляли понад дев'ять тонн сталі на рік та щороку відправляли на експорт цю продукцію на суму близько п'яти мільярдів доларів. Встановлено, що активні бойові дії не просто стримують роботу певних галузей, а унеможливають їх функціонування; доведено, що ці обставини мають прямий причинно-наслідковий зв'язок і це безпосередньо знижує ВВП, відбувається зростання інфляції, спостерігається макроекономічна нестабільність тощо. Також війна вплинула на структуру економіки, зросла частка державного управління. В той же час частка переробної промисловості у формуванні ВВП, яка до війни складала понад 10-10,2 %, тепер зменшилася до 8-8,2 %. За незалежними оцінками Світового банку, прямі та непрямі втрати для сільського господарства за роки війни сягають понад 80 млрд доларів. Це інфраструктура, виробничі потужності, активи для зберігання зерна тощо. Спостерігається

суттєвий вплив на залізничну та портову інфраструктуру. Також були втрати понад 25 % посівних площ та інші фактори [1].

Світова практика повоєнного відновлення переконливо демонструє, що кінцевий результат визначається не стільки обсягом залучених ресурсів, скільки якістю обраної моделі економічної політики, її стратегічною спрямованістю та здатністю забезпечити баланс між державним регулюванням і ринковими механізмами. Історичний досвід пропонує два концептуально протилежні підходи: жорстку, рестриктивну модель, спрямовану на обмеження економічного потенціалу держави, та модель стимулювання розвитку, орієнтовану на відновлення виробництва, інвестиційної активності й економічного зростання.

Для регулювання впливу повномасштабної війни РФ проти України, євроінтеграційних зобов'язань України, а також інших тенденцій розвитку було прийнято оновлену постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р.р.» [2], яка містить положення Стратегії щодо плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. №244 [3]. В Україні створено нормативно-правову базу щодо підґрунтя правових основ, запроваджено нові підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку. Було запроваджено систему реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади на принципах децентралізації, яка досить вдало реалізується починаючи з 2015 року і створила нові можливості для розвитку територіальних громад. Новий адміністративно-територіальний устрій та бюджетна децентралізація значно підвищили спроможність місцевого самоврядування.

Ефективність реалізації зазначених напрямів реформ із позицій сьогодення видається неоднозначною, оскільки їх впровадження супроводжувалося низкою структурних дисбалансів та фактично послабило економічну стійкість держави напередодні майбутніх екстраординарних викликів, зокрема в умовах російського вторгнення в Україну 2022 року.

По-перше, відбулося зниження частки держави в економіці, що призвело до звуження можливостей держави впливати на стратегічні сектори, що, у свою чергу, негативно позначилося на рівні обороноздатності та мобілізаційної готовності економіки.

По-друге, впровадження режиму інфляційного таргетування, який активно застосовувався Національним банком України. Такий режим хоча й сприяв макрофінансовій стабілізації, водночас супроводжувався високими процентними ставками та обмеженням доступу до кредитних ресурсів. Це ослабило інститут фінансового посередництва та призвело до так званого «кредитного голоду» у реальному секторі економіки.

По-третє, перехід до режиму гнучкого курсоутворення, який загалом відповідає сучасним підходам валютної політики, але в умовах високої залежності від зовнішніх фінансових потоків спричинив значні курсові коливання. У періоди різкої зміни руху міжнародного капіталу це обумовило суттєві втрати для економіки та змусило монетарні органи активніше застосовувати валютні інтервенції для стабілізації ситуації.

По-четверте, скорочення ролі держави в управлінні стратегічними галузями економіки призвело до втрати контролю над окремими сегментами, що мають ключове значення для економічної безпеки, а також до послаблення позицій держави у сфері рентних відносин, зокрема у видобувних та інфраструктурних секторах.

Для покращення соціального стану зруйнованих об'єктів різної інфраструктури було запропоновано запровадити *План швидкого відновлення України (Fast Recovery Plan)*. Цей План передбачає саме відновлення об'єктів, зруйнованих унаслідок повномасштабного російського вторгнення, і має врахувати найкращі сучасні будівельні стандарти. Станом на липень 2022 року було оцінено збитків нашої країни внаслідок російської агресії на 750 млрд доларів [4]. Акцент такого швидкого відновлення саме робиться на такі об'єкти, як: дитячі садочки, школи, медичні заклади, об'єкти житлово-комунального господарства та ін., було наголошено, що разом у співпраці із Світовим банком на онлайн-платформі доступна інформація щодо автоматичного розрахунку прямих та непрямих збитків.

Під час війни неодноразово поставали дискусії щодо скасування Господарського кодексу України, який успішно функціонував з 2004 року, але уряд наполягав на його скасуванні через ряд факторів, зокрема: через дублювання норм права, зокрема Цивільного кодексу України. Як приклад, такі терміни, як: «недійсність зобов'язання» в ГК України та «недійсність правочину» в ЦК України, створюють правові колізії і плутанину у практичному застосуванні. В таких випадках, коли підприємство намагається анулювати зобов'язання, виникають проблеми через різні трактування понять у різних кодексах. Доволі слушно зазначає заступник голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Валентин Гвоздій, що краще адаптувати шляхом внесення відповідних змін, щоб уникнути суперечностей, ніж повністю скасовувати їх [5].

Наша світова історія має у своєму переліку як успішний так і «провальний» досвід повоєнного відновлення економіки держави. Якраз до позитивного повоєнного досвіду часто відносять План Маршалла, який не тільки гарантував стрімке, успішне відновлення економіки багатьох держав Західної Європи, а й забезпечив реіндустріалізацію, що стала основою їх подальшого зростання.

Наразі, на думку Я. Жаліло, при аналізі Плану Маршала для Західної Європи, для України подібного плану може не бути, адже План Маршалла, по суті, заклав фундамент «європейської політики» США та був стратегічно важливим для цієї держави як донора [6]. Серед проблем у плануванні майбутнього відновлення вчений виділяє наступні: відсутність в ЄС сформованої єдиної політики щодо України; відсутність чіткої артикуляції значення співпраці з Україною для європейського бізнесу, відсутність цілісності і вичерпаності завдань урядового Плану відновлення України для досягнення збалансованості повоєнної відбудови та його зв'язку із політиками ЄС [6].

Таким чином, на основі визначених досліджень слід розробити поетапну Стратегію повоєнного відновлення, що спрямована на ефективне відновлення регіонів України після закінчення війни. Ми повинні вже зараз розробити дієвий Стратегічний План повоєнного відновлення, щоб чітко бачити своє майбутнє, формувати політичні,

соціально-економічні підходи, застосовуючи інклюзивні підходи щодо свідомого залучення широкого кола суспільства до його підготовки. Ця Стратегія має за ціль саме подолання наслідків російського вторгнення, створення умов для сталого розвитку країни після війни, формування конкурентоспроможної та інтегрованої у світову економічну спільноту економіки, зміцнення оборонного комплексу заходів для відсічі будь-яких військових дій, створення потужних механізмів для покращення якості життя громадян держави та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Так, майбутня економічна стратегія повоєнного відновлення має на меті створення необхідних чинників регулювання, зокрема організаційних, нормативних та інституційних, для розвитку економіки у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Сидоров Д. Піднятися з руїн. Як війна вдарила по економіці України та скільки втратив бізнес. 22.01.2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pidnyatisya-ruyin-k-viyna-vdarila-ekonomitsi-1737472759.html> (дата звернення: 12.04.2026).

2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р.р. : постанова Кабінету Міністрів України №695 від 5 серпня 2020 р. станом на 06.01.2026. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.04.2026).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей щодо діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні: Закон України № 2463-IX від 07.07.2022 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2463-20#Text> (дата звернення: 13.04.2026).

4. План швидкого відновлення України передбачатиме відбудову соціальної інфраструктури, знищеної російським агресором – Кирило Тимошенко. URL: <https://www.president.gov.ua/news/plan-shvidkogo-vidnovlennya-ukrayini-peredbachatime-operativ-76433> (дата звернення: 13.04.2026).

5. Гвоздй В. Скасування Господарського кодексу: загроза для бізнесу чи шанс на модернізацію? URL: <https://unba.org.ua/publications/9654-skasuvannya-gospodars-ko> (дата звернення 13.04.2026).

6. Жаліло Я. «План Маршалла» для України: хибні історичні аналогії та реальні потреби України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/plan-marshalla-dlya-ukrayiny-khybni-istorychni-analohiyi-ta-realni-potreby> (дата звернення: 13.04.2026).

* * * * *

ГЕРЦ АЛЛА АНАТОЛІЇВНА,
професор кафедри цивільного права та процесу юридичного
факультету Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення єдності судової практики та адаптації цивільного законодавства до умов надзвичайного стану. Отже, дослідження має як теоретичне, так і практичне значення для правозастосовної діяльності в сучасних умовах.

Право на спадкування виникає в день відкриття спадщини, тобто в день смерті особи або в день, з якого вона оголошується померлою. Фізична особа, у якої виникло право на спадкування, зокрема, може: прийняти спадщину; відмовитися від неї взагалі чи на користь іншої особи; нічого не робити (не вчиняти юридично значимих дій щодо прийняття спадщини).

В Україні змінилися правила оформлення спадщини під час воєнного стану. Це стосуються у першу чергу визначення місця відкриття спадщини. До повномасштабного вторгнення місце відкриття спадщини визначалось як місце проживання спадкодавця на момент смерті. А якщо ця інформація була невідома, тоді визначалось як місце перебування основної спадщини – нерухомого майна. Сьогодні особа може подавати заяву до нотаріуса, який знаходиться у тому ж регіоні, де було останнє місце проживання померлого. Проте у

випадку, якщо смерть настала на окупованій території, або в районах, де ведуться бойові дії, спадкоємець може подати заяву і обрати будь-якого нотаріуса на території України. Водночас майно, що підлягає спадкуванню, може мати прописку в інших регіонах, і навіть закордоном. Тоді його майбутнє має вирішуватись за законом тієї країни, де воно зареєстроване.

Для прийняття спадщини визначено термін 6 місяців, але у разі якщо особа померла під час воєнного стану і державна реєстрація смерті проведена пізніше, ніж через один місяць після її смерті, строки для прийняття спадщини обчислюються не з моменту фактичної смерті, а з моменту реєстрації смерті державними органами.

Якщо людина померла на тимчасово окупованій території, чи в якомусь іншому місті, спадкоємці звертаються до нотаріуса і не можуть обґрунтувати дату смерті: людина, наприклад, ще рік тому померла, але формально родичі не встигли завести спадкову справу, таким особам термін вираховується з моменту внесення факту смерті в записках державних органів. Держава пішла на зустріч таким громадянам, оскільки раніше у разі пропуску 6-місячного строку особа не могла оформити спадщину і єдиним виходом із ситуації лишився суд.

Спадкоємець, який бажає спадщину та перебуває за кордоном, має особисто подати відповідну заяву поштою на адресу нотаріуса, зареєстрованого на території України до закінчення 6-місячного строку після смерті спадкодавця. Згідно з Цивільним кодексом України, цей документ має бути нотаріально засвідчений підписом нотаріуса країни перебування. Якщо ж немає можливості надіслати листа до України, слід звернутися до консульських установ України в країні перебування.

Якщо спадкоємець протягом шести місяців з часу відкриття спадщини не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

Спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, але бажає її прийняти, визначає два способи для реалізації своїх прав:

- 1) за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини;

2) за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за заповітом, то частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну.

Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за законом з тієї черги, яка має право на спадкування, то частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну.

На сьогоднішній день, безумовно, часто буде виникати питання чи успадковується майно на непідконтрольних територіях. У випадку, якщо майно вціліле, можна лише відкрити спадкову справу, а отримати свідоцтво на спадщину неможливо. А якщо майно було знищено, то оформляти майно на окупованій території не можливо. Тим більше – якщо майно було знищене, то у нотаріуса немає підстав для видачі свідоцтва про право на спадщину на це майно. Навіть якщо територія буде деокупована, майно фактично відсутнє і право на спадщину не видається. Для оформлення спадщини спадкоємцю необхідно надати нотаріусу такі документи: паспорт; ідентифікаційний код; заяву про прийняття спадщини; свідоцтво про смерть спадкодавця; довідку, де зафіксовано місце реєстрації померлого, де він і з ким був зареєстрований на момент смерті; довідку про місце проживання спадкодавця; заповіт – якщо оформлюється успадкування за заповітом, або документи, що підтверджують родинні зв'язки, – якщо спадщина оформляється за законом.

Правове регулювання спадкових відносин у воєнний період потребує подальшого вдосконалення, зокрема, врегулювання питань, пов'язаних із втраченою первинних документів, встановлення факту смерті на тимчасово окупованих територіях і забезпечення належного обліку спадкового майна.

* * * * *

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЧИ ШЛЮБ?

Сьогодні в законодавчому органі держави України та в суспільстві дискутується питання щодо проєкту нового Цивільного кодексу України, в якому вперше передбачається така правова норма як «шлюбна дієздатність», тобто можливість укладання шлюбу з 14 років. В такому випадку особа набуває повну цивільну дієздатність після державної реєстрації шлюбу. В проєкті статті 1478 визначено, що право на шлюб мають особи протилежної статі, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам, а у разі вагітності жінки або народження нею дитини – чотирнадцятирічного віку.

Реакція правників та суспільна думка на такі нововведення є неоднозначною. Зрозуміло, що надавати 14-річній особі повну дієздатність занадто передчасно. Оскільки в цьому віці дитина лише формується, пізнає світ, особливості сімейного життя тощо. Підтримуємо думку про недоцільність таких змін, враховуючи практику демократичних держав [1].

Запроєктовані зміни Цивільного кодексу підняли низку питань для правників у сфері кримінального права. Якщо дійсно законодавець ухвалить таку правову норму як «шлюбна дієздатність» в новому Цивільному кодексі України, то виникає практичне питання: як бути із правовою нормою, яка закладена у ст. 155 Кримінального кодексу України [2], відповідно до якої вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, суб'єкт такого кримінального правопорушення підлягає кримінальній відповідальності. Суть цієї правової норми полягає в тому, що сексуальні дії були вчинені за згодою потерпілої особи, яка не досягла 16 років. Такі сурові приписи закону. Кримінальне провадження за ст.155 може бути розпочато та здійснюватись незалежно від бажання потерпілої особи.

Отже, у разі невнесення мін до згаданої статті ККУ, на практиці може скластись ситуація, коли наречений може бути притягнутий до кримінальної відповідальності та опинитись у в'язниці. Адже санкція статті 155 ККУ передбачає покарання до 5 років позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Мрія Епштейна у Верховній Раді. Або, до чого може призвести легалізація шлюбів із 14-річними? *Юридичний Вісник України*. № 3, 2026 р. С. 24-25.

2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. На 10 вересня 2024 року. Офіц. Текст. Київ. Аперта, 2024. 248 с.

* * * * *

ГОНЧАРУК НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету
науковий керівник: КОГУТ О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

ТРАНСКОРДОННІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

На сьогоднішній день в умовах війни багато дітей потребують захисту своїх прав та інтересів. Багато з них залишилися без даху над головою та люблячих батьків, тому тема транскордонних аспектів та захисту дітей є як ніколи актуальною. З огляду на велику кількість українців за кордоном, питання міжнародного приватного права, а саме у контексті сім'ї стали критичними. Тисячі українців живуть у стані юридичного дуалізму: вони розлучаються в Україні, але судяться за дітей у Польщі, Німеччині чи Франції. Але такі та інші питання було б легше вирішувати, якщо б Україна приєдналася до Регламенту Брюссель II-ter, щоб рішення українських судів такі як про визначення місця проживання дитини з матір'ю визнавалися в ЄС автоматично, без складних процедур екзекватури (визнання). Це значно зменшить не лише витрати на дороговартісні суди, довгі процеси, а й зніме навантаження з батьків і захистить дитину від повторних травматичних розглядів у різних країнах. Саме цей регламент можна вважати "золотим стандартом", завдяки якому людські драми можна вирішити навіть тоді, коли кордони стають перешкодою для батьківства.

Основною перевагою цього Регламенту є “пріоритет швидкості над бюрократією”, адже саме у сімейних справах час працює проти дитини, діти починають стресувати, переймати це у своє життя, через що погіршується їх саморозвиток та успішність. Регламент же встановлює жорсткі терміни, наприклад, у ситуації, коли один з батьків забрав дитину без згоди іншого, рішення про повернення має бути прийняте протягом 6 тижнів, це запобігає таким ситуаціям, коли дитина змінює середовище, поки суди роками перекидаються на величезні стоси паперів [1].

Скасування екзекватури це ключовий фактор. Раніше рішення суду однієї країни потрібно було окремо “визнати” в суді іншої країни. Як це працює зараз: рішення, яке внесене в одній державі ЄС, стає автоматично обов'язковою в іншій. Саме це перетворює ЄС на єдиний правовий простір, де кордони грають не проти тебе, а допомагають у вирішенні тієї чи іншої справи.

Право дитини бути почутою – регламент не просто дозволяє, а й зобов'язує суди давати дитині можливість висловити свою думку. Відповідно до віку та зрілості самої дитини вона може сама вирішувати такі питання як проживання та інші, які допомагають дитині берегти своє психологічне здоров'я через довгі суди на боротьбу батьків за дитину, ніби це якась іграшка. Перехід від сприйняття дитини як “об'єкта” спору до сприйняття її як “суб'єкта” з власною думкою, правами та інтересами.

Наступною перевагою є концепція юрисдикції. Регламент чітко зазначає, який суд має право розглядати справу – зазвичай це суд за місцем звичного проживання дитини. Це присікає спроби батьків подати позов у тій країні, де законодавство їм більш вигідне. Загалом цей Регламент можна вважати революційним, оскільки старі підходи, коли держава захищає свої суверенні рішення, не завжди є ефективними, тоді як за Регламентом держави довіряють судам одна одній заради захисту дитини [1].

В Україні війна йде вже далеко не перший рік, тому дуже важливо чітко затвердити соціальні стандарти захисту дитини, які сприятимуть успішній стабілізації їхньої нервової системи, матеріального забезпечення їхніх потреб, вирішення питання їх безпеки, життя та здоров'я. Зараз система соціального захисту дитини функціонує, показуючи успішні результати, але й має свої недоліки, які потребують вдосконалення та покращення. Перевагою соціального захисту є цифровізація, оскільки на сьогоднішній день, Україна є одним з лідерів у впровадженні цифровізації послуг. Зараз є

можливість оформити статус ВПО, допомогу при народженні дитини чи субсидію в декілька кліків на телефоні – рівень, якого ще немає у багатьох країнах ЄС. Це мінімалізує не лише корупцію, а й час людей, які стоять в чергах. Попри колосальне навантаження, система продовжила свою роботу та не обвалилась від кількості листів та людей. Була створена швидка виплата для мільйонів внутрішніх переселенців та запроваджено автоматичне продовження соціальних виплат без відвідування державних органів. Також українська модель житлових субсидій вважається досить ефективною, оскільки вона дозволяє підтримувати найбільш вразливі верстви населення, стимулюючи при цьому верифікацію доходів.

На жаль, в цій системі є і недоліки, а саме пільговий хаос. На папері існує величезна кількість пільг для різних категорій, які доволі часто не забезпечені реальним фінансуванням. Це створює ситуацію, коли правове регулювання є, а механізму його реалізації немає. Також варто зазначити про низький рівень прожиткового мінімуму та проблему з інфраструктурою на місцях. Попри цифровізацію, фізичні центри соціального захисту в невеликих громадах часто потребують оновлення як технічного, так і кадрового. Це можна зробити наприклад з електронною чергою, чи іншими подібними покращеннями.

Беручи до уваги цифровізацію, лідером якої є Україна, виникає запитання: “чи готовий ЄС приймати наші цифрові документи?”. Думаю найкращим рішенням для країн ЄС було б і в себе розвивати цю систему та покращувати її, оскільки це зручно та Україна могла б стати “експортером” цифрових рішень, які б спростили ситуацію в країнах ЄС, але для цього нам потрібна повна взаємосумісність реєстрів. Це б спростило навіть таку (як на мене) базову річ, як цифровий дозвіл. Це спрощення бюрократії пішло б на користь усім країнам ЄС [2].

На увагу заслуговує і проблема медіації в сімейних спорах, адже медіація може зменшити конфліктність і посприяти швидшому розв'язанню питань щодо утримання дитини. Суд – це завжди програш однієї сторони, медіація – це шанс на домовленість, що завжди повинно залишати дитину у виграші. В Україні подібні суди можуть затягуватись на роки, в ЄС ж є чіткі межі в 6 тижнів для повернення дитини. В подібних справах швидкість це не просто бажання, а це й необхідність. Також якщо дивитись на загальну тенденцію, кількість звернень українців до закордонних органів зростає більше як вдвічі

лише за останній рік, не беручи вже й даних від початку повномасштабного вторгнення.

Окрім цього, не варто забувати за специфіку пов'язану з воєнним конфліктом, оскільки ризиком можуть бути випадки коли батько вимагає повернення дитини зза кордону, особливо, якщо це повернення не в безпечні міста такі як: Харків, Запоріжжя і т.д. Для України потрібен особливий перехід або специфічне тлумачення різних статей таких як “ризик для дитини”, щоб європейські стандарти не стали інструментом повернення дітей у зону бойових дій. Також врегулювати ризик “процесуального шоку”, оскільки регламент встановлює жорсткі дедлайни у 6 тижнів, українська судова система може бути не готова до такого навантаження, оскільки буде бракувати суддів. Недотримання цих термінів призведе до порушення Україною своїх зобов'язань перед ЄС. Швидкість не має шкодити якості самого процесу.

Також не варто забувати про автоматичне визнання рішень без перевірки (оскільки регламент скасовує процедуру перевірки іноземного рішення). Якщо іноземний суд винесе рішення щодо української дитини, яке суперечить нашому “публічному порядку” або базовим моральним засадам сімейного права, українські органи опіки будуть зобов'язані його виконати автоматично, Україна має бути готова до того, що ми втратимо частину “судового суверенітету” у сімейних справах. Це ціна за те, що і наші рішення будуть визнаватись так само просто та легко [3, с.586-594.].

Психологічна невідповідність дітей до “права бути почутим” також повинна бути врегульована, оскільки дитина повинна бути забезпечена дитячим психологом. Вирішення справ в суді не повинно привести дитину до нової психологічної травми, а стати її захистом та бути “рятівним колом” і зрозумілою справою. Без інфраструктурної підготовки норма про “голос дитини” може перетворитись на формальність, яка лише затягуватиме процес.

Варто не забувати про ризик “юридичної нерівності”. Українці в ЄС часто не мають таких фінансових можливостей для найму дорогих адвокатів, як громадяни країн ЄС. Застосування складних норм Регламенту вимагатиме високої юридичної кваліфікаційної підготовки, що призведе до підвищення цін на юридичні послуги. У транскордонних спорах українська сторона може опинитись у слабшій позиції через відсутність коштів на міжнародну правничу допомогу.

Отож, Україна не може просто імпортувати тексти регламентів. Ми повинні паралельно реформувати роботу наших

структур, пришвидшити роботу суддів та забезпечення безпекових гарантій для дітей, які повертаються в країну, де триває війна. В іншому ж випадку європейський стандарт захисту прав людини може обернутись проти самої людини. Підбиваючи підсумки, варто зазначити що Регламент Брюссель II-ter – це не лише юридичний документ, це маніфест довіри між судовими системами. Для українців шлях до цього “золотого стандарту” є двостороннім. З одного боку ми забезпечимо безпеку українців за кордоном, з іншого – це зобов'язання реформувати власну систему, так аби вона працювала швидко, прозоро та якісно. Ми повинні інтегруватися не заради звіту, а й заради юридичного спокою мільйонів українців.

Список використаних джерел:

1. The Brussels II ter Regulation: A Quick Look at Some Significant Innovations. EAPIL. URL: <https://eapil.org/2022/09/21/the-brussels-ii-ter-regulation-a-quick-look-at-some-significant-innovations/>
2. Учасники проєктів Вікімедіа. Брюссельський режим. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Брюссельський_режим
3. Міжнародне приватне право. [текст] : навч. посібник. / І.І. Дахно, В.М. Алієва-Барановська. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 633 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/mizhнародне-privatne-pravo-4.pdf?srsltid=AfmBOoq19SHnNnrsW4kwO85mj6K2q20nko9QyEx-MzAzCXWKd_-B6ndh

* * * * *

ГРИГОРУК МАРГАРИТА ВІКТОРІВНА,
студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова;
науковий керівник: ВИГОВСЬКИЙ Д.Л., доцент кафедри
кримінального права та процесу Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ І БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНЦІВ

Одна з основних складових предмета науки кримінології – вчення про особу злочинця, що є базисним для розгляду окремих

кримінологічних проблем – чи то детермінанти злочинності, чи засоби протидії злочинності. Злочин не є випадковим явищем, він є певною закономірністю. Йому передують тривалий процес становлення особистості, під час якого поступово змінюються погляди, цінності, ставлення до норм права та моралі. У сучасному суспільстві, яке постійно перебуває у стані змін, ця проблема набуває особливої гостроти. Соціальні кризи, економічні труднощі та нестабільність – безпосередньо впливають на поведінку людей. Без пізнання особистості злочинця, властивостей притаманних цій особистості, неможливо ні пізнати причини і умови злочинності, ні розробити ефективні заходи протидії злочинності [1].

Кримінологія розглядає особу злочинця як результат впливу різних чинників, серед яких особливо важливе значення мають соціальні умови в яких людина існує. У філософському розумінні особа – продукт соціального розвитку, єдність загального, особливого і одиничного [2]. Особистість формується в процесі історичного розвитку людства. Досвід накопичується багатьма поколіннями людей і кожне покоління успадковує цей соціальний досвід та засвоює його.

На світогляд людини мають серйозний вплив сім'я, навчання у школі, коло спілкування (мікросередовище), умови праці, матеріальне становище та її соціальний статус. В особу, яка змалечку зростає в несприятливому середовищі, де нехтують нормами моралі та права, ймовірність формування протиправних поглядів і поведінки значно підвищується. Неналежне виховання, постійні конфлікти в сім'ї, прояви насильства або байдужість з боку близьких людей – поступово призводять до того, що особа віддаляється від загальноприйнятих соціальних норм і правил. Соціальні чинники мають значний вплив не тільки на зовнішні прояви поведінки, а й на внутрішній світ людини. Завдяки їм формується уявлення про справедливість, відповідальність і межі дозволеного. Нерівність, безробіття, відсутність перспектив, соціальна ізоляція часто породжують відчуття несправедливості та озлобленості. Нерідко в таких умовах кримінальне правопорушення сприймається не як порушення закону, а як спосіб вирішення життєвих проблем або форма протесту проти навколишньої дійсності.

Беручи до уваги всі ці фактори, слід зазначити, що у вченні про особу злочинця принциповим є питання про роль біологічних факторів у злочинній поведінці [3]. Кримінологія визнає, що індивідуальні психофізіологічні характеристики впливають на поведінку людини, однак не визначають її автоматично, не формують

повністю модус особистості. Проте це ще не визначає схильності до делінквентної поведінки.

В сучасній науці кримінології біологічні фактори визначають як вагомі, але далеко не єдині аспекти формування особи злочинця. Генетично успадковуються темперамент, тип нервової системи та певні патології психіки, які можуть впливати на саморегуляцію, а також підвищувати ризик агресивної поведінки [4]. Біологічні фактори при цьому не є причиною кримінального правопорушення. Це свідчить, що сучасна кримінологія не вважає ідею «природженого злочинця» ключовою і основним є комплексний підхід до розуміння злочинності.

Поєднання соціальних і біологічних факторів знаходить своє відображення у кримінологічній класифікації злочинців. Саме завдяки класифікації можна краще зрозуміти мотиви протиправної поведінки та визначити, які заходи впливу будуть найбільш ефективними. Злочинці суттєво відрізняються між собою за рівнем соціальної адаптації, глибиною моральної деформації та ставленням до вчиненого. В одних випадках кримінальне правопорушення має ситуативний характер і є наслідком складних життєвих обставин, в інших – свідомим і повторюваним способом поведінки. Часто особи, які вчинили кримінальне правопорушення під впливом конкретної ситуації, не мають стійкої антисоціальної установки. Вони усвідомлюють протиправність своїх дій і здатні до виправлення та ресоціалізації за умови належної соціальної підтримки. Натомість злочинці зі стійкою кримінальною орієнтацією формуються протягом тривалого часу під впливом поєднання негативних соціальних умов і особистісних рис. Для них характерне ігнорування правових норм, схильність до повторних правопорушень і низький рівень відповідальності за власні вчинки.

Відтак, мотивація злочинної поведінки є аспектом, важливість якого переоцінити важко. Саме вона дозволяє зрозуміти чому людина обирає протиправний шлях. Корисливі мотиви, агресія, бажання самоствердження або байдужість до наслідків власних дій формуються під впливом як соціального середовища, так і особистих особливостей. Аналіз мотивації дає змогу більш точно визначити місце конкретного злочинця в загальній системі класифікації та підібрати адекватні заходи реагування.

Узагальнюючи, можна сказати, що формування особистості злочинця є складним і багатограним процесом. Соціальні фактори відіграють провідну роль. Вони формують цінності, установки та

моделі поведінки людини. Біологічні особливості не є вирішальними, але можуть впливати на спосіб реагування на життєві обставини. Лише врахування їх взаємодії дозволяє об'єктивно оцінити причини злочинної поведінки, побудувати ефективну класифікацію злочинців і розробити дієві заходи профілактики. Такий підхід є основою сучасної кримінологічної науки та практики протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Особистість злочинця. *StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/5455632/page/5/> (дата звернення: 17.03.2026).
2. Мойсеєнко В.В. Характеристика особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип.1. С.40-49. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/7/6> (дата звернення: 17.03.2026).
3. Criminology(Topic3). 403 *Forbidden*. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/criminology_20/info/t3.html (дата звернення: 17.03.2026).
4. 5.12. Співвідношення соціального та біологічного в особі злочинця | Коментар. *Меґо-Інфо - Юридичний портал України №1, Коментар ЦПК, КПК, КУПАП, ККУ, ЦК*. URL: <https://meگو.info/512-співвідношення-соціального-та-біологічного-в-особі-злочинця> (дата звернення: 17.03.2026).

* * * * *

ДАЦЕНКО ОЛЕГ ФЕДОРОВИЧ,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
перший заступник начальника
Державної екологічної інспекції у Хмельницькій області

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Права людини на сьогодні є важливішим чинником, який суттєво впливає на розвиток внутрішньої та зовнішньої політики держави та її становище як демократичної країни, у світі. Стан сфери

прав людини, ефективність їх реалізації є чинником, згідно з яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Для України питання прав людини на шляху до євроінтеграції набуває надзвичайної актуальності з огляду на необхідність приведення свого законодавства у відповідність як із міжнародними, так і з європейськими стандартами прав людини.

Одним з основоположних прав, яке закріплено Конституцією України та інших міжнародних договорах, є право людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля [1]. Згідно Конституції України громадяни мають право вимагати дотримання цього основоположного права, а державу зобов'язана забезпечити його дотримання. Дотримання цього права є особливо актуальним у період постійного індустріального розвитку суспільства, оскільки такий розвиток призводить до нанесення суттєвої шкоди довкіллю та потребує постійного пошуку компромісу між, з одного боку, інтересами суспільства, з іншого – зацікавленими сторонами. Саме тому дотримання прав людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля є неможливим без запровадження та дотримання ефективних інструментів захисту екологічних прав громадян, їх залучення до прийняття рішень, що мають вплив на довкілля. На жаль, на сьогодні здебільшого економічні чинники у державі є першочерговими під час прийняття рішень. Це пов'язано в першу чергу з тим, що бізнес володіє значними фінансовими ресурсами, професійними кадрами, а тому рішення приймаються не на користь довкілля, подекуди із порушенням екологічних прав громадян, які закріплені у Конституції України та інших нормативно-правових актах. Саме тому, на сьогоднішній день є вкрай важливим створення дієвих механізмів захисту екологічних прав громадян саме з боку держави, а особливо важливо – створення інструментів для самостійного захисту екологічних прав громадянами.

Одним з важливих державних інструментів у сфері захисту прав людини, в тому числі екологічних прав громадян, є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). Згідно своїх повноважень Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції. Уповноважений має належний набір повноважень для захисту прав громадян, в тому числі й екологічних. Одним із завдань Уповноваженого є представлення Верховній Раді

України щорічних і спеціальних доповідей про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні [2, ст.18]

Ще одним важливим механізмом дотримання екологічних прав громадян є невідворотність покарання за вчинення злочинів проти довкілля.

З метою комплексного реагування на правопорушення у цій сфері, забезпечення у межах компетенції органів прокуратури конституційного права, на безпечне довкілля, наказом Генерального прокурора від 23.04.2021 р. у структурі Офісу Генерального прокурора утворено Спеціалізовану екологічну прокуратуру, основними завданнями якої є: організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища; представництво інтересів держави в суді у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У вересні 2021 року у структурі обласних прокуратур утворено спеціалізовані екологічні прокуратури на правах відділів (управління) з аналогічними завданнями.

За перші місяці 2024 року Спеціалізованою екологічною прокуратурою (СЄП) до суду було скеровано понад 700 кримінальних проваджень. Загалом до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) щорічно вноситься близько 6 тисяч повідомлень про екологічні правопорушення, встановлена сума збитків у кримінальних провадженнях, скерованих до суду на початку 2024 року, перевищила 8 млрд грн., задоволено вимоги прокурорів на суму понад 49 млрд грн, а також виконано судових рішень на 1,7 млрд грн. [3].

Іншим важливим механізмом у дотриманні екологічних прав громадян є діяльність Державної екологічної інспекції України, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [4].

За 2024 рік територіальними та міжрегіональними територіальними органами Держекоінспекції проведено 19477 заходів контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. В тому числі, проведено 249 позапланових заходів державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання за отриманими рішеннями Міндовкілля на проведення таких перевірок та

848 заходів контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади. За порушення вимог природоохоронного законодавства складено 15167 протоколів про адміністративні правопорушення. Штрафні санкції накладено на 14646 порушників природоохоронного законодавства на загальну суму 4 млн 240 тис. грн. До Державного бюджету стягнуто 4 млн 143 тис. грн, в тому числі в добровільному та примусовому порядку (органами державної виконавчої служби та сплата штрафів за постановами суду, винесених за результатами розгляду протоколів Інспекцій за попередні періоди).

До правоохоронних органів скеровано 936 матеріалів за ознаками кримінальних правопорушень проти довкілля (у порядку статті 214 Кримінального процесуального кодексу України). Відкрито 397 кримінальних проваджень. Передано 120 матеріалів до органів прокуратури для представництва інтересів держави в судах на загальну суму 396 млн 515 тис. грн. За поданими матеріалами органами прокуратури заявлено 162 позови, на загальну суму 138 млн 108 тис. грн, в тому числі за матеріалами переданими у попередні періоди.

За січень-грудень 2024 року збитків, заподіяних державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства, розраховано на загальну суму 1 млрд 344 млн 248 тис. грн. Сума шкоди, нанесена природним ресурсам невстановленими особами, склала 795 млн 580 тис. грн. Пред'явлено претензій та позовів на загальну суму 843 млн 565 тис. грн. Стягнуто збитків в добровільному та примусовому порядку через рішення судів на загальну суму 138 млн 761 тис. грн [5].

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що законодавче регулювання, яке спрямоване на захист екологічних прав громадян, поступово покращується, але над ефективністю його реалізації необхідно надалі працювати. Рівень екологічної та правової освіти залишається дуже низький, тому досить часто громадяни навіть не усвідомлюють, що їх екологічні права порушуються та не знають, куди їх звернутися для поновлення порушеного права. Саме тому, для ефективного захисту екологічних прав громадян та покращення стану довкілля в цілому в Україні необхідно прикласти ще багато зусиль як з боку держави, так і з боку громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Сайт Офісу Генерального прокурора України. Захист інтересів держави у сфері екології. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zahist-interesiv-derzhavi-u-sferi-ekologiyi>

4. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова КМУ № 275 від 19.04.2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>

5. Сайт Державної екологічної інспекції України. Публічний звіт т.в.о Голови Державної екологічної інспекції України за 2024 рік. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/3083>

* * * * *

ДУДЗЯК ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ОХМАН О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук

ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Згвалтування у сучасному кримінально-правовому та міжнародно-правовому дискурсі розглядається як складне багатовимірне явище, що посягає на фундаментальні цінності людського існування – гідність, свободу, тілесну автономію та безпеку, а в ширшому контексті – підриває основи суспільного устрою та принципи гуманізму. У сучасній юридичній науці дедалі більшого поширення набуває підхід, згідно з яким згвалтування слід розглядати не лише як індивідуальне кримінальне правопорушення, а як прояв системного насильства, здатного набувати ознак міжнародного злочину, зокрема злочину проти людяності. На цьому акцентує увагу Д.С. Бондарчук, підкреслюючи, що злочини проти людяності спрямовані на руйнування людської сутності, перетворюючи особу з

активного суб'єкта соціальних відносин на об'єкт насильницького впливу [1, с.579].

Згвалтування слід розглядати також крізь призму прав людини як грубе втручання у приватне життя та порушення тілесної автономії, що поєднує фізичне і психологічне насильство та спричиняє тривалі наслідки для потерпілих – травматизацію, соціальну дезадаптацію та порушення базового відчуття безпеки. Крім того, воно є формою гендерно зумовленого насильства, що відображає нерівність владних відносин, дискримінацію та стереотипи, і потребує як правового, так і соціально-профілактичного реагування, включно з політикою нульової толерантності до сексуального насильства. Актуальність дослідження згвалтування зросла в умовах сучасних збройних конфліктів, де сексуальне насильство використовується не лише як побічний наслідок війни, а як цілеспрямований інструмент ведення бойових дій. Воно слугує засобом залякування, приниження та деморалізації населення, формує колективне покарання, руйнує сімейні зв'язки, знижує рівень довіри та створює атмосферу страху. У такому контексті згвалтування розглядається не лише як кримінально каране діяння, а й як фактор дестабілізації суспільства, що має стратегічний характер і впливає на громаду в цілому.

Нормативно-правове регулювання відповідальності за згвалтування здійснюється на національному та міжнародному рівнях, що підкреслює комплексність боротьби з цим явищем. В Україні ключовим актом є Кримінальний кодекс України, зокрема ст.152, яка визначає згвалтування як порушення статевої недоторканності через сексуальні дії без згоди [2]. Сучасна редакція базується на концепції добровільної згоди, відповідає європейським стандартам захисту прав людини та рівності статей. Крім того, закон передбачає відповідальність за інші форми сексуального насильства та обтяжуючі обставини, зокрема вчинення злочину під час збройного конфлікту або щодо особливо вразливих осіб.

Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам, згідно з якими ключовим критерієм є наявність або відсутність добровільної згоди, а не обов'язкове застосування фізичного насильства. Це значно розширює можливості захисту потерпілих та підвищує ефективність кримінально-правового механізму. Особлива увага законодавця приділяється обставинам, що обтяжують відповідальність, зокрема вчиненню злочину групою осіб, із застосуванням особливої жорстокості або щодо малолітніх та

неповнолітніх, що свідчить про посилений захист найбільш уразливих категорій населення в рамках кримінально-правового регулювання.

Наближення національної правової системи до міжнародних стандартів має першочергове значення. Прийняття Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду [3] та приведення кримінального законодавства у відповідність з ним створюють надійний фундамент для забезпечення невідворотності покарання осіб, винних у зґвалтуваннях, які кваліфікуються як злочини проти людяності. Згідно зі ст.7 Римського статуту, зґвалтування віднесено до діянь, що кваліфікуються як злочини проти людяності, за умови їх вчинення в межах масштабної або систематичної атаки, спрямованої проти цивільного населення. Важливо підкреслити, що міжнародне право передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність за такі злочини незалежно від посади особи чи виконання наказу, що є фундаментальним принципом боротьби з безкарністю за злочини проти людяності. Цей міжнародно-правовий документ вирізняється всебічним підходом до трактування сексуального насильства, охоплюючи не лише традиційні форми, а й такі, як сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність та стерилізація. Це підкреслює системний характер сексуального насильства як порушення прав людини та визначає комплексні стандарти його кримінально-правової кваліфікації.

Крім Римського статуту, ключову роль у формуванні міжнародно-правових стандартів відіграють Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, які встановлюють заборону насильства над цивільним населенням під час збройних конфліктів, включаючи сексуальне насильство. Ці документи закріплюють принципи гуманного поводження з особами, які не беруть участі у бойових діях, і прямо забороняють посягання на їхню честь, гідність та фізичну недоторканність.

Дотримання норм Женевських конвенцій є обов'язковим для всіх сторін збройного конфлікту, а їх порушення тягне за собою міжнародно-правову відповідальність. Це підкреслює, що сексуальне насильство під час війни не може бути виправдане жодними обставинами та має розглядатися як тяжкий міжнародний злочин. Таким чином, міжнародні нормативно-правові акти формують єдині підходи до розуміння та кваліфікації сексуального насильства, забезпечуючи узгодженість правозастосовної практики на глобальному рівні та сприяючи ефективному переслідуванню винних осіб.

Вагомий внесок у розвиток правових підходів до кваліфікації зґвалтування як міжнародного злочину зробила практика міжнародних кримінальних трибуналів, зокрема трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Саме завдяки цій практиці сформовано сучасне розуміння зґвалтування як самостійного злочину проти людяності, уточнено його ключові ознаки, включаючи елементи примусу, відсутність добровільної згоди та контекст системного насильства. Ці підходи стали фундаментом для подальшого розвитку міжнародного кримінального права та закріплення відповідних норм у Римському статуті [3].

Наукові дослідження у цій сфері підкреслюють системний характер зґвалтування як соціально-правового явища. Зокрема, вітчизняні науковці, серед яких В.В. Гутник, О.І. Денькович, С.П. Кучевська, С.М. Мохончук, В.В. Попко та Б.В. Романюк, наголошують, що зґвалтування в контексті міжнародних злочинів виступає не лише як індивідуальний акт насильства, а як елемент організованої політики, що може здійснюватися як державними, так і недержавними суб'єктами [4, с.36]. Вчені підкреслюють, що для правильної кваліфікації такого діяння необхідно враховувати не лише юридичні ознаки складу злочину, а й соціальний контекст його вчинення, зокрема масштабність, систематичність та спрямованість проти цивільного населення. Такий підхід дозволяє розглядати зґвалтування не лише як правову категорію, а й як соціальне явище, що має комплексну природу і потребує міждисциплінарного підходу до його дослідження та запобігання. З огляду на це, ефективна протидія зґвалтуванню повинна передбачати комплекс заходів, включаючи кримінально-правові механізми, психологічну допомогу потерпілим, освітні програми та формування правової культури суспільства. Такий багаторівневий підхід забезпечує не лише покарання винних, а й зменшення соціальних наслідків цього явища та підвищення рівня захисту прав людини.

Історичний аспект дослідження зґвалтування також має важливе значення для розуміння його сучасної правової природи. Протягом тривалого часу воно розглядалося переважно як побічний наслідок воєнних дій. Однак поступово міжнародне співтовариство дійшло висновку про необхідність самостійної криміналізації цього діяння. Від часу Нюрнберзького трибуналу та подальшої еволюції міжнародного кримінального права зґвалтування стало визнаватися одним із найбільш серйозних посягань на права людини, що потребує

чіткої системи притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення невідворотності покарання.

Суттєвим елементом кримінально-правової характеристики згвалтування як форми злочину проти людяності є визначення суб'єкта цього злочину. У науковій літературі підкреслюється, що суб'єктом може бути як фізична осудна особа, яка досягла встановленого віку кримінальної відповідальності, так і спеціальний суб'єкт у контексті міжнародних злочинів, зокрема військовослужбовець або представник організованих формувань, чії дії здійснюються в межах реалізації політики держави чи організації. При цьому важливою ознакою, на яку звертають увагу дослідники, є усвідомлення особою того, що її дії є частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, що дозволяє кваліфікувати такі діяння не лише національний кримінальний злочин, а як злочин проти людяності [1, с. 581]. Такий підхід свідчить про розширення традиційного розуміння суб'єкта злочину. У міжнародному кримінальному праві значення має не лише індивідуальна поведінка особи, а й її роль у реалізації ширшої злочинної політики, що забезпечує комплексне бачення відповідальності за вчинення згвалтування як одного з найтяжчих посягань на права людини. Це підкреслює, що відповідальність у цьому контексті є не лише персональною, а й структурно-політичною, адже враховується участь особи у системному насильстві та її вклад у реалізацію злочинного плану.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що сучасне розуміння згвалтування виходить за межі традиційного кримінально-правового аналізу та охоплює міжнародно-правовий, соціальний і гуманітарний виміри. Такий багатовимірний підхід дозволяє всебічно оцінити масштаби проблеми та сформувати ефективні механізми її подолання як на національному, так і на міжнародному рівнях. Згвалтування у сучасному правовому та науковому дискурсі постає як складне явище, що поєднує ознаки національного кримінального правопорушення та міжнародного злочину, зокрема злочину проти людяності. Його нормативно-правове закріплення на різних рівнях – від національного законодавства до міжнародних договорів і конвенцій – свідчить про особливу суспільну небезпеку цього діяння та необхідність посиленого захисту прав людини.

Комплексний підхід до дослідження та кваліфікації згвалтування є наріжним каменем побудови системи, здатної забезпечити ефективну протидію таким злочинам, утвердити принцип

невідворотності покарання, а також запобігти їх повторенню в майбутньому, створюючи надійний механізм захисту як індивідуальних, так і колективних прав цивільного населення.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Д.С. Загальнотеоретичні засади дослідження згвалтування як форми злочину проти людяності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С.578–582. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.96>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998 р. Редакція від 25.10.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Ругало Ю.І. Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві: дис...док-тора філос. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. 302 с.

* * * * *

ЗАРІЧНЮК ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
студентка 4-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
ЗОЦАК ДАР'Я ЄВГЕНІВНА,
студентка 4-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ЛУЧКОВСЬКА С.І., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ ТА РАДИ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Правовий статус Європейської Ради та Рада Європейського Союзу посідає важливе місце в інституційній системі Європейського Союзу, оскільки ці органи виконують різні, але взаємопов'язані функції у процесі формування, реалізації та координації політики ЄС [1; 2]. Їх діяльність відображає специфіку наднаціональної інтеграції, де поєднуються елементи міжурядового співробітництва та наддержавного управління [2; 6]. Саме тому розмежування їх

правового статусу має принципове значення для розуміння механізмів функціонування Європейського Союзу.

Європейська Рада є вищим політичним органом Європейського Союзу, який визначає стратегічні напрями його розвитку [3; 6]. Вона набула офіційного статусу інституції ЄС після набрання чинності Лісабонським договором [4], що стало важливим етапом інституційної реформи Союзу. До її складу входять глави держав або урядів держав-членів, Президент Європейської ради, а також Президент Європейської комісії [3]. В окремих випадках у засіданнях бере участь Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки. Такий склад забезпечує представництво найвищого політичного рівня держав-членів і дозволяє оперативно вирішувати ключові питання розвитку Союзу.

Основна функція Європейської Ради полягає у визначенні загальних політичних орієнтирів і пріоритетів Європейського Союзу [3; 6]. Вона не здійснює законодавчої діяльності, однак її рішення мають значний вплив на формування правової системи ЄС, оскільки саме Європейська Рада визначає стратегічний напрямок, у межах якого діють інші інституції [1; 2]. Європейська Рада виступає як орган політичного керівництва, що забезпечує узгодження інтересів держав-членів та формує спільне бачення розвитку інтеграційних процесів. Її акти, як правило, мають політичний характер і не є нормативно-правовими у класичному розумінні, однак вони створюють основу для подальшої правотворчої діяльності [2]. Особливістю правового статусу Європейської ради є те, що вона функціонує переважно на засадах консенсусу [3]. Це означає, що рішення приймаються за умови погодження позицій усіх держав-членів, що забезпечує їх політичну легітимність, але водночас може ускладнювати процес ухвалення рішень. Такий підхід відображає міждержавну природу цього органу, де ключову роль відіграють національні інтереси держав-членів [2; 6].

На відміну від Європейської ради, Рада Європейського Союзу має чітко визначений законодавчий та виконавчо-координаційний характер [5; 6]. Вона є однією з основних інституцій ЄС, яка разом із Європейським Парламентом здійснює законодавчу функцію [5]. Рада ЄС бере участь у прийнятті нормативно-правових актів, які є обов'язковими для виконання державами-членами, зокрема регламентів, директив і рішень [1]. Таким чином, вона відіграє ключову роль у формуванні вторинного права Європейського Союзу. Склад Ради Європейського Союзу має специфічний характер: до неї

входять представники урядів держав-членів на рівні міністрів [5]. При цьому склад Ради змінюється залежно від сфери політики, яка розглядається. Наприклад, у питаннях економіки та фінансів засідають міністри фінансів, а у сфері сільського господарства — відповідні галузеві міністри і т. п. Така структура дозволяє забезпечити високий рівень компетентності при розгляді конкретних питань та сприяє ефективності ухвалення рішень.

Правовий статус Ради ЄС визначається також її участю у законодавчому процесі. У більшості випадків рішення ухвалюються за процедурою кваліфікованої більшості голосів [5], що дозволяє уникнути блокування рішень окремими державами. Водночас у питаннях особливої важливості може застосовуватися принцип одностайності. Це свідчить про поєднання наднаціональних і міждержавних елементів у діяльності цього органу [2; 6]. Крім законодавчої функції, Рада Європейського Союзу виконує також координаційну роль. Вона забезпечує узгодження економічної, соціальної та інших політик держав-членів, сприяючи їх гармонізації в межах Європейського Союзу [1; 6]. Важливою є також її роль у сфері зовнішньої політики, де вона ухвалює рішення щодо спільної зовнішньої та безпекової політики [5].

Порівнюючи правовий статус Європейської ради та Ради Європейського Союзу, слід зазначити, що вони відрізняються передусім за характером своїх повноважень. Європейська Рада є стратегічним і політичним центром, який визначає загальні напрями розвитку, тоді як Рада ЄС виконує практичну функцію реалізації цих напрямів через правотворчу діяльність і координацію політик. Іншими словами, Європейська Рада формує «політичну волю» ЄС, а Рада ЄС забезпечує її юридичне оформлення та впровадження [2].

Відмінності також проявляються у характері актів, що приймаються цими органами. Акти Європейської ради не мають прямої юридичної сили у вигляді нормативно-правових актів, однак вони визначають рамки діяльності інших інституцій. Натомість акти Ради ЄС є юридично обов'язковими і підлягають виконанню в державах-членах, що підкреслює її роль як законодавчого органу [1; 6].

Не менш важливим є те, що Європейська Рада не має постійної законодавчої процедури і не взаємодіє безпосередньо з іншими інституціями у процесі прийняття нормативних актів. Водночас Рада ЄС активно взаємодіє з Європейським Парламентом і Європейською комісією у межах законодавчого процесу, що забезпечує баланс

інтересів різних інституцій і демократичний характер ухвалення рішень [5].

Таким чином, аналіз правового статусу цих двох інституцій дозволяє зробити висновок, що вони виконують різні, але взаємодоповнюючі функції у системі управління Європейського Союзу. Європейська Рада визначає стратегічні цілі та політичні орієнтири, тоді як Рада Європейського Союзу забезпечує їх реалізацію через прийняття юридично обов'язкових рішень і координацію політики держав-членів. Їх взаємодія є необхідною умовою ефективного функціонування ЄС як складного інтеграційного об'єднання, що поєднує інтереси багатьох держав у межах єдиної правової системи.

Список використаних джерел:

1. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. Oxford University Press, 2020. URL: <https://coleurope.on.worldcat.org/oclc/1452508674>.
2. Chalmers D., Davies G., Monti G. European Union Law. Cambridge University Press, 2019. URL: https://assets.cambridge.org/97811076/64340/frontmatter/9781107664340_frontmatter.pdf.
3. European Council. *Official website*. <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/>.
4. Treaty of Lisbon (2007/C 306/01). *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8d1c14fc-6be7-4d4e-8416-f28cfc7b3b60.0006.01/DOC_1&format=PDF.
5. Council of the European Union. *Official website*. <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/>.
6. Право Європейського Союзу: академічний курс: підручник: 2-ге вид., доповнене і виправлене / В.І. Муравйов, Н.Б. Мушак, Ю.О. Волошин; за ред. В.І. Муравйова. Київ-Одеса : Фенікс, 2021. 436 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5534&download_id=1692&srsId=AfmBOopGZdR3uFJcHRu_THcIy2MhJiBod0Y8BMviOfuHxubGn4mUmCYV/.

* * * * *

ІГНАТЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕМЕНОВИЧ,
професор кафедри транспортних технологій Національного
транспортного університету, доктор техн. наук, професор
ХМЕЛЬОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доцент кафедри транспортних технологій Національного
транспортного університету, канд. техн. наук, доцент
ГАЛЬОНА ІНЕСА ІВАНІВНА,
доцент кафедри транспортних технологій Національного
транспортного університету, канд. юрид. наук, канд. техн. наук, доцент

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІКРОМОБІЛЬНОСТІ

За досвідом Європейського Союзу (ЄС) мікромобільність впевнено увійшла в життя сучасних міст України і розглядається як здатність до швидкого пересування, досягнення рухливості з метою адаптуватися до нових умов, швидко реагувати на зміни в часі та у просторі, бути готовим до них. Тобто, мешканці повинні мати легкий доступ до роботи і публічних послуг для того, щоб жити гідним, незалежним життям. За аналізом, проведеним в процесі виконання Проєкту EU4 Climate, що фінансується ЄС і реалізується ПРООН встановлено, що в Україні, як і в країнах ЄС, з року в рік спостерігається інтенсивне збільшення кількості електросамокатів, розширення їхньої територіальної доступності та зменшення рівня тарифів. Це свідчить про актуальність вирішення завдання забезпечення умов для подальшого розвитку універсальної мобільності, особливо у містах, яку можна віднести до моральних прав громадян [1].

Методологічно мікромобільність доцільно розглядати як різновид соціальної мобільності, яка за визначенням П. Сорокіна (1927) являє собою перехід індивіда, соціального об'єкта або цінності, створеної або модифікованої завдяки людській діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої [2, с. 9].

Мікромобільність значною мірою пов'язана з використанням транспортних засобів, пристосованих для пересування однієї людини, змінами в проєктуванні дорожньої інфраструктури, особливостями регулювання руху дорогами загального користування і характеризується високим рівнем небезпеки, що вимагає відповідного правового регулювання в межах транспортного законодавства. Деякі країни намагаються запровадити класифікацію таких транспортних

засобів. Однак, враховуючи появу нових різновидів щороку, більш важливими для визначення мікромобільних транспортних засобів є певні універсальні параметри, такі як максимальна швидкість, вага та вантажопідйомність [3].

Питання правового регулювання мікромобільності є новими. Зокрема, у переважній більшості країн ЄС були запроваджені певні нормативні акти, тоді як у деяких країнах законодавство все ще розробляється або тривають дискусії. Така ситуація зумовлена швидким поширенням та доступністю як самих мікромобільних транспортних засобів, так і стрімким створенням компаній, які надають послуги з їх прокату. Водночас, існуюча регуляторна практика не повною мірою дозволяє передбачити специфіку використання мікромобільних транспортних засобів або ж допускає неоднозначні тлумачення при спробі визначення місця мікромобільності в транспортних системах. Проблеми, що виникають, пов'язані також з особливостями регулювання дорожнього руху, проектами міського розвитку, облаштуванням стоянок для транспортних засобів, умовами оренди та впливом на навколишнє середовище [4, с.135].

Аналіз сучасного досвіду країн ЄС та України дозволяє систематизувати основні напрями розвитку законодавства про транспорт в частині мікромобільності у поєднанні з умовами використання велосипедів [1; 4]. Зокрема, необхідно:

- визначити категорію «мікромобільність» та засади регулювання суспільних відносин у сфері організації і безпосереднього здійснення господарської діяльності щодо її запровадження та експлуатації відповідних транспортних засобів;

- охарактеризувати поняття «транспортні засоби для мікромобільності» та здійснити їх категоризацію за конструктивними особливостями і запровадити порогові параметри з точки зору швидкості, конструкції та ваги;

- встановити максимальну конструктивну швидкість транспортних засобів для мікромобільності, враховуючи їх можливе використання у велосипедній інфраструктурі, парках та пішохідних зонах;

- визначити максимальну потужність з врахуванням особливостей конструкції й використання, а також максимально допустимі розміри таких транспортних засобів.

Для досягнення високого рівня безпеки процесів експлуатації транспортних засобів, особливу увагу слід приділити вирішенню завдань правового регулювання щодо [1]:

– визначення особливостей організації дорожнього руху мікромобільних транспортних засобів, прав та обов'язків користувачів (зокрема пересування тротуарами), взаємодії з іншими учасниками дорожнього руху, передбачивши відповідальність за можливі адміністративні правопорушення;

– заборони використання навушників, мобільних телефонів під час подорожі, керування транспортним засобом у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння;

– справності гальм, використання освітлювальних приладів, світловідбивних елементів на транспортному засобі та одязі;

– встановлення мінімального віку користувачів та особливостей застосування цієї норми в залежності від наявності відповідного супроводу;

– удосконалення комплексної системи транспортної безпечності в містах з врахуванням мікромобільності, зокрема відносно обмеження швидкості руху, запровадження спільних інфраструктурних рішень, впровадження чи поширення автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху, облаштування пішохідних та велосипедно-пішохідних зон, реалізації спеціальних освітніх програм в навчальних закладах, впровадження дієвого контролю за використанням мікромобільних транспортних засобів.

Важливо запровадити правові норми про перевезення велосипедів та мікромобільних транспортних засобів і велосипедів у громадському транспорті, сприяти досягненню інклюзивності щодо участі громадян у соціумі, формування рівних можливостей для кожного і кожної, а також відповідальності за ці можливості [5, с.33].

Органи місцевого самоврядування, як замовники соціально значущих транспортних послуг для відповідних територіальних громад, мають очолювати реалізацію державної регуляторної політики щодо мікромобільності шляхом [4, с.138-139]:

– створення цілісної та безпечної велосипедної інфраструктури для формування безбар'єрного транспортного простору;

– визначення завдань із розвитку мікромобільності та велосипедної інфраструктури, якими має опікуватись структурний підрозділ виконавчого органу;

– залучення громадськості до підготовки рішень та обговорення інфраструктурних проектів щодо територіальних транспортних просторів;

- громадського контролю дотримання правил перевезення транспортних засобів мікромобільності та велосипедів у міському пасажирському транспорті;
- сприяння розвитку мікромобільності шляхом обмеження в'їзду автомобілів у центральну частину міста, переведення вулиць в режим «без автомобілів»;
- підвищення якості та безпечності оренди електросмокатів та велосипедів, зміцнення іміджу компаній, що надають послуги з оренди;
- комплексного планування міської інфраструктури, уникнення хаотичного паркування орендованих транспортних засобів;
- проведення інформаційної кампанії для просування сталих видів транспорту, їх позитивного впливу на навколишнє середовище, здоров'я, міську економіку. Місцева транспортна політика має сприяти можливій заміні легкових автомобілів транспортними засобами мікромобільності.

Розвиток мікромобільності та використання велосипедів доцільно здійснювати за програмно-цільовим підходом, тобто, через загальнодержавні програми та програми соціально-економічного розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. White paper: MICROMOBILITY. European Commission. URL.: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/bila-knyha-mikromobilnosti>
2. Sorokin P. A. Social and cultural mobility. N. Y. L., 1927. 627 p.
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0789>
4. Sokolowski M. M. Laws and Policies on Electric Scooters in the European Union: A Ride to the Micromobility Directive? *European Energy and Environmental Law Review* Volume 29, Issue 4 (2020) pp. 127 – 140. URL.: <https://doi.org/10.54648/eelr2020036>
5. Рудик М. М. Стан наукової розробки проблеми забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2025 № 76. С. 30-34. URL.: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.76.6>

* * * * *

КОГУТ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного
університету, канд. юрид. наук, доцент;
МІСЯЦЬ АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ,
професор кафедри права Хмельницького
національного університету, канд. юрид. наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Екзистенційною умовою існування нашої держави є європейська інтеграція, що зумовлено не лише спільною історією формування і розвитку європейської культури та геополітичним положенням, а і багатовіковим прагненням до тісних політичних, економічних і культурних взаємозв'язків на засадах пріоритету демократичних цінностей, прав людини та верховенства права. Війна відкрила нове вікно можливостей для прискорення інтеграції України у природне цивілізаційне середовище – до європейської сім'ї. 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі, а вже 23 червня 2022 року Європейська Рада прийняла історичне рішення визнати євроінтеграційну перспективу України та надати Україні статус кандидата на членство в Європейському Союзі. Таке рішення ґрунтувалось на висновку Європейської Комісії від 17 червня 2022 року у якому щодо освітньо-наукової сфери було констатовано, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100%) та непоганими результатами у дослідженні якості освіти PISA-2018. Також відмічено значний обсяг фінансування освітнього сектору (5,7% від ВВП у 2021 році) та високе охоплення українців вищою освітою [1]. Однак, були виокремлені й нагальні проблеми, які Україні необхідно розв'язати у сфері освіти і науки для вступу в ЄС, зокрема: низький зв'язок між освітою та потребами ринку праці; зниження видатків на фінансування наукових досліджень і розробок, які є переважно державними та не перевищують 0,5% від ВВП; сфера науки і досліджень має середній рівень підготовки до інтеграції; сфери освіти і культури має “певний рівень” підготовки до інтеграції [2].

Надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі сприяло активізації процесу гармонізації національного законодавства зі стандартами Євросоюзу (*acquis communautaire*), включаючи освіту, а також процесу входження до

європейського освітнього простору. Як зазначає О.Локшина, «Європейський освітній простір варто розглядати, як систему, що взаємопов'язує усі ланки освіти держав-членів ЄС в рамках освіти впродовж життя такими наскрізними пріоритетами, як мобільність, навички, компетентності та кваліфікації, сучасні мови, цифровізація, «квадрат знань»: (освіта, дослідження, інновації та послуги суспільству), зелений перехід на засадах європейської ідентичності та цінностей» [3, с.12].

Необхідно зазначити, що відповідно до ст. 165 *Договору про функціонування Європейського Союзу*, сфера освіти й навчання належить до компетенції держав-членів, але Союз сприяє розвитку якості освіти, заохочуючи співпрацю між державами-членами [4]. Подібне положення містить і ст.430 *Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* (далі – Угода про асоціацію): «Повною мірою поважаючи обов'язки Сторін щодо змісту навчання та організації освітніх систем, а також їхнє культурне та мовне розмаїття, Сторони сприяють розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур» [5]. Метою активізації співробітництва в галузі вищої освіти визначено: а) реформування та модернізації систем вищої освіти; б) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; в) підвищення якості та важливості вищої освіти; г) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; д) розширення можливостей вищих навчальних закладів; е) активізація мобільності студентів та викладачів. Курс на реалізацію цих напрямів було закладено до *Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки* [6], схваленої Кабінетом Міністрів України напередодні війни – 23 лютого 2022 року. В основу цієї Стратегії покладені прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею стратегічні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію. Разом зі Стратегією було затверджено і операційний план її реалізації (але лише на 2022-2024 роки). Вважаємо, що Стратегія потребує оновлення з врахуванням викликів сьогодення. Необхідним є і розробка операційних планів її реалізації на подальші роки.

З метою формування візії, визначення цілей та завдань для гармонізації секторальних політик та законодавства у сферах освіти і науки з європейськими на шляху до підготовки переговорів та повноцінного членства України в Європейському Союзі, наказом Міністерства освіти і науки України 11 грудня 2023 року було затверджено *Дорожню карту європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року* [1]. Дорожня карта містить три основні стратегічні цілі: державні політики і законодавство України у сферах освіти і науки гармонізовані з правом (acquis) ЄС; Україна співпрацює з державами-членами ЄС у сферах освіти і науки, використовуючи кращі європейські практики та стандарти; учасники освітнього процесу та науковці знають та поділяють цінності ЄС і використовують можливості європейського освітнього та дослідницького простору.

Наступним важливим освітнім євроінтеграційним документом став *«Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року»* (затверджений 7.03.2024 р., але викладений у новій редакції 16.08.2024 р.) [7], який визначив 9 стратегічних пріоритетів та цілей відомства на найближчі роки. Пріоритети охоплюють трансформацію змісту освіти, ролі педагогів і науковців, системи управління та освітнього простору, розбудову спроможності менеджменту, а ключовою метою визначено створення системи освіти і науки, спрямованої на максимальне розкриття потенціалу особистості на різних етапах життя та забезпечення гнучкості до змін. Одним з пріоритетів окремо визначено європейську інтеграцію України у сферах освіти і науки, кінцевою метою реалізації якого повинно бути усвідомлення учасниками освітнього процесу та науковцями переваг інтеграції України до Європейського Союзу та використання ними можливостей такої інтеграції. Визначено стратегічні цілі (які відповідають цілям Дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року), показники результативності та операційні цілі з формуванням відповідних завдань.

Як же реалізуються означені цілі та напрями? Оцінки успішності їх реалізації різні. Одні науковці констатують поступову, але послідовну реформу вищої освіти та її модернізації й інтеграції к Європейський простір вищої освіти [8], інші – критикують очільників освітньої галузі щодо відсутності консолідованої позиції з освітянською громадою стосовно новацій в освітньому законодавстві та реформ у галузі вищої освіти [9]. Варто не забувати, що виконання євроінтеграційних освітніх документів не є лише внутрішньою

справою Міністерства освіти і науки України, адже означені пріоритети змістовно перетинаються з зобов'язаннями у межах співпраці з Європейським Союзом у сфері вищої освіти відповідно до Угоди про асоціацію, виконання якої у перспективі впливатиме на шанси України набути повноправного членства у Європейському Союзі. Тому підтримуємо думку про доцільність щорічного звітування щодо виконання «Стратегічного плану діяльності МОН до 2027 року» (а на перспективу і інших планів), з чітким дотриманням заявлених у ньому показників щодо кожного пріоритету й оперативних цілей [10, с.41]. Доцільним вважаємо і оновлення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, розробку операційних планів її реалізації та постійний аналіз їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року: наказ МОН України від 11.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text>
2. МОН оприлюднило дорожню карту європейської інтеграції у сферах освіти і науки до 2027 року. URL: <https://nus.org.ua/2023/12/12/mon-oprylyudnylo-dorozhnyu-kartu-yevropejskoji-integratsiyi-u-sferah-osvity-i-nauky-do-2027-roku/>
3. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021-2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. №4. С.5-17.
4. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
5. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
6. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження КМУ від 23.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80Text>.
7. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276: наказ Міністерства освіти і науки України від 16.08.2024 №1149. URL:

https://osvita.ua/doc/files/news/929/92917/66c5f0f4b0feb421885464__1_.pdf

8. Мельник О., Погребняк В., Дашковська О. Інтегрування української вищої освіти в Європейський освітній простір: модель процесу та досягнуті результати. *Нові технології навчання*. 2023. № 97. С. 108–120.

9. Ніколаєнко С.М. Деякі погляди на сучасне реформування вищої освіти в Україні. *Вісник НАПН України*. 2024. № 6(1). С. 108-120

10. Дем'янчук В.А., Вархов А.Г. Співробітництво України у галузі вищої освіти з Європейським Союзом. *Проблемні питання та перспективи розвитку вищої освіти та науки в Україні в умовах воєнного стану* : Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 27 вересня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 176 с.

* * * * *

КОХАН ВЕРОНІКА ПАВЛІВНА,
завідувач наукового відділу правового регулювання структурно-технологічного розвитку економіки Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПН України,
канд. юрид. наук., старший дослідник

СПЕЦІАЛЬНІ ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СИСТЕМНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В умовах збройної агресії та зростання кількості ветеранів війни особливого значення набуває забезпечення їх ефективної інтеграції у цивільне життя, зокрема у сферу праці. Праця виступає ключовим елементом соціальної адаптації, економічної незалежності та реалізації особистісного потенціалу ветеранів війни. У зв'язку з цим виникає необхідність встановлення спеціальних трудових гарантій, спрямованих на подолання об'єктивних труднощів, пов'язаних із поверненням ветеранів війни до трудової діяльності.

Аналіз положень Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) [1] свідчить про відсутність системного підходу до регулювання трудових прав ветеранів війни. Кодекс законів про працю України має універсальний характер і не враховує специфіку

правового статусу цієї категорії осіб. Хоча у ст. 2-1 КЗпП закріплено заборону дискримінації у сфері праці [1], вона не містить прямої вказівки на статус ветерана війни як окрему захищену ознаку. Крім того, у КЗпП відсутні спеціальні норми щодо адаптації робочого місця, додаткових гарантій зайнятості чи особливостей припинення трудових відносин із ветеранами війни. Таким чином, основне джерело трудового права, яким є КЗпП, фактично не передбачає спеціальні трудові гарантії для цієї категорії працівників.

Натомість окремі гарантії для ветеранів передбачені у Законі України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Зокрема, відповідно до ст. 14 цього Закону ветерани війни віднесені до категорій громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню. Закон також передбачає механізми стимулювання роботодавців до їх працевлаштування, зокрема шляхом встановлення квот (ст.ст.14, 26), а також організації професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації (ст. 30) [2]. Зауважимо, зазначені гарантії реалізуються переважно у межах державної політики зайнятості та до моменту виникнення трудових правовідносин, що свідчить про обмеженість сфери їх дії.

Значна кількість гарантій для ветеранів війни передбачена також у Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-XII Так, відповідно до ст.12 цього Закону учасники бойових дій мають право на пільги у сфері праці, зокрема переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату, використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік [3]. Здебільшого, передбачені вказаним Законом України гарантії для ветеранів війни мають соціально-забезпечувальний характер і не формують систему трудових гарантій для означених осіб.

На початку 2026 року до Верховної Ради України було подано черговий Проект Трудового кодексу, підготовлений Міністерством економіки, довілля та сільського господарства. Як зазначається, «документ має замінити застарілу рамку трудового законодавства 1971 року та є частиною євроінтеграційних зобов'язань України, зокрема передбачаючи імплементацію понад 30 директив Європейського Союзу та конвенцій Міжнародної організації праці (робочий час, прозорі та передбачувані умови праці, поєднання роботи й сімейних обов'язків, охорона праці тощо)» [4].

У зв'язку з цим доцільним є аналіз положень Проекту Трудового кодексу України (редакція станом на січень 2026 року) [5] з метою оцінки перспектив розвитку правового регулювання трудових відносин із ветеранами війни. У частині забезпечення рівності у сфері праці Проект Трудового кодексу передбачає посилення загальних антидискримінаційних гарантій та захисту гідності працівника. Зокрема, у ст.5 Проекту закріплено заборону дискримінації, мобінгу та харасменту, а також обов'язок роботодавця реагувати на відповідні повідомлення та застосовувати внутрішні процедури їх розгляду. Водночас, подібно до ст.2-1 КЗпП, зазначена норма не містить прямої вказівки на статус ветерана війни як окрему захищену ознаку [5].

Таким чином, незважаючи на посилення загальних гарантій у сфері праці, Проект Трудового кодексу України не передбачає спеціального регулювання правового статусу ветеранів війни як окремої категорії працівників. Він не містить спеціального регулювання правового статусу ветеранів війни як окремої категорії працівників. Це свідчить про збереження універсального підходу до регулювання трудових відносин без урахування специфічних потреб ветеранів як соціально вразливої групи.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що система спеціальних гарантій для ветеранів війни в Україні має фрагментарний характер. Вона розпорошена між різними галузями законодавства – трудовим, соціальним та законодавством про зайнятість – і не утворює єдиного узгодженого механізму. Крім того, значна частина гарантій, встановлених для ветеранів війни, існує поза межами власне трудових правовідносин, що впливає на ефективність їх реалізації.

Отже, можна дійти висновку, що в Україні відсутня система спеціальних трудових гарантій для ветеранів війни. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства, зокрема шляхом включення відповідних гарантій безпосередньо до трудового законодавства, а також визнання ветеранів війни окремою категорією працівників, що потребують додаткового правового захисту відповідно до принципу матеріальної рівності.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

4. Мінекономіки: Які зміни передбачає проєкт Трудового кодексу. 9 лют. 2026 р. <https://koda.gov.ua/minekonomiky-yaki-zminy-peredbachaye-proyekt-trudovogo-kodeksu/>

5. Проєкт Трудового кодексу України: Законопроєкт № 14386 від 15.01.2026 р. *Верховна Рада України. Законотворчість.* URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516>.

* * * * *

КУРИЛЮК ЮЛІЯ ЛЮБОМИРІВНА

студентка 3-го курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова;

науковий керівник: СТОРОЖУК І.П.,

професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

канд. юрид. наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНІ

У сучасному інформаційному суспільстві стрімкий розвиток цифрових технологій та активне використання мережі Інтернет зумовлюють значне зростання обсягів обробки персональних даних. Кожна особа, користуючись онлайн-сервісами, соціальними мережами чи електронними ресурсами, фактично передає значну кількість інформації про себе, що потребує належного правового захисту. У зв'язку з цим питання забезпечення конфіденційності, цілісності та безпеки персональних даних набуває особливого значення.

Правове регулювання у цій сфері виступає необхідною умовою гарантування основоположних прав і свобод людини, зокрема права на приватність. Водночас, розвиток цифрової економіки вимагає створення ефективного механізму балансу між вільним обігом інформації та її належним захистом. Саме тому дослідження правових

засад захисту персональних даних у мережі Інтернет є актуальним та важливим напрямом сучасної юридичної науки.

Захист персональних даних є однією з ключових складових цифрових прав людини та важливим елементом правової держави. Він спрямований на забезпечення недоторканності приватного життя особи, недопущення незаконного використання інформації та запобігання зловживанням у сфері обробки даних. Як зазначає В.О. Тарасенко, «захист персональних даних є невіддільним елементом системи цифрових прав громадян та ключовою передумовою для формування безпечного інформаційного суспільства» [1, с.491].

Основним нормативно-правовим актом, який регулює відповідні відносини в Україні, є Закон України «Про захист персональних даних». Він визначає правові засади обробки персональних даних, встановлює права суб'єктів персональних даних, а також обов'язки володільців і розпорядників таких даних. Відповідно до його положень, цей закон «регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина» [2]. Таким чином, він є базовим елементом національної системи захисту інформації про особу.

Важливим напрямом розвитку правового регулювання у цій сфері є гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами, зокрема із Загальним регламентом про захист даних (GDPR) [3]. Така адаптація сприяє підвищенню рівня захисту персональних даних та інтеграції України у європейський правовий простір. У цьому контексті Н.Т. Головацький підкреслює, що Україна знаходиться на шляху до повної гармонізації з європейськими стандартами, що дозволить зміцнити правовий захист громадян в умовах цифрової економіки [4, с.288].

Убачається, що подальша орієнтація України на європейські стандарти у сфері захисту персональних даних є не лише доцільною, але й об'єктивно необхідною. Запровадження підходів, закріплених у GDPR, дозволяє підвищити рівень гарантій приватності, забезпечити прозорість обробки даних та зміцнити довіру громадян до цифрових сервісів. У цьому контексті доцільно і надалі враховувати досвід Європейського Союзу як орієнтир для вдосконалення національного законодавства та практики його застосування.

Окрему увагу слід приділити ролі держави у забезпеченні ефективного функціонування механізму захисту персональних даних.

Держава не лише формує законодавчу базу, але й забезпечує контроль за дотриманням відповідних норм, а також створює інституційні механізми захисту прав громадян. Роль держави у цьому процесі полягає у створенні нормативно-правової бази та забезпеченні її ефективного функціонування для захисту персональних даних в інтернеті [5]. Це свідчить про те, що ефективність правового регулювання залежить не лише від якості законодавства, але й від належної його реалізації.

Разом із тим, існують певні проблеми у сфері захисту персональних даних в Україні, зокрема недостатній рівень обізнаності громадян щодо своїх прав, недосконалість механізмів контролю, а також виклики, пов'язані з розвитком новітніх технологій, таких як штучний інтелект та великі дані. Це потребує подальшого вдосконалення законодавства та підвищення ефективності його застосування.

Отже, правове регулювання захисту персональних даних у мережі Інтернет в Україні є важливим напрямом забезпечення прав і свобод людини в умовах цифрового суспільства. Наявна нормативна база створює основу для захисту персональної інформації, однак потребує подальшого розвитку та вдосконалення з урахуванням європейських стандартів і сучасних технологічних викликів. Ефективність цього регулювання залежить від комплексного підходу, який поєднує належне законодавче забезпечення, діяльність державних органів та підвищення рівня правової культури населення.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко В.О. Правовий механізм захисту персональних даних в кіберпросторі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №5. С. 491-493.
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
3. General Data Protection Regulation (EU GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/>.
4. Головацький Н.Т. Правове регулювання захисту персональних даних: GDPR та законодавства США, Канади та України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 2. С. 288-292.
5. Бліхар М. М. Правові основи захисту персональних даних в інтернеті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 62. С. 20-24.

* * * * *

КУЧЕРУК ІННА СТАНІСЛАВІВНА,
провідний науковий співробітник
Національної школи суддів України, адвокат

УЧАСТЬ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ ПОЗА МЕЖАМИ СУДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД: МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ В УКРАЇНІ

Право на участь в судовому засіданні є складовою більш широкої концепції справедливого судового розгляду, передбаченого ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] та ст.47 Хартії основних прав Європейського Союзу [2]. На сьогодні реалізація такого права в Україні може здійснюватися як безпосередньо у приміщенні суду, що розглядає справу, так і поза його межами. Хоча можливість участі в режимі відеоконференції поза межами будівлі суду з використанням власних технічних засобів на законодавчому рівні було запроваджено ще у 2017 році, особливої актуальності це питання набуло з введенням в Україні воєнного стану, адже безпосередня участь у засіданні у залі суду може ставити під загрозу життя і здоров'я учасників справи, зокрема при переміщенні до суду. Крім того, багато учасників справи (їх представників) перебувають за кордоном, що значно ускладнює їх фізичну присутність у суді.

На сьогодні порядок проведення судового засідання в режимі відеоконференції регулюється процесуальними кодексами (ст.197 ГПК України [3], ст.195 КАС України [4], ст.212 ЦПК України [5]), які передбачають можливість участі у такому режимі як в приміщенні іншого суду, так і поза його межами. Незважаючи на те, що зміни до вказаної правової норми вносилися шість разів, питання такої участі є достатньо неврегульованим. Однією з проблем є неоднозначне застосування судами правових норм в частині визначення підстав для відмови у задоволенні заяви учасника справи про участь у засіданні в режимі відеоконференції.

З аналізу ст.197 ГПК [3], ст.195 КАС України [4] та ст.212 ЦПК України [5] можна дійти висновку, що такими підставами можуть бути:

- відсутність у суду технічної можливості провести судові засідання в режимі відеоконференції,
- подання заяви щодо проведення відеоконференції з пропуском встановленого законом п'ятиденного строку,

- ненадіслання заявником копії вказаної заяви іншим учасникам справи,
- визнання судом обов'язковою явки цього учасника справи в судове засідання.

При цьому наявність або відсутність обґрунтування обставин для такої участі ні вказана, ні інша норма процесуальних кодексів не передбачає. Проте це не перешкоджає судам відмовляти в задоволенні заяв про проведення судових засідань в режимі відеоконференції з підстав їх необґрунтованості. Так, наприклад, у справі № 910/14633/25 Господарський суд міста Києва ухвалою від 07.01.2026 відмовив у задоволенні заяви позивача про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [6]. При цьому така відмова мотивована тим, що заява про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції не містить обґрунтування щодо обставин, які б об'єктивно перешкождали явці позивача [6]. Суд, посилаючись на те, що позивач та його представник знаходяться в місті Києві, дійшов висновку про відсутність перешкод для забезпечення участі представника в засіданні, шляхом прибуття останнього до Господарського суду міста Києва [6].

Привертає увагу також позиція судів про право, а не обов'язок суду проводити засідання в режимі відеоконференції та про невиключний перелік випадків, у яких суд може постановити ухвалу про участь у засіданні в такому режимі. Зокрема, до таких висновків дійшов суд першої інстанції у справі № 638/12014/21 [7].

Слід зазначити також про неоднозначність судової практики щодо визначених судом підстав для відмови у проведенні засідань в режимі відеоконференції. Так, в ухвалі від 15.01.2026 у справі № 381/2609/25 місцевий суд, зважаючи на погодні умови та низький температурний режим, вважав за можливе провести судові засідання в режимі відеоконференції [8]. Натомість у справі № 381/138/26 суд у тому самому складі відмовив в задоволенні заяви про проведення судового засідання в режимі відеоконференції у зв'язку зі складними погодними умовами [9].

На нашу думку, відмова в задоволенні заяв щодо відеоконференції з наведених підстав виходить за межі повноважень суду, який, відповідно до ст.19 Конституції України має діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України [10]. Більше того, вважаємо, що така відмова порушує не лише процесуальне право на участь в судовому засіданні в режимі

відеоконференції, але й право на справедливий судовий розгляд, складовою якого є право участі в такому розгляді.

Крім того, процесуальні кодекси (ст.13 ГПК України [3], ст.12 ЦПК України [5]) передбачають, що суд повинен сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними прав. Натомість з вищенаведеної судової практики видається, що суд не лише не сприяє, а й перешкоджає такій реалізації. При цьому позиція судів про право, а не обов'язок суду проводити судові засідання в режимі відеоконференції за умов дотримання передбачених процесуальним законом умов, є грубим порушенням правових норм, які такого права судам не надають.

Не можна залишити поза увагою також підстави для відмови в проведенні судового засідання в режимі відеоконференції, визначені законом. Зокрема, на нашу думку, недоцільною вимога щодо надіслання копії відповідної заяви щодо відеоконференції іншим учасникам справи, адже така заява є вираженням вибору особою форми участі у судовому засіданні (безпосередньо в засіданні суду чи дистанційно) і не містить доводів щодо суті справи чи важливих для інших учасників процесуальних питань. У даному контексті також слід звернути увагу на інші клопотання, щодо яких обов'язку їх надіслання іншим учасникам не встановлено. Наприклад, для клопотання про зупинення провадження (яке має істотне значення для справи хоча б з тих підстав, що може вплинути на тривалість судового розгляду) вимоги щодо направлення його копій іншим учасникам немає.

Суперечливою підставою для відмови в заяві про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції також є визнання судом обов'язковою явки цього учасника справи в судові засідання. Насамперед, режим відеоконференції забезпечує учаснику справи таку ж участь в судовому засіданні, як й участь в судовому засіданні в приміщенні суду, за виключенням форми (дистанційно) та покладення на заявника ризику технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами будівлі суду, переривання зв'язку тощо. Тобто учасник справи, що бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, користується тими ж самими правами та обов'язками (правом надавати пояснення, подавати докази, виступати в судових дебатах тощо), що й учасник справи, який присутній в засіданні у приміщенні суду. Тому видається, що відмова у заяві щодо відеоконференції з цієї підстави щонайменше не узгоджується з іншими нормами процесуальних кодексів. Крім того, вона може ускладнювати реалізацію учасниками справи їх прав та обов'язків, які

мають технічну можливість дистанційної участі та перебувають за межами суду. З огляду на те, що визнання явки в судове засідання обов'язковою може бути підставою для відмови в участі в цьому засіданні в режимі відеоконференції, вважаємо доцільним обов'язкове обґрунтування судами такої явки.

Достатніми та обґрунтованими підставами для відмови в заяві щодо відеоконференції є відсутність у суду технічної можливості провести судове засідання в режимі відеоконференції та пропуск заявником п'ятиденного строку для подання такої заяви. Встановлення такого строку видається виправданим, оскільки суд має розглянути відповідну заяву, за результатами чого постановити ухвалу. При цьому відповідно до процесуальних кодексів сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій (ст.3 ГПК України [3], ст.12 ЦПК України [5]).

У свою чергу, учасник справи має бути обізнаний зі змістом такої ухвали та завчасно повідомлений про можливість участі в засіданні в режимі відеоконференції (особливо коли він перебуває за межами місцезнаходження суду). Водночас доцільним було б встановлення строків для постановлення судами ухвал за результатами розгляду заяв про участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції, адже непоодинокими є випадки, коли до судового засідання заявник не отримує жодного повідомлення щодо результатів розгляду своєї заяви.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновки, що формування якісного законодавства щодо проведення судових засідань в режимі відеоконференції та його дотримання судами є важливою гарантією справедливого судового розгляду, що передбачається як національними, так і європейськими стандартами. Проте на даний час процесуальне законодавство у цій сфері, зокрема в частині визначення підстав для відмови в проведенні судових засідань в режимі відео конференції, потребує доопрацювання. Крім того, судова практика, що сформувалась у судах різних спеціалізацій, потребує уніфікації та приведення у відповідність до вимог чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (у редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (у редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (у редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

6. Ухвала Господарського суду міста Києва від 07.01.2026 у справі № 910/14633/25. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133159785>.

7. Ухвала Дзержинського районного суду міста Харкова від 31.10.2022 р. у справі № 638/12014/21 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107085953>.

8. Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 15.01.2026 у справі № 381/2609/25 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133364951>.

9. Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 13.02.2026 у справі № 381/138/26. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134056081>.

10. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>.

* * * * *

ЛАГОЙДА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного
університету, канд. юрид. наук., доцент

ДОГОВІР ПРО ВІДКРИТЕ МОРЕ (BBNJ): НОВА ЕРА ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Набрання чинності 17 січня 2026 року Угодою про збереження та стале використання морського біологічного різноманіття в районах за межами національної юрисдикції (BBNJ), відомою як Договір про відкрите море [1], ознаменувало собою фундаментальну зміну в парадигмі міжнародного права. Вона була офіційно прийнята на конференції ООН у Нью-Йорку 19 червня 2023 року.

Шлях до набрання чинності Угодою BBNJ у 2026 році тривав понад два десятиліття через глибокий ціннісний конфлікт між провідними морськими державами та країнами, що розвиваються. Основна суперечка точилася навколо правового статусу морських генетичних ресурсів: у той час як розвинені технологічні країни відстоювали принцип «свободи відкритого моря», що дозволяв би їм одноосібно володіти результатами глибоководних досліджень, Глобальний Південь наполягав на концепції «спільної спадщини людства». Це вимагало створення складного юридичного механізму для справедливого розподілу прибутків від фармацевтичних та біотехнологічних відкриттів, зроблених у міжнародних водах.

Крім того, процес гальмувався через надзвичайну технічну складність інтеграції нового документа в існуючу архітектуру міжнародного права. Дипломатам довелося роками узгоджувати повноваження майбутніх морських заповідників із правами на судноплавство, рибальство та видобуток копалин, що вже регулюються іншими міжнародними організаціями. Додатковими факторами затримки стали геополітична напруженість між великими державами та дворічна пауза в очних переговорах, спричинена пандемією COVID-19, що відтермінувало фінальне узгодження тексту до березня 2023 року.

Остаточний етап – збір 60 необхідних ратифікацій – також вимагав значного часу, оскільки кожна держава мала провести документ через складні внутрішні законодавчі процедури. Лише на початку 2026 року було подолано цей кількісний поріг, що дозволило Угоді офіційно стати юридично обов'язковим інструментом. Цей

тривалий марафон підкреслює безпрецедентний масштаб домовленостей: вперше в історії людство погодилося обмежити свою свободу у відкритому океані заради збереження його екосистем для майбутніх поколінь.

Протягом десятиліть понад 60% світового океану, що перебувають за межами виключних економічних зон держав, фактично залишалися в юридичному вакуумі. Попри те, що ці води є критичними для терморегуляції планети та продукування кисню, відсутність єдиного правового механізму управління призвела до того, що менше 1% відкритого моря перебувало під реальним захистом [2].

Договір BBNJ є першим за останні 40 років комплексним доповненням до Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS) [3]. Його ратифікація та впровадження у 2026 році завершують епоху «права сили» у світових водах, запроваджуючи замість неї колективну відповідальність за екологічний стан Світового океану. В умовах стрімкої втрати біорізноманіття та кліматичної кризи, цей документ стає не просто екологічною ініціативою, а інструментом забезпечення довгострокової екологічної та економічної стабільності. Для України, яка в межах євроінтеграційних процесів активно гармонізує національне екологічне законодавство із міжнародними стандартами, аналіз імплементації цього Договору має стратегічне значення для формування майбутньої морської політики.

Україна продемонструвала свою солідарність із глобальною екологічною спільнотою, підписавши Угоду BBNJ 20 вересня 2023 року під час 78-ї сесії ГА ООН [4]. Наразі триває процес підготовки до її ратифікації, що передбачає імплементацію норм Угоди в національне законодавство. Завершення цього етапу дозволить вітчизняним науковим установам отримати повноправний доступ до міжнародних фондів та морських генетичних ресурсів (MGR) на рівні з іншими державами-учасницями.

Набрання чинності Договором у 2026 році запроваджує три фундаментальні правові механізми, які трансформують управління Світовим океаном:

- *Юридичне закріплення стратегії «30 до 30»:* Угода створює першу в історії міжнародно-правову базу для формування морських охоронюваних районів (MPAs) у відкритому морі. Це є критично важливим для виконання глобальної мети Куньмін-Монреальської рамкової програми – забезпечити реальний захист щонайменше 30% поверхні планети до 2030 року. Договір визначає чітку процедуру висування, огляду та прийняття рішень щодо

створення таких зон, що раніше було неможливим через відсутність єдиного регуляторного органу для міжнародних вод;

- *Режим справедливого розподілу морських генетичних ресурсів (MGR)*: Одним із найвагоміших досягнень є впровадження принципу «спільної спадщини людства» щодо біологічних ресурсів глибоководдя. Договір встановлює, що наукові відкриття та комерційні прибутки, отримані від дослідження унікальних генів морських організмів, не можуть належати виключно окремим державам чи корпораціям. Передбачено механізм монетарного та немонетарного розподілу вигод, що забезпечує доступ країн, які розвиваються, до технологій та результатів глобальних наукових досліджень;

- *Стандартизація обов'язкової оцінки впливу на довкілля (OBHC)*: Угода запроваджує уніфіковані та жорсткі стандарти Оцінки впливу на навколишнє середовище для будь-якої господарської діяльності у відкритому морі. Це стосується як традиційних видів діяльності (прокладання підводних кабелів, трубопроводів), так і новітніх викликів, зокрема глибоководного видобутку копалин чи геотехнічних проєктів. Відтепер суб'єкти діяльності зобов'язані не лише проводити дослідження потенційних ризиків, а й робити їх результати публічними та підконтрольними міжнародній науковій спільноті.

Договір не просто регулює економічні міждержавні відносини, він змінює парадигму сприйняття океану від «нічийної території» до «спільного надбання». Для України, як держави, що адаптує своє законодавство до стандартів ЄС, важливо інтегрувати принципи BBNJ у навчальні програми для підготовки юристів-міжнародників, екологів та державних службовців, робота яких може бути дотична до даної сфери.

Попри історичне значення набрання чинності Угодою у 2026 році, процес її практичної реалізації стикається з низкою суттєвих правових та організаційних перешкод. По-перше, інституційний розрив та розбудова управлінської вертикалі. Зокрема, нагальним завданням є подолання інституційного вакууму шляхом оперативного створення Секретаріату Угоди та спеціалізованого Науково-технічного комітету. Саме ці органи мають забезпечити прозорий моніторинг виконання зобов'язань державами-учасницями, розробку методик оцінки стану екосистем та управління фондом розподілу генетичних вигод. Без належного кадрового та фінансового забезпечення цих

інституцій Договір ризикує залишитися декларативним документом без реальних важелів впливу.

Також одним із найскладніших аспектів є необхідність делікатної координації нових заповідних режимів із уже існуючими правовими полями. Створення морських охоронюваних районів (MPAs) потребує узгодження з правами на вільне судноплавство, що регулюється Міжнародною морською організацією (ІМО), та правами на промисел, якими опікуються регіональні організації з управління рибальством (RFMOs). Ризик виникнення юрисдикційних спорів щодо пріоритетності екологічних обмежень над економічними інтересами потребує розробки чітких протоколів взаємодії між різними міжнародними інституціями.

Набрання чинності Договором про відкрите море (BBNJ) у 2026 році знаменує собою перехід від епохи нерегульованого користування ресурсами Світового океану до моделі колективної екологічної відповідальності. Аналіз положень Угоди дозволяє зробити наступні висновки.

Угода фактично ліквідує «юридичний вакуум», у якому перебувало понад 60% акваторії планети, впроваджуючи інструменти реального захисту біорізноманіття через створення морських охоронюваних районів (MPAs).

Впровадження принципу «спільної спадщини людства» щодо морських генетичних ресурсів (MGR) створює прецедент справедливого розподілу вигод між технологічно розвиненими країнами та державами, що розвиваються, стимулюючи глобальну наукову кооперацію.

Обов'язковість Оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) для діяльності у відкритому морі встановлює новий рівень прозорості та підзвітності суб'єктів господарювання перед міжнародною спільнотою.

Для нашої держави підписання та подальша ратифікація Угоди є не лише вимогою євроінтеграційного поступу, а й стратегічною можливістю забезпечити участь національної науки у дослідженні світових ресурсів та отримати доступ до міжнародних екологічних фондів.

Незважаючи на інституційні та юрисдикційні виклики, Угода BBNJ стає наріжним каменем нової архітектури міжнародного морського права, здатної забезпечити стійкість морських екосистем в умовах глобальних кліматичних змін.

Список використаних джерел:

1. Угода в межах Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права про збереження та стале використання морського біологічного різноманіття в районах за межами національної юрисдикції (BBNJ) : [Електронний ресурс] : прийнята 19 черв. 2023 р. (набрання чинності січ. 2026 р.) / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/bbnj>.
2. Marine Protection Atlas [Electronic resource] / Marine Conservation Institute. 2026. URL: <https://mpatlas.org>.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS): прийнята 10 груд. 1982 р. / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
4. Україна підписала Угоду про відкрите море, яка посилить міжнародну екологічну співпрацю [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. 2023. 22 верес. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/4ce2b7e5-23bb-4bc4-870d-ddefc0772b32>.

* * * * *

ЛЕПЕТЕНКО ОЛЕГ ЮРІЙОВИЧ,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ

Сфера охорони здоров'я на сучасному етапі зазнає суттєвої цифрової трансформації, зумовленої активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у процес надання медичних послуг [1]. Одним із найбільш виразних проявів таких змін є функціонування цифрових платформ, які забезпечують можливість дистанційного надання медичних послуг – від проведення онлайн-консультацій до здійснення безперервного моніторингу стану здоров'я пацієнтів у режимі реального часу [2]. Ключовими елементами стали електронні медичні картки, телемедицина та мобільні додатки для віддаленого моніторингу пацієнтів [2]. Використання зазначених інструментів сприяє розширенню доступу до медичну допомоги,

вдосконаленню правової взаємодії між пацієнтом і медичним працівником, а також підвищенню ефективності та якості медичного обслуговування.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває формування належного нормативно-правового підґрунтя для врегулювання суспільних відносин, що виникають у процесі надання медичних послуг із використанням цифрових сервісів [3]. Насамперед ідеться про договірні правовідносини, які виникають між пацієнтом та медичним працівником або закладом охорони здоров'я й оформлюються в електронній формі [4]. Поширення телемедицини, необхідність забезпечення безперервності надання медичної допомоги, а також підвищені вимоги до правового режиму обробки та захисту персональних даних зумовлюють об'єктивну потребу в удосконаленні чинного правового регулювання у цій сфері [5].

Договір про надання медичних послуг через цифрові платформи є різновидом цивільно-правового договору, що укладається дистанційно з використанням електронних засобів зв'язку [4]. Його правова природа є комплексною, оскільки він поєднує ознаки договору про надання послуг, публічного договору та договору приєднання. Як правило, такий договір оформлюється шляхом акцепту користувачем умов публічної оферти, розміщеної на відповідній платформі або в мобільному застосунку.

Особливістю цього виду договорів є також участь третьої сторони – цифрової платформи, яка виступає посередником між пацієнтом і виконавцем медичних послуг [6]. Вона забезпечує технічну інфраструктуру, обробку та зберігання даних, а також організацію взаємодії сторін. Водночас правовий статус такої платформи може варіюватися – від суто технічного адміністратора до повноцінного учасника правовідносин.

Предметом договору є надання медичних послуг у дистанційній формі [2], що включає консультації, інтерпретацію результатів аналізів, дистанційний нагляд за станом здоров'я пацієнта та інші послуги, які не потребують безпосереднього фізичного контакту. Водночас важливо враховувати, що можливості дистанційної медицини мають певні обмеження, зокрема у випадках, коли необхідний особистий огляд або проведення складних медичних процедур.

Договір укладається в електронній формі, що відповідає сучасним вимогам законодавства у сфері електронної комерції [4]. Така форма має юридичну силу за умови належної ідентифікації сторін

і підтвердження їхньої волі до укладення правочину, наприклад шляхом використання електронного підпису або інших засобів автентифікації.

Особливу увагу в межах таких правовідносин слід приділяти істотним умовам договору, серед яких – чітке визначення обсягу медичних послуг, порядку їх надання, умови оплати, відповідальність сторін, а також правил обробки персональних даних [5;7]. Саме питання конфіденційності є одним із найбільш чутливих, оскільки мова йде про обробку медичної інформації, яка належить до категорії особливо захищених даних.

Пацієнт у межах такого договору має право на отримання якісної та безпечної медичної допомоги, доступ до інформації про свій стан здоров'я, а також на захист своїх персональних даних. Водночас він зобов'язаний надавати достовірну інформацію та дотримуватися рекомендацій лікаря. Виконавець, у свою чергу, зобов'язаний діяти відповідно до професійних стандартів, забезпечувати конфіденційність і використовувати надійні технологічні рішення для надання послуг.

У зазначеному контексті особливою значення набуває інститут юридичної відповідальності сторін договірних правовідносин. У разі неналежного виконання або невиконання умов договору про надання медичних послуг можуть наставати різні види юридичної відповідальності, зокрема цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна [3]. Водночас специфіка дистанційної форми взаємодії істотно ускладнює встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю медичного працівника та можливими негативними наслідками для пацієнта, що має важливе значення для належної кваліфікації правопорушення.

Паралельно з розвитком цифрових платформ у сфері охорони здоров'я відбувається активне впровадження технологій штучного інтелекту, які створюють додаткові можливості для обробки медичних даних, автоматизації окремих процедур та підтримки прийняття клінічних рішень [8]. Очікується, що подальша інтеграція таких технологій істотно трансформуватиме зміст і форму договірних правовідносин у медичній сфері, зокрема через включення інтелектуальних систем як допоміжного елемента у процесі надання медичних послуг. Водночас застосування технологій медичних цифрових платформ зумовлює виникнення низки складних правових та етичних проблем. Зокрема актуалізуються питання розмежування та визначення суб'єктів юридичної відповідальності у випадку прийняття помилкових рішень за участю алгоритмічних систем, а також

необхідність забезпечення прозорості, підконтрольності та правової визначеності їх функціонування. Не менш важливим є гарантування дотримання прав пацієнтів, зокрема права на отримання медичної допомоги за участі кваліфікованого медичного працівника, що виключає повну автономізацію процесів діагностики та лікування [3].

Отже, договір про надання медичних послуг через цифрові платформи є невід'ємним елементом сучасної системи охорони здоров'я [1]. Його розвиток відбувається паралельно з технологічними інноваціями, що зумовлює необхідність постійного вдосконалення правового регулювання. Поєднання цифрових рішень, штучного інтелекту та професійного досвіду медичних працівників створює підґрунтя для формування ефективної, доступної та безпечної моделі надання медичних послуг у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Global Strategy on Digital Health 2020-2025 / World Health Organization. 2023. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924>.
2. Telemedicine: opportunities and developments in Member States / World Health Organization. 2010. URL: https://www.who.int/goe/publications/goe_telemedicine_2010.pdf.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
4. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
6. Health in the Digital Age: Policies and Data / OECD. Paris, 2019. URL: <https://www.oecd.org/health/health-in-the-digital-age.htm>.
7. Guidelines on the Processing of Personal Data in the Context of Connected Health / European Data Protection Board. 2023. URL: <https://edpb.europa.eu>.
8. Ethics and Governance of Artificial Intelligence for Health: Guidance on Large Multi-Modal Models / World Health Organization. 2024. URL: <https://www.who.int/publications>.

* * * * *

ЛОГІНОВА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА,
ст. викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид.наук, суддя у відставці

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Принцип верховенства права прийнято вважати ідеальним принципом, який вимагає від держави втілення у законодавство і правозастосування засад природного права. Оцінка реалізації означеного принципу у сфері цивільного судочинства потребує вивчення та дослідження.

Принцип верховенства прав людини у цивільному судочинстві передбачений у ст.3 Статуту Ради Європи, в якій проголошується, що кожен член Ради Європи повинен визнавати принцип верховенства права та принцип, відповідно до якого всі особи, які перебувають під його юрисдикцією, повинні користуватися правами та основними свободами, та щиро і активно співробітничати в ім'я досягнення мети Ради, яка буде досягатися шляхом підтримки та подальшого здійснення прав людини і основних свобод.

Тему проблематики принципів цивільного судочинства, міжнародних стандартів справедливості й доступності правосуддя в цивільних справах досліджували українські вчені, як А.В. Андрушко, О.В. Гетманцев, Н.Ю. Голубева, С.П. Головатий, К.В. Гусаров, І.О. Ізарова, М.І. Козюбра, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Д.Д. Луспенник, В.Ю. Мамницький, О.В. Рожнов, О.В. Петришин, Ю.Д. Притика, П.М. Рабінович, Н.Ю. Сакара, О.С. Ткачук, В.І. Тертишніков, С.Я. Фурса, Т.М. Цівун, О.В. Шутенко, М.М. Ясинок та ін.

Головатий С.П. стверджує, що верховенство права, демократія та права людини становлять собою тріаду цінностей, з яких мають виходити та якими мають керуватися європейські держави. Основоположний принцип верховенства права визнається одним із фундаментальних та непорушних ідеалів сучасних демократій, якого мають дотримуватися всі без винятку інституції громадянського суспільства [1].

Ткачук О.С. вважає, що верховенство права в сучасних умовах у сфері цивільного судочинства має розглядатися як певний стандарт судового правотлумачення та правозастосування, що має

застосовуватися судами при розгляді та вирішенні цивільних справ з метою забезпечення права кожного на справедливий судовий розгляд та підвищення ефективності цивільного судочинства [2].

Цувіна Т.А. висловлює думку про те, що право на справедливий судовий розгляд із позицій принципу верховенства права постає як система процесуальних гарантій, які має забезпечити держава кожному, хто знаходиться під її юрисдикцією, а також як суб'єктивне право особи, гарантоване на міжнародному й національному рівнях. У цьому аспекті реалізація права на справедливий судовий розгляд може досягатися за рахунок єдності судової практики, яку має забезпечити Верховний Суд у своїх рішеннях [3].

На думку Комарова В.В. сучасний рівень професіоналізму судової практики, який має формуватися під впливом ідеї, принципу верховенства права, безперечно, передбачає виведення стану правореалізації на рівень розмежування судового тлумачення позитивного та природного права [4].

Право на справедливий судовий розгляд визнається за кожною людиною та громадянином. Таке право проголошено у ст.8 Загальної декларації з прав людини, де зазначено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Право на справедливий розгляд також закріплено в статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Статтею 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року передбачено, що кожен має право при вирішенні спору щодо його прав і обов'язків цивільного характеру на справедливий і публічний розгляд судом, створеним на основі закону [5].

Статтею 55 Конституції України гарантується право на судовий захист законних прав та інтересів кожного громадянина.

Право на судовий захист тісно пов'язано з принципом правової держави, як верховенство права.

Статтею 8 Конституції задекларовано, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Тлумачення змісту поняття «верховенство права» надається і Конституційним судом України у його рішенні № 15-рп/2004 від 02.11.2004 відповідно до якого верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у

закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [6].

У звіті Венеціанської комісії 24-25 березня 2011 року на підставі аналізу правових систем європейських держав виділено шість необхідних елементів принципу верховенства права: 1) законність, включно з прозорим, підзвітним і демократичним процесом прийняття законів; 2) правова визначеність; 3) заборона довільності у прийнятті рішень; 4) доступ до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді адміністративні акти; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом [7].

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [8].

Відповідно до вимог ч.1 ст.10 Цивільного процесуального кодексу України суд при розгляді справи керується принципом верховенства права.

Частина друга статті 10 Цивільного процесуального кодексу України визначає, яким законодавством повинен керуватися суд під час вирішення цивільної справи. Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на

підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Відповідно до частини 4 ст.10 Цивільного процесуального кодексу України суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [9].

Суд може діяти лише у чітко визначених рамках (межах) діяльності зі здійснення правосуддя, такі рамки можуть бути визначені лише законом. Тут слід зазначити, що правозастосування як діяльність має (принаймні повинна мати) дві сторони – об'єктивну й суб'єктивну. Не торкаючись поза розумним сумнівом визначеності у питаннях об'єктивної компоненти правозастосування, звернемо увагу на момент суб'єктивний. Дискреція (розсуд) завжди має місце при правозастосуванні, особливого значення набуває визначення рамок, у яких вона реалізується [10].

На законодавчому рівні в Україні ще не сформовані умови для того, щоб судді у своїй професійній діяльності могли вільно керуватись верховенством права, зокрема у цивільних справах.

Список використаних джерел:

1. Головатий С.П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2011. № 5. С. 159–174.
2. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
3. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 39 с.
4. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2016. 848 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02.11.2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду

України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

7. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Доповідь про провладдя. Ухвалено на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). URL: <http://www.scurt.gov.ua/clients/vsu>.

8. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 01 лютого 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text_6.

10. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 40-48.

* * * * *

ЛУЧКОВСЬКА СВИТЛАНА ІГОРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного
університету, канд. юрид. наук., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЄС

Однією з найбільш значущих подій у сфері інвестиційного права ЄС стало прийняття Нового регламенту про скринінг іноземних інвестицій (далі – Новий Регламент), політичну домовленість щодо якого було досягнуто 11 грудня 2025 року, а офіційний текст узгоджено у лютому 2026 року [1]. Цей акт докорінно змінює архітектуру контролю над капіталом, переходячи від координаційної моделі Регламенту (ЄС) 2019/452 до імперативної системи обов'язкового скринінгу. На відміну від попереднього режиму, який лише заохочував держави-члени створювати національні органи перевірки інвестицій, Новий Регламент встановлює обов'язок для кожної з 27 держав-членів запровадити та підтримувати механізм скринінгу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [2]. Станом на початок 2026 року більшість держав уже виконали цю вимогу, проте Хорватія та Кіпр перебувають на стадії завершення законодавчого

процесу [3]. Такий підхід спрямований на усунення «слабких ланок» у внутрішньому ринку, через які іноземні інвестори могли б отримати доступ до чутливих секторів ЄС, використовуючи юрисдикції з менш суворим контролем [2].

Важливою новацією є поширення скринінгу на «непрямі» іноземні інвестиції. Це означає, що транзакції всередині ЄС, де інвестор є юридичною особою, зареєстрованою в державі-члені ЄС, але фактично контролюється фізичною або юридичною особою з третьої країни, тепер підлягають перевірці на рівні з прямими іноземними вкладеннями [1]. Таке рішення стало правовою відповіддю на виклики, окреслені в практиці Суду ЄС (зокрема у справі Xella, Справа С-106/22), та спрямоване на запобігання обходу правил безпеки через створення європейських «оболонок» [3].

Новий Регламент запроваджує уніфікований дворівневий процес розгляду заявок. Фаза 1 триває до 45 календарних днів і призначена для початкової оцінки інвестиції на предмет загрози безпеці або публічному порядку. Якщо під час цієї фази виникають обґрунтовані підозри, ініціюється Фаза 2 – поглиблене розслідування. Крім того, встановлюється п'ятирічний період (look-back period), протягом якого органи скринінгу мають право перевірити завершені інвестиції, що не пройшли попередню авторизацію, якщо з'являються нові підстави вважати, що вони загрожують безпеці [1].

Паралельно з посиленням загального режиму скринінгу ПІІ, Європейська Комісія 4 березня 2026 року оприлюднила проект Закону про промисловий акселератор (Industrial Accelerator Act — IAA) [4]. Цей документ є частиною ширшої ініціативи щодо відродження індустріальної бази Європи та зменшення залежності від монопольних постачальників, зокрема з КНР [5]. IAA запроваджує умови доступу до ринку, які раніше не були характерними для правового порядку ЄС, фактично пов'язуючи інвестиції з цілями промислової політики та декарбонізації [6]. Режим контролю ПІІ за IAA застосовується паралельно з традиційним безпековим скринінгом, проте він має чітко визначену секторну та вартісну межу. Обов'язкове схвалення інвестиції вимагається за одночасного виконання трьох критеріїв:

- 1) інвестиція здійснюється в один із «нових стратегічних виробничих секторів» (технології акумуляторів, сонячні панелі, електромобілі, видобуток критичної сировини);
- 2) інвестор походить із третьої країни, яка володіє понад 40% світових виробничих потужностей у відповідному секторі;
- 3) вартість інвестиції перевищує 100 мільйонів євро (з

урахуванням попередніх вкладень того самого інвестора в той самий об'єкт після набрання чинності законом) [4].

Для отримання позитивного рішення про допуск інвестиції за ІАА, суб'єкт повинен відповідати чітко визначеним умовам, що фактично вимагають інтеграції в європейську економічну екосистему:

- обмеження власності: іноземний інвестор може володіти не більше ніж 49% статутного капіталу або прав голосу в об'єкті інвестування (Union target) [1];

- спільні підприємства: обов'язкове залучення одного або декількох партнерів з ЄС до структури управління для забезпечення передачі технологій та участі в управлінні [4];

- локалізація науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР /R&D): інвестор зобов'язаний щорічно спрямовувати на науково-дослідні розробки всередині ЄС суму, еквівалентну щонайменше 1% від валового річного доходу об'єкта інвестування [4];

- вимоги до персоналу: не менше 50% робочої сили, задіяної в проєкті, повинні бути резидентами або громадянами ЄС; ця вимога є обов'язковою та не підлягає пом'якшенню навіть за виконання інших умов [6].

- інтелектуальна власність: обов'язкове укладення ліцензійних угод щодо прав інтелектуальної власності та ноу-хау на користь європейської компанії для забезпечення її автономної операційної діяльності [4].

Ці заходи викликали гостру критику з боку торговельних партнерів ЄС, зокрема КНР, чие Міністерство комерції попередило про можливі контрзаходи, назвавши ІАА таким, що суперечить принципам ринкової економіки та правилам СОТ [7]. Проте Брюссель наголошує, що локалізація виробництва та передача знань є справедливою «ціною допуску» на ринок у секторах, де існує критична залежність від іноземних постачальників [4].

Потрібно зазначити, що правове регулювання інвестиційних відносин між державами-членами ЄС зазнало найбільш радикальних змін за останнє десятиліття. Після рішень Суду ЄС у справах Achmea (2018) та Komstroy (2021) було встановлено, що арбітражні застереження у двосторонніх інвестиційних договорах (BITs) між державами ЄС є несумісними з правом Союзу, оскільки вони виводять спори, що можуть стосуватися права ЄС, з-під юрисдикції судів держав-членів та самого Суду ЄС [8]. 5 травня 2020 року 23 держави-члени підписали Угоду про припинення дії двосторонніх інвестиційних договорів (BITs) між державами-членами ЄС (Intra-EU

BITs Termination Agreement), яка не лише офіційно денонсувала близько 130 договорів, а й позбавила правової сили так звані «застереження про продовження дії» (sunset clauses) [9]. У 2025 році судова практика остаточно підтвердила, що ці застереження не можуть слугувати правовою основою для ініціювання нових арбітражів навіть щодо порушень, які відбулися до моменту денонсації [8].

Правові наслідки для інвесторів у 2025-2026 роках виглядають наступним чином:

- інвестори з ЄС більше не можуть покладатися на ISDS (механізм врегулювання спорів між інвестором і державою) для вирішення спорів проти інших держав-членів. Будь-які спроби ініціювати такі провадження вважаються деліктними (tortious) діями відповідно до національного права деяких держав;

- Європейська Комісія у рішенні 2025 року у справі *Antin v. Spain* встановила, що будь-які компенсаційні виплати, здійснені державою на виконання інтра-ЄС арбітражного рішення, становлять незаконну державну допомогу (illegal state aid), оскільки вони надають інвестору вибіркочну перевагу, не передбачену правом ЄС;

- екстериторіальне виконання: у той час як суди в ЄС відмовляють у визнанні таких рішень, суди в США (зокрема апеляційний суд округу Колумбія у справі *NextEra v. Spain*) демонструють готовність примусово виконувати інтра-ЄС арбітражні рішення, посилаючись на те, що арбітражне застереження в Енергетичній хартії є «односторонньою пропозицією держави», незалежною від внутрішніх норм ЄС [8].

Отже, правовий захист інвесторів усередині ЄС зміщується в площину національного судочинства. Основними інструментами захисту тепер є:

- Хартія основних прав ЄС (зокрема право на власність та ефективний засіб судового захисту);

- загальні принципи права ЄС, такі як правова визначеність та захист законних очікувань;

- Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ).

Сьогодні ЄС просуває ініціативу повної заміни системи ad hoc арбітражу постійним судовим органом. Проект Багатостороннього інвестиційного суду (Multilateral Investment Court — MIC) розглядається як інструмент відновлення довіри до системи захисту інвестицій через забезпечення прозорості та незалежності суддів [10]. Станом на січень-березень 2026 року, переговори в межах Робочої групи III ЮНСІТРАЛІ (WGIII) перейшли до третьої фази – розробки

конкретних текстів статутів для постійного механізму [11]. Основні дискусії 23-ї сесії (січень 2026 року) стосувалися технічних питань: розподілу витрат, консолідації проваджень та регулювання фінансування третіми сторонами (third-party funding) [12]. Пропозиції ЄС та його держав-членів, подані у вересні 2025 та січні 2026 року, включають наступні параметри майбутнього суду:

- наявність постійного суду першої інстанції та апеляційної інстанції для виправлення юридичних помилок;

- МІС має бути «відкритим для всіх», дозволяючи державам замінювати існуючі механізми вирішення спорів у тисячах ВІТs по всьому світу на юрисдикцію нового суду через єдиний протокол;

- судді призначатимуться державами на тривалий термін, отримуватимуть фіксовану винагороду та підлягатимуть суворим етичним кодексам, що має усунути конфлікт інтересів, властивий системі арбітрів, які призначаються сторонами [10].

ЄС уже інтегрував елементи цієї системи (Investment Court System — ICS) у свої угоди з Канадою (СЕТА), В'єтнамом, Сінгапуром та Мексикою, передбачаючи автоматичний перехід до МІС після його створення [10].

Для України викликом є створення власного механізму скринінгу ПІІ, який би відповідав вимогам Нового Регламенту ЄС 2026 року. Це необхідно не лише для захисту національної безпеки в умовах війни, а й для забезпечення сумісності з європейською системою обміну інформацією про ризикових інвесторів [13].

Таким чином, аналіз особливостей правового регулювання інвестицій в ЄС у 2025-2026 роках дозволяє зробити висновок про формування нової регуляторної реальності, яка характеризується такими основними тенденціями:

- перетворення скринінгу інвестицій із факультативного інструменту держав на обов'язковий елемент загальноєвропейської архітектури безпеки;

- використання ІАА для фактичного нав'язування іноземним інвесторам структурних зобов'язань (49% власність, спільні підприємства, 50% місцева робоча сила), що свідчить про готовність ЄС жертвувати частиною ліберальних принципів заради збереження своєї індустріальної бази;

- відмова від інтра-ЄС арбітражу та активне просування ідеї Багатостороннього інвестиційного суду як альтернативи глобальній системі ISDS.

Список використаних джерел:

1. Shaping investments into EU strategic sectors: The FDI Screening Reform and the Industrial Accelerator Act. 23 March 2026. Timothy J. Keeler, Nikolay Mizulin, Paulette Vander Schueren, Jean-Maxime Blutel, Dr. Dylan Geraets, Marie Filippi, Camille Worms, Vineet Hegde. URL: <https://www.mayerbrown.com/en/insights/publications/2026/03/shaping-investments-into-eu-strategic-sectors-the-fdi-screening-reform-and-the-industrial-accelerator-act>.
2. New Foreign Investment Screening Regulation – Key Takeaways from the Agreed Compromise Text. By Sibel Yilmaz, Laurie-Anne Grelier, Romain Girard & Matthieu Coget on March 4, 2026. *Global Policy Watch*. URL: <https://www.globalpolicywatch.com/2026/03/new-foreign-investment-screening-regulation-key-takeaways-from-the-agreed-compromise-text/>.
3. EU Advances Update to FDI Regulation: Enhanced Screening Framework Expected, January 7, 2026. Skadden Publication / National Security Dispatch. Jason Hewitt Michael E. Leiter Wesley Lainé. URL: <https://www.skadden.com/insights/publications/2026/01/eu-advances-update-to-fdi-regulation>.
4. A new chapter for industrial Europe: the Industrial Accelerator Act. By Sergej Bräuer, Sascha Arnold, Donald Slater and Giulia Carnazza. 21 April 2026. URL: <https://www.ashurst.com/en/insights/a-new-chapter-for-industrial-europe-the-industrial-accelerator-act/>.
5. EU Industrial Accelerator Act: FAQs with key impact and objectives explained. Piblyon. URL: <https://publyon.com/eu-industrial-accelerator-act-faqs-with-key-impact-and-objectives-explained/>.
6. Industrial Accelerator Act: A New Framework for EU (Sustainable) Industrial Growth. Insights. Sidley Austin LLP. Sven De Knop, Maryanne W. Kamau, Alessandra Moroni, Julia Tiskowiec. April 9, 2026. URL: <https://www.sidley.com/en/insights/newsupdates/2026/04/industrial-accelerator-act>.
7. China warns EU over proposed ‘Made in Europe’ law. *Financial Times*. 2026. URL: <https://www.ft.com/content/f4925d94-bd09-43bb-b0e6-8d066fcedf31?syn-25a6b1a6=1>.
8. 2025 in Review: What Future for Intra-EU Investment Arbitration? Giovanni Dall’Agnola (*Graduate Institute of International and Development Studies*). March 2, 2026. URL: <https://legalblogs.wolterskluwer.com/arbitration-blog/2025-in-review-what-future-for-intra-eu-investment-arbitration/>.

9. 23 EU Member States Sign Treaty to Terminate Intra-EU Bilateral Investment Treaties - Debevoise, 11 May 2020. URL: <https://www.debevoise.com/-/media/files/insights/publications/2020/05/2020051123-eu-member-states-sign-treaty-to-termina.pdf?rev=f0494860a15b47e4af37925bad976e24&hash=20E4059FE12C18CE54D04EB37F904243>.

10. Multilateral Investment Court project - Trade and Economic Security. *An official website of the European Union*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/enforcement-and-protection/multilateral-investment-court-project_en.

11. Multilateral Investment Court (MIC) | Legislative Train Schedule - *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-balanced-and-progressive-trade-policy-to-harness-globalisation/file-multilateral-investment-court-\(mic\)?sid=5001](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-balanced-and-progressive-trade-policy-to-harness-globalisation/file-multilateral-investment-court-(mic)?sid=5001).

12. Time, Form, and Coalitions: Reflections on the 53rd Session of UNCITRAL Working Group III. Written by Jonathan Bonnitcha and Ladan Mehranvar. February 13, 2026. *Blog of the European Journal of International Law*. URL : <https://www.ejiltalk.org/time-form-and-coalitions-reflections-on-the-53rd-session-of-uncitral-working-group-iii/>.

13. Investment screening - Trade and Economic Security - European Commission. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/enforcement-and-protection/investment-screening_en.

* * * * *

МАНДЗІЙ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
ст. викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, народний депутат України

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах збройного конфлікту питання забезпечення та захисту прав людини набувають особливої актуальності у зв'язку зі зростанням кількості порушень основоположних прав і свобод. Практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) має

вагоме значення для формування правових стандартів захисту прав людини та визначення меж відповідальності держави в кризових обставинах. Рішення ЄСПЛ істотно впливають на розвиток національного законодавства, судової практики та інституційних механізмів правового захисту. Отже, дослідження впливу практики ЄСПЛ на національні механізми захисту прав людини є об'єктивно зумовленим та актуальним напрямом сучасної юридичної науки.

Звертаючись до історичної ретроспективи становлення механізмів захисту прав людини, варто зазначити, що національні конституції традиційно містили значну кількість положень, які регламентують основоположні права. Водночас міжнародний та регіональний захист прав людини є відносно новим явищем, що сформувався після 1945 року і протягом останніх десятиліть набув інтенсивного розвитку. Зокрема, це проявляється як у загальних договорах та конвенціях на рівні ООН та Європейського Союзу (надалі – ЄС), так і в спеціалізованих міжнародних актах щодо заборони торгур, запобігання дискримінації, захисту прав дітей, забезпечення гендерної рівності та прав національних меншин. Таким чином, сьогодні можна констатувати широке поширення як текстів нормативних актів, так і судових та інституційних механізмів, що здійснюють захист прав людини [1, с.265].

Далі доцільно зауважити, що Європейська конвенція з прав людини (надалі – ЄКПЛ) та інші міжнародні документи, укладені після Другої світової війни, ґрунтувалися на положеннях національних конституцій і не ставили за мету їх заміни або скасування. Водночас від початку ключовими концептами виступали «мінімальний стандарт» та «субсидіарність», які згодом у практиці ЄСПЛ трансформувалися у поняття «спільної європейської основи» та «національної межі розсуду». Відтак усі зазначені концепти підкреслюють першочергову відповідальність держави за захист основоположних прав людини саме на національному рівні [1, с.266].

Переходячи до аналізу сучасних трансформацій, слід акцентувати увагу на впливі права ЄС та положень ЄКПЛ на національні правові системи. Зокрема, у державах, де функціонують спеціалізовані органи конституційної юрисдикції, простежується істотна зміна традиційної моделі здійснення конституційного контролю. Якщо раніше такі суди володіли фактичною монополією на перевірку конституційності законодавства, то нині, в умовах утвердження принципу верховенства права ЄС, відбулося суттєве перерозподілення відповідних повноважень на користь судів загальної

юрисдикції. Більше того, у державах, де інститут конституційного контролю законодавства відсутній або має обмежений характер, зазначені процеси набули ще більш комплексного характеру, оскільки трансформація торкнулася не лише внутрішньосудової компетенції, але й спричинила перерозподіл повноважень між різними гілками державної влади [2].

У цьому зв'язку логічно звернути увагу на те, що становлення наднаціональних судових інституцій, зокрема ЄСПЛ, певною мірою обмежило роль національних конституційних судів як остаточної інстанції у тлумаченні прав людини. Як наслідок, це зумовило подекуди критичне або навіть конфліктне сприйняття їх практики окремими національними судами. Водночас саме за таких умов особливого значення набуває діяльність ЄСПЛ як міжнародно-правового механізму захисту конституційних прав людини, особливо під час збройних конфліктів, коли національні системи можуть виявлятися недостатньо ефективними [2].

Якщо ж перейти безпосередньо до національного рівня, то слід зазначити, що верховенство Конституції України забезпечується через діяльність Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції шляхом застосування принципу верховенства права (правовладдя). При цьому, як передбачено статтею 129 Конституції України, суддя під час здійснення правосуддя є незалежним і керується зазначеним принципом, забезпечуючи пріоритет норм Основного Закону у конкретних правовідносинах. Водночас, що особливо важливо, відповідно до положень процесуального законодавства, суди зобов'язані враховувати практику ЄСПЛ, яка визначає стандарти тлумачення та застосування основних прав людини, сприяючи, таким чином, гармонізації національної судової практики з міжнародними правовими нормами [3, с.17]. Це дозволяє стверджувати про тенденцію до посилення ролі практики ЄСПЛ як безпосереднього регулятора національної правозастосовної діяльності.

Продовжуючи цю думку, варто звернути увагу на Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016, у якому було підтверджено принцип «дружнього ставлення до міжнародного права». Зокрема, йдеться про те, що під час тлумачення конституційних прав та свобод враховуються рішення ЄСПЛ. Суд орієнтується на приписи чинних міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, а також на практику їх застосування міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала держава. Таким чином, враховуючи кореспонденцію статті 29

Конституції України зі статтею 5 ЄКПЛ, практика ЄСПЛ щодо цієї норми має безпосереднє значення при розгляді відповідних категорій справ [4].

Додатково слід зазначити, що, за словами судді Конституційного Суду України Галини Юровської, рішення органу конституційного контролю України, в яких застосовувалися правові позиції ЄСПЛ, стосувалися широкого спектра прав. Зокрема, йдеться про право на свободу і особисту недоторканність, право на судовий захист, принцип презумпції невинуватості, свободу вираження поглядів, межі обмеження прав, а також захист права приватної власності. Отже, це свідчить про системний характер впливу практики ЄСПЛ на національне конституційне судочинство [5].

У розвиток зазначеного підходу П.М. Синицин наголошує, що рішення ЄСПЛ виконують функцію нормативно-ціннісного орієнтиру для суддів та визначають сутнісні елементи аксіологічного виміру права. Водночас він підкреслює, що як ЄКПЛ, так і рішення ЄСПЛ є обов'язковими для конституційних судів і фактично мають пріоритет над національним законодавством. Таким чином, правові позиції національних конституційних судів, сформульовані з урахуванням положень ЄКПЛ та інших міжнародно-правових актів, сприяють ефективній імплементації міжнародного права у національні правові системи [6, с.59].

Окремої уваги заслуговують міждержавні справи в ЄСПЛ як особливий механізм захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Насамперед слід зазначити, що вони дозволяють державам подавати скарги не лише у власних інтересах, а й в інтересах громадян або навіть задля захисту загальних цінностей (*actio popularis*). У цьому аспекті показовою є справа «Кіпр проти Туреччини», у якій Суд визнав численні триваючі порушення прав людини, пов'язані з окупацією, зникненнями осіб, порушенням майнових прав та дискримінацією [7].

Разом із тим практика Суду підтверджує, що навіть у зонах збройного конфлікту права людини не втрачають своєї чинності, а держави несуть відповідальність за дії на територіях, які перебувають під їх контролем, у тому числі фактичним. Водночас важливим є підхід, за яким дії де-факто органів влади не можуть повністю ігноруватися, оскільки це призвело б до позбавлення населення мінімального рівня правового захисту. Більше того, сучасні міждержавні справи, зокрема між Вірменією та Азербайджаном, демонструють актуальність цього механізму, хоча ефективність

тимчасових заходів і рішень Суду інколи обмежується їх невиконанням державами-порушниками [7].

На завершення доцільно акцентувати увагу на окремих аспектах застосування стандартів ЄСПЛ у сфері свободи вираження поглядів під час збройного конфлікту як ілюстрації ефективності функціонування міжнародно-правових гарантій захисту прав людини та необхідності забезпечення балансу між допустимими обмеженнями і реалізацією відповідних прав і свобод. Зокрема, як зазначається у дослідженнях, війна та збройна агресія зумовлюють необхідність пошуку балансу між правом на свободу слова та інтересами національної безпеки. Водночас, незважаючи на існування відповідних гарантій у національному законодавстві та статті 10 ЄКПЛ, сучасні виклики, такі як поширення дезінформації, зумовлюють застосування певних обмежень. Однак, як свідчить практика ЄСПЛ, такі обмеження повинні бути пропорційними та відповідати критерію «необхідності в демократичному суспільстві», інакше вони становитимуть порушення прав людини [8].

Отже, практика ЄСПЛ є важливим чинником модернізації національних механізмів захисту прав людини, оскільки забезпечує уніфікацію правових стандартів та сприяє приведенню внутрішньодержавного правопорядку у відповідність до міжнародних зобов'язань держави. В умовах збройного конфлікту її значення істотно посилюється, адже саме правові позиції ЄСПЛ визначають межі допустимого втручання держави у права людини, критерії пропорційності обмежень та підстави міжнародно-правової відповідальності за порушення Конвенції. Для функціонування національних механізмів захисту прав людини врахування рішень ЄСПЛ є необхідною передумовою ефективного функціонування конституційного судочинства, діяльності судів загальної юрисдикції та формування сталої практики у сфері захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Velaers J. Constitutional Versus International Protection of Human Rights: Added Value or Redundancy? The Belgian Case, in the Light of the Advisory Practice of the Venice Commission. *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*. 2016. № 2 (Vol. 77). P. 265–295. URL: <https://surl.li/ldeaua>.
2. Paris D. The Impact of EU Law and the ECHR on National Constitutional Adjudication in the European Legal Space. 2023. *RDiscovery*. URL: <https://surl.li/zwjgve>.

3. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / О. Ю. Водяніков, О. В. Гришук, В. В. Лемак, Д. Г. Михайленко, О. В. Совгіря та ін.; упоряд.: А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 603 с.

4. Рішення Конституційного суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://surl.li/tmrflr>.

5. Як Конституційний Суд України застосовує практику ЄСПЛ. *ECHR: Ukrainian Aspect*. 2021. URL: <https://surl.li/oudsuh>.

6. Синицин П. М. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності конституційних судів. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Vol. 4. Iss. 1. P. 54-60.

7. Міждержавні справи в ЄСПЛ як механізм захисту прав людини під час збройного конфлікту. *Громадський Простір*. 2023. URL: <https://surl.li/piderz>.

8. Хребет О. Свобода слова під час конфлікту: коли обмежувати і як. Практика ЄСПЛ. *ZMINA. Центр прав людини*. 2019. URL: <https://surl.li/cxvhsi>.

* * * * *

МАРТИНЮК ІННА СТАНІСЛАВІВНА,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету

ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА В ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З НОРМАМИ ЄС ТА В УПРАВЛІННІ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу є одним із ключових напрямів державної політики у контексті європейської інтеграції. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1] питання адаптації національного законодавства до європейських стандартів набуло особливої актуальності. Сфера трудового права є однією з найважливіших, оскільки безпосередньо стосується прав і свобод громадян. Чинне трудове законодавство України, основу якого становить Кодекс законів про працю [2], було прийнято ще за радянських часів, тому багато його норм не відповідають сучасним умовам ринкової економіки та стандартам ЄС.

Це зумовлює необхідність його глибокого реформування та наближення до європейського правового простору. Основними напрямками гармонізації є забезпечення рівності прав працівників, заборона дискримінації, встановлення справедливих умов праці, регулювання робочого часу та часу відпочинку, а також підвищення рівня охорони праці. Особлива увага приділяється забезпеченню балансу між професійним та особистим життям працівників, що є одним із важливих принципів соціальної політики ЄС.

Україна поступово імплементує директиви Європейського Союзу у сфері трудового права. Зокрема, це стосується директив щодо рівного ставлення у сфері зайнятості, прозорих та передбачуваних умов праці, а також захисту прав працівників у разі звільнення [3]. Важливим кроком є також розвиток соціального діалогу між державою, роботодавцями та профспілками. Разом із тим, процес гармонізації супроводжується низкою проблем. Серед них – складність узгодження національної правової системи з правом ЄС, недостатній рівень інституційної спроможності, а також наявність тіньової зайнятості, яка ускладнює реалізацію трудових прав громадян [4, с.92]. Важливу роль у процесі гармонізації відіграє судова практика, зокрема врахування підходів Суду Європейського Союзу, а також посилення діяльності органів державного нагляду за дотриманням трудового законодавства. Отже, гармонізація трудового законодавства України з правом ЄС є складним, але необхідним процесом, який сприятиме підвищенню рівня соціального захисту працівників, покращенню умов праці та зміцненню позицій України на міжнародній арені.

Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в цілому є одним із ключових напрямів реформування національної правової системи в умовах євроінтеграції. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС держава взяла на себе зобов'язання поступово адаптувати національне законодавство до *acquis communautaire*, зокрема і в сфері трудового права. Це обумовлено необхідністю забезпечення високого рівня захисту прав працівників та створення конкурентоспроможного ринку праці. Сучасне трудове законодавство України значною мірою базується на Кодексі законів про працю, прийнятому ще у 1971 році. Незважаючи на численні зміни та доповнення, він не повною мірою відповідає сучасним економічним умовам, формам зайнятості та стандартам Європейського Союзу. Зокрема, законодавство потребує оновлення з урахуванням розвитку гнучких форм зайнятості, дистанційної роботи, цифровізації трудових відносин та забезпечення гендерної рівності.

Одним із ключових напрямів гармонізації є забезпечення принципу недискримінації у сфері праці. Європейське право передбачає заборону дискримінації за ознаками статі, віку, раси, етнічного походження, релігії, інвалідності чи сексуальної орієнтації. Україна вже зробила певні кроки у цьому напрямі, однак практика застосування цих норм потребує подальшого вдосконалення. Важливим аспектом є регулювання робочого часу та часу відпочинку відповідно до європейських стандартів. У праві ЄС встановлено чіткі вимоги щодо максимальної тривалості робочого тижня, мінімальної тривалості відпочинку та оплачуваних відпусток. Гармонізація цих положень спрямована на забезпечення належного балансу між роботою та особистим життям працівників, що позитивно впливає на їхню продуктивність і добробут. Значна увага приділяється також питанням охорони праці. Європейські стандарти передбачають високий рівень безпеки та гігієни праці, обов'язки роботодавців щодо створення безпечних умов праці, а також ефективні механізми контролю. Для України це означає необхідність модернізації системи державного нагляду та підвищення відповідальності роботодавців. У процесі гармонізації важливу роль відіграє імплементація директив ЄС. Зокрема, йдеться про директиви щодо прозорих і передбачуваних умов праці, інформування працівників про умови трудового договору, рівності можливостей та захисту прав працівників у разі звільнення. Впровадження цих норм сприяє підвищенню правової визначеності та довіри між працівником і роботодавцем. Разом із тим, процес гармонізації супроводжується низкою проблем. Серед основних – складність адаптації законодавства через різницю у правових традиціях, обмежені фінансові ресурси, а також високий рівень тіньової зайнятості. Крім того, важливою проблемою є недостатній рівень правової культури як серед працівників, так і серед роботодавців. Особливе значення має розвиток соціального діалогу. У країнах ЄС ефективно функціонують механізми співпраці між державою, роботодавцями та профспілками, що дозволяє узгоджувати інтереси сторін та запобігати трудовим конфліктам. В Україні цей інститут потребує подальшого зміцнення.

Не менш важливою є роль судової практики, зокрема орієнтація на рішення Суду Європейського Союзу. Це сприяє однаковому тлумаченню норм права та їх ефективному застосуванню на практиці. Також необхідно підвищувати ефективність діяльності органів, що здійснюють контроль за дотриманням трудового законодавства [5]. Отже, гармонізація законодавства України з правом

Європейського Союзу у сфері трудового права є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу. Її успішна реалізація сприятиме підвищенню рівня соціального захисту працівників, покращенню умов праці, розвитку економіки та інтеграції України до європейського правового простору.

З огляду на вище викладене, можна зробити висновок про те, що гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу у сфері трудового права є необхідною умовою успішної європейської інтеграції держави. Цей процес спрямований на приведення національних норм у відповідність до європейських стандартів, що забезпечують високий рівень захисту прав працівників, справедливі умови праці та недискримінаційний підхід у трудових відносинах. Незважаючи на вже здійснені кроки у напрямі імплементації норм права ЄС, трудове законодавство України все ще потребує суттєвого оновлення та вдосконалення. Особливо актуальними залишаються питання модернізації Кодексу законів про працю, розвитку гнучких форм зайнятості, підвищення ефективності контролю за дотриманням трудових прав та подолання тіньової зайнятості. Важливим чинником успішної гармонізації є не лише формальне запозичення норм, а й забезпечення їх реального виконання на практиці. Це вимагає підвищення рівня правової культури, розвитку соціального діалогу та зміцнення інституційної спроможності державних органів. Таким чином, подальша адаптація трудового законодавства України до стандартів Європейського Союзу сприятиме підвищенню соціальних гарантій, зміцненню економічної стабільності та інтеграції України до єдиного європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

3. Ткачук К. М., Серeda О. Г. Імплементація директив ЄС у національне законодавство України: компаративний аналіз проекту Трудового кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. № 92. С.232-238.

4. Колот А. М. Соціально-трудові відносини : теорія і практика регулювання : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 348 с.

5. Гребенар О. В. Захист трудових прав за законодавством деяких країн Європейського Союзу та України: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 49. С. 63-75.

* * * * *

МІЩЕНКО ІЛОНА ВОЛОДИМИРІВНА
доцент кафедри морського, митного та інформаційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Митна система України перебуває у стані перманентної трансформації та реформування вже більше тридцяти років. Така динамічність обумовлювалася різними причинами – починаючи з необхідності сепарації від радянської спадщини, пошуку найбільш ефективних моделей її функціонування, закінчуючи євроінтеграційними вимогами, яким вона повинна відповідати організаційно, технологічно та юридично.

Одним із прикладів запроваджених останніми роками елементів сучасної трансформації системи митного адміністрування в Україні є підрозділ митних компетенцій, створений в рамках координаційно-моніторингової митниці Державної митної служби України (далі – Держмитслужби). Нормативною підставою для такого нововведення став пункт 38 розділу VI Плану заходів з реформування та розвитку системи органів, що реалізують митну політику, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 року № 569-р [1], яким передбачалося удосконалення автоматизованої системи митного оформлення товарів, зокрема впровадження модулів прийняття автоматизованих рішень про виконання митних формальностей, а також подальша автоматизація митних формальностей.

Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Змін до Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного

оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа від 17.08.2021 № 470 (далі – Порядок), є нормативним актом, який безпосередньо забезпечує організацію роботи підрозділів митних компетенцій [2].

Відповідно до визначення, яке міститься у Порядку, підрозділ митних компетенцій – підрозділ митниці, посадові особи якого можуть виконувати визначений перелік митних формальностей за митними деклараціями, поданими, у тому числі, до інших митних органів [2]. Отже, з одного боку, завданням цього підрозділу є виконання митних формальностей, нехай навіть в лімітованому обсязі. З іншого боку, підпорядкування цього підрозділу координаційно-моніторингової митниці свідчить про розширені задачі, які стоять перед ним, у порівнянні зі звичайними територіальними органами Держмитслужби, які створені та функціонують на основі територіального, а не функціонального принципу. Це також означає відхід від традиційної територіальної прив'язки митного оформлення і перехід до моделі, за якої окремі процедури можуть виконуватися централізовано спеціалізованими підрозділами.

Відповідно до Порядку підрозділ митних компетенцій уповноважений на виконання митних формальностей, пов'язаних із перевіркою правильності класифікації товарів, визначення країни походження товарів, а також митної вартості товарів. Іншими словами, цей підрозділ залучений до здійснення тих митних формальностей, які викликають найбільші складнощі та, відповідно, є причиною найпоширеніших спорів між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними органами [3].

Функціонування підрозділів митних компетенцій передбачає здійснення моніторингу митних декларацій, за якими митні формальності виконуються підрозділами митного оформлення. Водночас цей моніторинг має селективний характер і базується на механізмах управління ризиками. Ключовим параметром у цьому процесі виступає селективність, яка кількісно відображає рівень відбору декларацій для додаткового контролю з боку підрозділу митних компетенцій.

Наприклад, з 1 квітня 2026 року Держмитслужба впроваджує новий етап пілотного проекту з перевірки митних декларацій підрозділом митних компетенцій для добрив та засобів захисту рослин. Відбір декларацій для перевірки здійснюватиметься автоматизованою системою управління ризиками в автоматичному режимі шляхом застосування випадкового відбору із селективністю до 40% від

загальної кількості за відповідними товарними позиціями. Моніторинг триватиме з 1 квітня по 30 червня 2026 року [4].

У разі виявлення необхідності поглибленого контролю підрозділ митних компетенцій набуває повноважень щодо виконання конкретних митних формальностей. Такий перехід функцій фіксується в автоматизованій системі митного оформлення (далі – АСМО) шляхом внесення відповідної відмітки, що забезпечує формалізацію передачі компетенції та прозорість та відстежуваність процесу прийняття рішень.

Процедурно залучення підрозділу митних компетенцій може здійснюватися також через механізм запиту, який ініціюється посадовою особою підрозділу митного оформлення у складних випадках виконання митних формальностей. Після оформлення такого запиту виконання відповідної митної формальності переходить до підрозділу митних компетенцій. Результати цієї діяльності відображаються в АСМО, що забезпечує їх інтеграцію в загальний процес митного оформлення.

У випадку, якщо за результатами контролю підтверджується достовірність відомостей, заявлених декларантом, підрозділ митних компетенцій фіксує це у системі, після чого подальше митне оформлення продовжується у звичайному порядку. Таким чином, діяльність підрозділу має характер інтервенційного контролю, який активується у визначених випадках та не замінює базові функції митного оформлення.

Окремий аспект діяльності пов'язаний із контролем правильності класифікації товарів. У таких випадках підрозділи митних компетенцій діють відповідно до спеціалізованих процедур, що регламентують порядок прийняття рішень у сфері митної класифікації. Це підкреслює їхню роль як носіїв поглибленої експертизи у складних питаннях застосування митного законодавства.

Отже, підрозділи митних компетенцій виконують функцію централізованого аналітично-контрольного елемента, який забезпечує підвищення якості митного контролю через вибіркове втручання у процес оформлення, стандартизацію підходів та концентрацію професійної експертизи. Запровадження цієї моделі має на меті досягнення кількох стратегічних цілей. *По-перше*, йдеться про підвищення якості та уніфікацію практики застосування митного законодавства шляхом концентрації експертних знань у спеціалізованих підрозділах. *По-друге*, централізація сприяє зменшенню впливу локальних практик та суб'єктивних чинників, що,

у свою чергу, підвищує прозорість та передбачуваність митних процедур. *По-третє*, така модель дозволяє більш ефективно використовувати ресурси митної служби та поглиблювати аналітичну складову контролю.

У цілому центр митних компетенцій слід розглядати як інструмент переходу до більш інтегрованої, цифровізованої та ризик-орієнтованої моделі митного адміністрування, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям розвитку митних систем, зокрема практикам централізованого митного оформлення, впроваджені в Європейському Союзі, та спеціалізації митних органів.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну митну політику: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 р. № 569-р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2020-%D1%80#Text>.

2. Про затвердження Змін до Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа: наказ Міністерства фінансів України від 17.08.2021 № 470. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1335-21#n95>.

3. Звіт щодо стану розгляду судами справ за участі митниць Держмитслужби протягом 2025 року. *Офіційний веб-сайт Держмитслужби*. URL: <https://customs.gov.ua/rozgliad-sporiv-u-sudovomu-poriadku>.

4. Стартує новий етап селективної перевірки митних декларацій: цього разу для добрив та засобів захисту рослин. *Офіційний веб-сайт Держмитслужби*. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/startuie-novii-etap-selektivnoyi-perevirki-mitnikh-deklaratsii-tsogo-razu-dlia-dobriv-ta-zasobiv-zakhistu-roslin-2721>.

* * * * *

МУЗА ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ,
професор кафедри публічного та міжнародного права Навчального-
наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана», доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В УКРАЇНІ

У сфері публічного управління Україна зобов'язалася виконати поставлені завдання на шляху євроінтеграції. Це обумовлено розпочатим переговорним процесом України щодо членства в Європейському Союзі.

У Хартії Європейського Союзу про основоположні права (2000) закріплено право на належне урядування, що включає право кожної особи бути вислуханою до того, як будуть вжиті будь-які індивідуальні заходи, які могли б вплинути на неї чи на нього; право кожної особи на доступ до її файлів із дотриманням законних інтересів конфіденційності та професійної та ділової таємниці; адміністрація має зобов'язання вмотивувати свої рішення [1].

Для української практики публічного управління принцип належного урядування не є новим явищем та залишається бути одним із основних способів виміру і забезпечення правомірної владно-управлінської діяльності суб'єктів владних повноважень. Однак системні проблеми, що існують у сфері публічного управління, на жаль, свідчать про відсутність повноцінної кореляції принципу належного урядування із практикою застосування відповідних інструментів публічного адміністрування. Про це яскраво свідчить і судовою практика Верховного Суду та велика кількість звернень приватних осіб до адміністративних судів.

У цьому контексті І. Бойко визначає, що «впровадження в механізм взаємодії публічної адміністрації з приватною особою цих засад дозволить переорієнтувати діяльність публічних службовців на мету служіння особі та реально забезпечити належне вирішення адміністративних справи в такий спосіб, щоб упередити виникнення конфліктної ситуації та надмірного навантаження на судову систему. І цьому сприятимуть детальні правила прийняття адміністративних актів, згідно яких учасники справи будуть вислухані, особі гарантується можливість ознайомитися зі матеріалами справи,

скористатися у спрощеній формі можливістю представництва у справі, адміністративний орган належно обґрунтує прийняте рішення та вкаже, як його можна оскаржити». [2, с. 234]

Викладені у Хартії Європейського Союзу про основоположні права принципи належного урядування реалізовані у базовому Законі України «Про адміністративну процедуру» (далі по тексті – ЗАП) через сформовану новітню систему законодавчого регулювання взаємовідносин публічної адміністрації та приватної особи. У згаданому Законі визначено систему принципів адміністративної процедури, які покликані у першу чергу сприяти приватним особам у забезпеченні реалізації їхніх прав, свобод та законних інтересів. Це такі принципи, як: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту [3].

Принципи адміністративної процедури відображають існуючі стандарти європейської адміністративної процедури та мають важливе критеріальне значення для визначення правомірності або протиправності відповідних адміністративних актів, а також процедурних рішень та дій, що вчиняються або приймаються адміністративним органом під час адміністративного провадження.

У наукових джерелах зауважується, що «принципи адміністративної процедури являють собою комплексну систему взаємоузгоджених та взаємозалежних елементів, що мають на меті гармонізувати відносини адміністративних органів з приватними особами, забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина та збалансувати їх з публічним інтересом держави. Адже належне вирішення адміністративної справи неможливе без урахування і дотримання всіх принципів адміністративної процедури, а порушення хоча б одного з них призводить до порушення інших і має наслідком визнання адміністративного акта недійсним. Законодавче закріплення принципів адміністративної процедури є основною гарантією недопущення зловживань з боку адміністративних органів, а також важливим практичним інструментом вирішення колізій, що можуть виникати до

приведення у відповідність положень інших нормативно-правових актів з положеннями ЗАП». [4, с. 43-44]

Вавринчук М. П. та Когут О. В. резюмують, що «встановлення на законодавчому рівні єдиних прозорих правил взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування та фізичними і юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ стало досить знаковою та довгоочікуваною подією. Закріплені у ЗАП принципи адміністративної процедури безпосередньо походять з норм Конституції та з документів ЄС. Але вважаємо, що, *по-перше*, потребує конкретизації зміст принципу юридичної визначеності; *по-друге*, доцільно розробити механізм врахування на практиці адміністративними органами висновків Верховного Суду, у випадку застосування ними нормативно-правового акту, що містить норми права, викладені у постановках Верховного Суду та конкретизувати відповідальність у випадку їх незастосування; *по-третє*, доцільно поширити принцип рівності перед законом на громадські об'єднання, що не мають статусу юридичної особи; *по-четверте*, варто дослідити необхідність доповнення переліку принципів адміністративної процедури принципом конфіденційності (або захисту персональних даних); *по-п'яте*, конкретизації потребують відповідні норми ЗАП і чинного КУПАП щодо взаємодії цих актів [6, с. 311]

Окремо у контексті європейської інтеграції України варто зазначити, що у 2025 році Урядом України була розроблена Дорожня карта з питань реформи державного управління, в якій, зокрема, вказано на необхідність посилення політичної та законодавчої спроможності шляхом вдосконалення процесів планування, механізмів координації та управління, а також шляхом впровадження доказових практик та інституціоналізації спроможності управляти процесами вступу до ЄС [5].

Таким чином, реалізація європейських стандартів адміністративної процедури в Україні є не лише формальним зобов'язанням у межах євроінтеграційного курсу, а й ключовою передумовою трансформації всієї системи публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

2. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. № 69. С. 229-236.

3. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

4. Гречанюк Р. В., Гречанюк С. К. Принципи адміністративної процедури як ключові засади доброго адміністрування. *Науковий вісник Сіверщини*. 2025. № 1. С. 33-44.

5. Дорожня карта з питань реформи державного управління. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua>.

6. Вавринчук М. П., Когут О. В. Адміністративна процедура через призму Конституції України та законодавства ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія Право. № 88. Частина 2. С. 307-312.

* * * * *

МУХА ВАЛЕРІЯ ВАЛЕРІЇВНА,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: КОГУТ О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ключовим аспектом судового процесу є доказування, завдяки якому суд встановлює фактичні обставини справи та ухвалює рішення. Але на практиці часто виникають проблеми із затягуванням тривалості розгляду справ у зв'язку з тим, що доступ до доказів ускладнюється з різних причин: обмеження права користування електронними даними та паперовими документами, відмовою учасників справи у наданні потрібної інформації або її свідоме приховування та знищення. Усі ці фактори призводять до затягування строків розгляду справи та оперативності правосуддя.

У адміністративному та цивільному судочинстві ключову роль відіграє своєчасне та правильне фіксування доказів, тому потрібно чітко розуміти їх сутність, механізм та практичне забезпечення в сучасному судовому процесі. Тому метою цього дослідження є аналіз

забезпечення доказів у цивільному та адміністративному судочинстві, визначення проблем практичної реалізації та формулювання пропозицій удосконалення доказування у контексті цифровізації та розвитку сучасних технологій.

Сучасні науковці приділяють багато уваги інституту забезпечення доказів: І. В. Пасайлюк підкреслює, що забезпечення доказів – це превентивний інструмент, спрямований на збереження матеріалів до їхнього використання у суді [1]. Сергій Васильєв досліджує стандарти доказування та пропонує застосовувати різні рівні переконливості залежно від типу справи [2]. Віталій Будкевич досліджує електронні докази в адміністративному процесі та пропонує поєднання традиційного та інформаційного підходів [3].

На основі цих досліджень можна зробити висновок, що інститут забезпечення доказів потребує подальшого удосконалення, особливо щодо роботи з електронними доказами та чіткого визначення стандартів доказування.

Насамперед слід зазначити, що у вітчизняному законодавстві процедури забезпечення доказів унормовані як у Цивільному процесуальному кодексі України (статті 116-118 [4]), так і в Кодексі адміністративного судочинства України (статті 114-117 [5]). Незважаючи на різну сферу застосування, обидва кодекси закріплюють схожі підходи до забезпечення доказів, що свідчить про єдність концепції збереження доказової інформації у національному судочинстві.

Забезпечення доказів – це комплекс процесуальних дій, спрямованих на збереження матеріалів до їхнього використання у судовому розгляді. До таких дій відносяться: витребування документів, призначення експертиз, допит свідків, огляд речей, а також тимчасове вилучення речей чи документів для запобігання їх втраті [1].

Особливу увагу слід приділяти оперативності процедур, адже якщо забезпечення доказів затягується, воно втрачає практичне значення. У цивільному та адміністративному процесах закон дозволяє застосовувати заходи забезпечення ще до основного розгляду, що особливо важливо при ризику втрати доказів [2].

На нашу думку, забезпечення доказів – це не лише технічна процедура, а й гарантія рівних умов для сторін у процесі. Своєчасне забезпечення доказів дозволяє уникнути ситуацій, коли одна сторона має перевагу через доступ до важливої інформації. Погоджуємось з думкою про те, що сучасні технології, включно з цифровими доказами,

роблять ці процедури більш складними, але одночасно дозволяють більш точно фіксувати факти [3].

На практиці виділяються такі основні проблеми практичної реалізації принципів:

- Формальний підхід судів. Часто суди вимагають доказів реального ризику втрати, хоча закон дозволяє діяти на підставі ймовірності. Це затримує розгляд справ і створює додаткові труднощі для сторін, особливо у складних адміністративних процесах [1];

- Електронні докази. Більшість учасників процесу не мають достатніх знань про роботу електронних систем або методів фіксації даних. Недостатнє володіння технікою може призвести до відмови у прийнятті важливого доказу, що негативно впливає на результати справи [3];

- Затримки у виконанні забезпечувальних заходів. Судові ухвали часто виконуються протягом тривалого часу, що підриває ефективність процедури. Навіть найкраще законодавство не дає результату без оперативного виконання цих заходів [2];

- Особливо важливо враховувати людський фактор: компетентність суддів, адвокатів та експертів, а також їх готовність застосовувати сучасні технології та методи фіксації доказів. Саме від цього залежить реальна ефективність процедур забезпечення доказів.

Для підвищення ефективності процедур забезпечення доказів можна запропонувати кілька напрямів. *По-перше*, це запровадження стандартизованих методів фіксації електронних доказів. Скриншоти з часовою міткою, цифрові копії, форензійні засоби архівування допомагають зберегти достовірність інформації та мінімізувати ризик її втрати або маніпуляцій [3]. *По-друге*, встановлення чітких стандартів доказування. Законодавче визначення рівня доказовості для різних категорій справ та типів доказів допоможе уникнути суб'єктивності у судовій практиці [2]. *По-третє*, розробка відповідних освітніх програм для суддів та адвокатів. Підвищення компетентності у сфері роботи з цифровими доказами, методами їх перевірки та оцінки достовірності дозволить прискорити процес та уникнути помилок [3]. *По-четверте*, прискорення процедур. Впровадження спрощених механізмів отримання документів та електронних доказів допоможе уникнути тривалих затримок і підвищить ефективність судових процесів [6].

Вважаємо, що ефективність забезпечення доказів залежить не лише від законодавства, а й від компетентності та відповідальності учасників процесу. Навіть найсучасніші методи та технології не дадуть

результату, якщо сторони не розуміють, як їх правильно застосовувати.

Дослідивши питання забезпечення доказів у цивільному та адміністративному процесі, можна зробити висновок, що це є ключовим механізмом гарантування справедливості судового розгляду. Цифровізація процесу створює нові виклики, зокрема у сфері електронних доказів та визначення стандартів їх допустимості і оцінки. Для підвищення ефективності процедур необхідно поєднувати законодавчі зміни, підвищення кваліфікації учасників процесу та впровадження сучасних технологій. На нашу думку – саме комплексне вдосконалення процедур забезпечення доказів сприятиме скороченню строків розгляду справ і зміцненню довіри до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Пасайлюк І. В. Забезпечення доказів у цивільному процесі України: нормативне регулювання та доктринальні аспекти. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. Наукові видання. Львівський торговельно-економічний університет. URL: https://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/1718?utm_source=chatgpt.com.

2. Васильєв С. Standards of Proof in Ukrainian Procedural Law: Sectoral Conditionality and New Features | Problems of legality. *Problems of legality*. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/335161?utm_source=chatgpt.com

3. Будкевич В. Electronic evidence in the administrative procedure in ukraine in the light of the informational approach | Адміністративне право і процес. *Адміністративне право і процес*. URL: https://aplaw.net/index.php/journal/article/view/690?utm_source=chatgpt.com.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами і доповненнями).. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

6. Малець М. Актуальні питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С.381-384. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/91.pdf.

* * * * *

НАВРОЦЬКА ВІРА ВЯЧЕСЛАВІВНА,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
доктор юрид. наук., доцент

ПРАВО НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ЖУРНАЛОМ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ - СКЛADOVA ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД*

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) право на ознайомлення із журналом судового засідання трактує як складову права на справедливий суд (ст.6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод) [1]. ЄСПЛ наголошує на важливості доступу до протоколів задля перевірки точності фіксування (що дозволить сторонам обстояти свої інтереси та ефективно оскаржити рішення).

Основними положеннями практики ЄСПЛ щодо ознайомлення з журналом судового засідання є те, що:

- учасники кримінального провадження мають гарантоване право ознайомитися з журналом судового засідання,

- зазвичай встановлюється строк (до прикладу, 3 дні) після викладу певних положень в журналі, для ознайомлення й подання зауважень стосовно його неповноти чи неправильності;

- суд зобов'язаний надати доступ до журналу після подання відповідної заяви;

- необгрунтоване обмеження у доступі до журналу може бути визнано ЄСПЛ порушенням права на захист.

У ч.3 ст.376 КПК України («Проголошення *судового рішення*»), йдеться про те, що після проголошення *вироку* головуючий повинен роз'яснити обвинуваченому (його захиснику, законному представнику), потерпілому (його представнику), представнику юридичної особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, право ознайомитися із журналом судового засідання й подати на нього письмові зауваження.

* Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність.

Виникає питання: а чому таким правом можна скористатися тільки після проголошення *вироку*? Адже вирок – це не єдине можливе винесене у кримінальному провадженні кінцеве рішення.

Якщо буквально тлумачити це положення, то виходить, що після винесення, припустімо, ухвали щодо застосування примусових заходів медичного характеру (а також ухвали щодо застосування примусових заходів виховного характеру, ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності та інших кінцевих ухвал), особи, щодо яких вони винесені, не мають можливості ознайомитися із таким журналом та подати зауваження щодо правильності фіксації повідомленої ними (та іншими учасниками судового розгляду) процесуально значущої інформації.

Такого права (якщо виходити із буквального тлумачення положень ч.3 ст.376 КПК України) позбавлені також допоміжні учасники процесу – експерти, свідки, перекладачі. У протилежному випадку виходить правовий нонсенс: особа експерт, свідок, перекладач тощо), виступаючи в суді, не може реально контролювати зміст даних нею показань, висновку, перекладу. А якщо уявити собі, що на підставі того, як повідомлена цією особою інформація була відображена у журналі судового засідання (а учасник процесу не був попередньо ознайомлений із тим, як такі відомості були зафіксовані), потім вирішуватиметься питання про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань /висновку /перекладу, таке регулювання цієї ситуації видається геть неприйнятним [2, с.226, 235-236].

З огляду на це пропоную викласти перше речення ч.3 ст.376 КПК України у такій редакції: *«Після проголошення у провадженні кінцевого рішення, головуючий роз'яснює сторонам та іншим учасникам судового розгляду їх право ознайомитися з журналом судового засідання та подати на нього зауваження».*

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11. 1950 р.
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Навроцька В.В. Взаємозв'язки й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України: дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.09. Львів, 2025. 491с.

* * * * *

НАКОНЕЧНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

ФІСКАЛЬНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Фіскальна система України, перебуваючи в стані безперервної адаптації до екстраординарних викликів воєнного часу та вимог європейської інтеграції, базується на фундаменті непрямого оподаткування. Непрямі податки, які за своєю економічною природою є податками на споживання, відіграють домінуючу роль у формуванні дохідної частини Державного бюджету України. Їхня специфіка полягає в механізмі стягнення: податок включається до ціни товару чи послуги, і хоча юридичним платником виступає продавець (виробник або імпортер), фактичний тягар оподаткування лягає на кінцевого споживача. Даний механізм забезпечує і відіграє як стабільність надходжень навіть в умовах зниження прибутковості бізнесу, оскільки база оподаткування є менш волатильною, ніж прибуток підприємств.

Система непрямих податків в Україні станом на 2024-2025 роки. Основна мета зосереджено на Податку на додану вартість (ПДВ) як найбільш складному та бюджетоутворюючому елементі системи. У звіті детально розглядаються механізми електронного адміністрування (СЕА ПДВ), проблематика блокування податкових накладних, специфіка оподаткування цифрових послуг («Податок на Google»), а також трансформація акцизної політики в контексті гармонізації з законодавством Європейського Союзу.

Окрему увагу, приділено адаптації податкового законодавства до умов воєнного стану, зокрема пільговим режимам для оборонних товарів та енергетичного обладнання. Податкова політика зараз виконує не лише фіскальну функцію, а й є інструментом виживання та енергетичної безпеки країни. Зміни до Податкового та Митного кодексів України в цих сферах спрямовані на те, щоб максимально знизити вартість критичного імпорту та стимулювати власне виробництво озброєння. Для забезпечення потреб ЗСУ та розвитку "Defense Tech" запроваджено звільнення від ПДВ та ввізного мита на наступні категорії:

1. Готові вироби: БПЛА (дрони), антидронові рушниці, рації, прилади нічного бачення, тепловізори та далекоміри.

2. Комплектує: Матеріали та вузли, необхідні для виробництва та ремонту військової техніки в Україні.

3. Транспорт: Броньовані автомобілі та спецтехніка для армії.

Це дозволяє вітчизняним виробникам дронів, наприклад, закуповувати двигуни та датчики за кордоном без зайвого податкового навантаження, що критично важливо для масштабування виробництва.

З огляду на атаки на енергосистему, держава максимально спростила імпорту засобів для автономного енергозабезпечення. Пільги поширюються на:

- Генератори та інвертори: Усі типи електрогенераторів цих установок.

- Системи накопичення: Акумулятори (зокрема літій-іонні), які використовуються для EcoFlow та аналогічних систем.

- Відновлювана енергетика: Сонячні панелі, вітрогенератори та комплектуючі до них.

- Обладнання для розмінування: Оскільки це також частина відновлення інфраструктури.

Хоча пільги суттєво полегшують життя, варто пам'ятати про специфіку їхнього адміністрування:

1. Цільове призначення: У деяких випадках звільнення діє лише за умови, що товар передається безпосередньо оборонним структурам або використовується для критичних потреб.

2. Тимчасовий характер: Більшість цих норм діють виключно на період воєнного стану, але не довше певних термінів, визначених законодавством (наприклад, до 2025 або 2026 року залежно від категорії).

3. Документальне підтвердження: Неправильне оформлення коду УКТ ЗЕД може призвести до відмови у пільговому розмитненні.

Система непрямого оподаткування України продемонструвала високу стійкість в умовах безпрецедентних викликів. ПДВ залишається наріжним каменем бюджетної стабільності, забезпечуючи ліву частку доходів завдяки жорсткому електронному адмініструванню та оподаткуванню імпорту. Впровадження "Податку на Google" довело здатність держави ефективно працювати з цифровою економікою. Водночас, акцизна політика зазнає радикальних змін у напрямку європейських стандартів, що неминує призведе до зростання цін на пальне та тютюн. Головним викликом залишається баланс між фіскальною ефективністю (боротьба зі схемами) та забезпеченням нормальних умов для роботи бізнесу, який страждає від масового блокування податкових накладних.

Список використаних джерел:

1. Податковий Кодекс України : Кодекс України, Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
2. Бюджетний кодекс України : Кодекс України, Закон від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
3. Митний кодекс України: Кодекс України, Закон від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

* * * * *

НЕСТЕРУК ЄГОР ВІКТОРОВИЧ,
студент 3-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: КОГУТ О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук, доцент

Стрімкий розвиток цифрових комп'ютерних технологій та цифровізація публічного управління зумовлюють зміни у сфері адміністративного судочинства, формуючи нові труднощі як для сторін процесу, так і для суддів. Зокрема, кількість користувачів підсистеми ЄСІТС «Електронний суд» щодня зростає. Так, з 1 січня по 3 березня 2025 року кількість зареєстрованих користувачів Електронного суду зросла на 26 тис. осіб, а загальна кількість користувачів з моменту впровадження системи у 2018 році досягла 454 тис. осіб. Зросла і кількість заяв, поданих через Електронний кабінет: з 1 січня 2025 року надіслано 682 628 заяв, а з моменту запуску системи – 6 086 733 [1]. Це свідчить про підвищення ролі електронних засобів у взаємодії із судом та підтверджує ефективність цифровізації у сфері адміністративного судочинства. У зв'язку з цим, активно зростає роль і електронних доказів, які дедалі частіше стають основним або ж єдиним джерелом встановлення фактичних обставин у адміністративному судочинстві. Але цифровізація не лише відкриває нові можливості для ефективного здійснення правосуддя, а і породжує проблеми, викликані як правовою природою електронних доказів, так і особливостями використання останніх. Тому питання застосування електронних доказів у адміністративному судочинстві набувають особливої актуальності та потребують наукового аналізу.

Кодекс адміністративного судочинства України [2] у статті 99 чітко визначає електронні докази як самостійний засіб доказування та

відносить до них інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Хоча нормативне закріплення поняття електронних доказів надає їм юридичної визначеності і формує перелік носіїв інформації які є електронними доказами, це не вирішує наявних в практиці проблем застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві.

Першою з проблем є *відсутність чітких та уніфікованих критеріїв оцінки електронних доказів*. Як вважає А.В. Гвасалія [3] це зумовлює неоднозначність судової практики та ускладнює реалізацію сторонами процесуальних прав у частині доказування. На відміну від традиційних письмових чи речових доказів, електронні характеризуються високою вразливістю до змін чи копіювання і це ускладнює їх перевірку на факт достовірності.

Близькою за своєю суттю до попередньої є друга проблема – *необхідність додаткового врегулювання процедури визнання електронних доказів допустимими та достовірними*, адже їх використання без належних стандартів може призводити до порушення принципів справедливості та рівності сторін у процесі. Зокрема, Н.А. Литвин та А.О. Ярош [4] підкреслюють відсутність чітких критеріїв збору, збереження та перевірки електронних доказів у межах електронного судочинства, що зумовлює технічні та юридичні ризики і негативно впливає на ефективність реалізації права на справедливий судовий розгляд. В більшості випадків, якість процедури оцінки доказів залежить від компетентності та досвідченості судді що розглядає справу, оскільки судова практика стосовно оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві поки не достатньо об'ємна для повноцінного регулювання, а чіткого нормативного закріплення стосовно електронних доказів немає. Заслугує на увагу і порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Так, ч.2 ст.99 КАС України встановлює, що це може бути електронний цифровий підпис, відсутність якого робить

доказ недопустимим. Як приклад наведемо постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 10.04.2024 р. у справі №733/1900/23 [5] де зазначено, що поданий до суду першої інстанції DVD-диск містить відеозаписи (електронні документи у цифровій формі), які не було засвідчені електронним цифровим підписом, тому колегія суддів доходить висновку, що останні не можуть вважатися допустимими доказами з точки зору положень ст.74, 99 КАС України.

Третьою є проблема *підтвердження походження електронних доказів*. У багатьох випадках сторона у справі не має технічної можливості довести, що певна інформація була створена або розміщена саме суб'єктом владних повноважень без, передусім, належного процесуального оформлення. Особливо це стосується матеріалів, отриманих із офіційних веб-сайтів органів влади чи інформаційних систем. В окремих випадках доступ до останніх з часом може бути обмежений або ж взагалі втрачений. Відсутність обов'язкових процедур фіксації та збереження електронної інформації створює ризик втрати доказів або їх подальшого спотворення, що ускладнює забезпечення об'єктивного судового розгляду та гарантій дотримання процесуальних прав сторін процесу. Зазначена проблема знаходить своє підтвердження і в практиці Касаційного Адміністративного Суду. Так, в ухвалі від 22 жовтня 2025 року у справі № 990/505/25 [6] суд залишив позовну заяву без руху, зокрема з підстав неподання позивачем оспорюваного рішення суб'єкта владних повноважень, незважаючи на те, що таке рішення було оприлюднене на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та перебувало у відкритому доступі. Такий підхід свідчить про те, що сама по собі наявність електронної інформації у мережі Інтернет не гарантує її процесуального статусу як доказу, якщо сторона не забезпечила її належне подання та фіксацію. Це підтверджує існування практичної проблеми доведення походження та процесуальної придатності електронних доказів, отриманих із офіційних веб ресурсів, що у свою чергу призводить до обмеження реалізації права на судовий захист.

Четверта проблема – це *проблема нерівності можливостей сторін при використанні електронних доказів*. Суб'єкти владних повноважень, як правило, мають значно ширші можливості щодо доступу до інформаційних ресурсів та технічних засобів, ніж фізичні особи. Це створює нерівність сторін у процесі доказування та загрожує порушенням принципу рівності сторін. Суд у таких справах часто опиняється перед дилемою між дотриманням процесуальної

нейтральності та необхідністю активної ролі у витребуванні та перевірці електронних доказів. Дана проблема чітко ілюструє вразливість нормативно-правового закріплення електронних доказів у частині що стосується реалізації сторонами свого права на доказування. Окрім цього вона також впливає і на суд, як на суб'єкта здійснення правосуддя, створюючи додаткове навантаження, наприклад через додаткові процесуальні дії що будуть здійснювати сторони в таких випадках у своїх інтересах задля реалізації власного права на доказування. Прикладом цього є клопотання сторін щодо витребування необхідної інформації у суб'єктів владних повноважень, доступ до якої приватні особи не мають можливості отримати самостійно. Такі надлишкові процесуальні дії не лише збільшують навантаження на суд, але й сприяють затягуванню строків розгляду справи.

П'ятою є *проблема автентичності копій електронних доказів та відсутність чіткого розмежування між оригіналом і копією*, що створює ризик зміни інформації та ускладнює проведення експертизи. Як зазначає Йосифович Н.-Л.Д., забезпечення цілісності електронного доказу передбачає збереження оригіналу у незмінному стані та протоколювання всіх дій із ним, а використання копій допускається лише за умови підтвердження їх автентичності та відповідності оригіналу [7]. У випадках коли виникають сумніви щодо достовірності доказу або його копії, суд може призначати інформаційно-комп'ютерну експертизу, яка встановлює факти створення, обробки та зберігання інформації, або потребує оригінал доказу для перевірки.

Шоста проблема – *збереження електронних доказів у часі*, зокрема у випадках, коли їх джерелом є веб-сайти, публікації на сторінках яких можуть бути видалені або змінені, як і самі веб ресурси можуть припинити своє існування.

Окрім вище перелічених суттєвих проблем потрібно також звернути увагу на групу менш значних технічних проблем, пов'язаних з формою подання електронних доказів, зокрема неможливість відкриття та перевірки наданого файлу через невідповідний формат, втрата метаданих під час відкриття або копіювання електронного документа у разі його попереднього некоректного форматування тощо. Підтвердженням даної проблеми є судова практика, зокрема в постанові Третього апеляційного адміністративного суду від 16.01.2026 у справі № 160/17800/25 [8] суд відмовився визнавати належними електронні докази у вигляді скріншотів електронних листів через неможливість встановлення їх читабельності та якості

отриманих файлів. Присутня також проблема недостатності уніфікованої термінології у сфері електронних доказів, що призводить до потреби тлумачення конкретної термінології «на місці», ускладнюючи здійснення правосуддя.

Узагальнюючи викладене зазначимо, що проблеми використання електронних доказів в адміністративному судочинстві мають системний характер і зумовлені не стільки відсутністю нормативного визнання електронних доказів, скільки індивідуальністю їх правового регулювання на практиці, зокрема підходів до критеріїв їх оцінки.

На думку автора, у забезпеченні ефективного використання електронних доказів потенційно могла б мати судова практика, компенсуючи прогалини законодавчого регулювання, однак через відсутність єдиних стандартів судові рішення суттєво різняться в залежності від обставин справи, тим самим зменшуючи роль судової практики у вирішенні проблем. Судова практика Касаційного адміністративного суду щодо електронних доказів існує і включає окремі сильні позиції, проте у більшості випадків відсутні рішення Верховного Суду, які могли б системно вирішити або значно полегшити проблеми, пов'язані з допустимістю, достовірністю, оцінкою електронних доказів, тощо.

У зв'язку з цим, доцільним є подальше нормативне та методологічне уточнення порядку збирання, подання і оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві, що сприятиме підвищенню ефективності судового захисту та зменшить складність та навантаження на суд. За оцінкою автора, значна частина проблем зникне у зв'язку з неминучим процесом цифровізації та розвитком інституту електронних доказів протягом наступних 5-6 років, однак ризики найбільш суттєвих проблем залишаються і можуть зберігатися надалі.

Список використаних джерел:

1. Офіційний державний портал «Інформаційні судові системи», публікація від 05.03.2025. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1767112/>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Гвасалія А.В. Електронні докази як засоби доказування у господарському та адміністративному судочинстві. *Economics*.

Finances. Law. 2021. № 12. С. 8-12.
URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.12.2>.

4. Литвин Н.А., Ярош А.О. Особливості надання доказів у електронному судочинстві. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Juridical Sciences"*. 2024. № 3.
URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-3-9694>.

5. Постанова шостого апеляційного адміністративного суду від 10 квітня 2024 року у справі № 733/1900/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118304616>.

6. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 22 жовтня 2025 року у справі № 990/505/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131233086>.

7. Йосифович Н.-Л. Д. Критерії оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. Ч.2. С. 51–59. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.51>.

8. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 16 січня 2026 року у справі № 160/17800/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133399266>.

* * * * *

ОСТРОВСЬКИЙ АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ,
асистент кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Львівського національного університету
імені Івана Франка, доктор філософії в галузі права

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ

Представництва іноземних компаній відіграють важливу роль у розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції України у світовий ринок. Водночас їх участь у цивільно-правових відносинах характеризується низкою специфічних рис, обумовлених особливостями їх правового статусу, порядком створення та функціонування на території України.

Відповідно до чинного законодавства України, представництво іноземного суб'єкта господарювання не є окремою юридичною особою, а виступає відокремленим підрозділом юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави. Така конструкція визначає особливості його правосуб'єктності: представництво не набуває самостійних цивільних прав та обов'язків, а діє від імені та в інтересах іноземної юридичної особи, яка його створила.

Згідно зі ст.95 Цивільного кодексу України, філії та представництва не є юридичними особами і наділяються майном юридичної особи, що їх створила [6]. Це означає, що у цивільно-правових відносинах стороною договору виступає саме іноземна компанія, тоді як представництво виконує функцію її процесуального та організаційного інструменту. Відтак усі права та обов'язки за укладеними договорами виникають безпосередньо у нерезидента.

Водночас слід звернути увагу на те, що підхід до визначення правового статусу відокремлених підрозділів іноземних суб'єктів господарювання у різних галузях законодавства України не є уніфікованим. Зокрема, у податковому, митному та валютному праві такі підрозділи фактично розглядаються як самостійні учасники правовідносин, що зумовлено функціональними цілями відповідного правового регулювання. Так, відповідно до положень Митного кодексу України (далі – МК України), платниками митних платежів визнаються особи, на яких покладено обов'язок зі сплати таких платежів. При цьому, згідно з пунктом 35 статті 4 МК України, під особами розуміються фізичні та юридичні особи. У правозастосовній площині це призводить до того, що постійні представництва нерезидентів, хоча формально і не є юридичними особами за цивільним правом, фактично прирівнюються до них у межах податкових та митних правовідносин. Такий підхід свідчить про функціональну трансформацію правового статусу представництва залежно від галузі правового регулювання та підтверджує їх особливе місце у системі правовідносин в Україні.

Такі постійні представництва прирівнюються з метою оподаткування до платників податку, які проводять свою діяльність незалежно від такого нерезидента (ст. 160 п. 160.8. ПК України). Тобто податкове законодавство України також розглядає їх як самостійних суб'єктів [5, с.183].

Важливим аспектом є питання обсягу повноважень представництва. Такі повноваження визначаються положенням про

представництво та довіреністю, виданою іноземною компанією. Відсутність або перевищення повноважень може призвести до визнання правочинів недійсними або покладення відповідальності на саму іноземну компанію відповідно до положень цивільного законодавства.

Окремої уваги заслуговує питання укладення договорів представництвами. У практиці часто виникають ситуації, коли представництво фактично виступає стороною договору, що є юридично некоректним. Відповідно до положень Цивільного кодексу України, представник діє від імені особи, яку він представляє (ст.237 ЦК України) [6]. Таким чином, правильним є зазначення у договорі саме іноземної компанії як сторони, із вказівкою, що вона здійснює свою господарську діяльність на території України через своє представництво, яке відповідно до чинного законодавства України має статус постійного представництва.

Крім того, особливості участі представництв іноземних компаній у цивільних правовідносинах пов'язані з їх правовим режимом у сфері господарської діяльності. Зокрема, залежно від характеру діяльності, представництва можуть бути комерційними або некомерційними, що впливає на обсяг їх прав та обов'язків, а також на можливість здійснення підприємницької діяльності [4, с.56].

Відповідно до правових позицій Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, викладених у постанові від 13 червня 2018 року у справі № 2а-16434/12/2670 [2] та у постанові від 26 лютого 2019 року у справі № 826/13953/15 [3] представництва на території України не мають статусу юридичної особи і діють на підставі наданих нерезидентом повноважень. Такі представництва можуть як здійснювати підприємницьку діяльність на території України, так і виконувати виключно функції, які мають допоміжний і підготовчий характер (зберігання, демонстрація, закупівля або доставка товарів, збирання інформації тощо).

Не менш важливим є питання відповідальності за зобов'язаннями, що виникають у діяльності представництва. Оскільки представництво не є юридичною особою, відповідальність за такими зобов'язаннями несе іноземна компанія усім належним їй майном [6]. Це відповідає загальним засадам цивільного права щодо відповідальності суб'єктів за своїми зобов'язаннями.

У контексті євроінтеграційних процесів варто також враховувати необхідність гармонізації правового регулювання діяльності представництв із нормами права Європейського Союзу.

Зокрема, це стосується забезпечення прозорості діяльності іноземних суб'єктів, належного рівня захисту контрагентів та визначеності правового статусу представництв у цивільному обороті.

Таким чином, участь представництв іноземних компаній у цивільно-правових відносинах в Україні характеризується похідним характером їх правосуб'єктності, обмеженим обсягом повноважень та відсутністю самостійної відповідальності. Вказані особливості обумовлюють необхідність чіткого нормативного регулювання та належного правозастосування з метою забезпечення стабільності цивільного обороту та захисту прав його учасників.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. II. 1088 с.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 червня 2018 року у справі № 2а-16434/12/2670.

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26 лютого 2019 року у справі № 826/13953/15.

4. Пристай Т.М. Правове становище суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Донецьк. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2019. 16 с.

5. Пристай Т. М. Правове становище представництв іноземних компаній на території України. *Часопис Київського університету права*. 2022/2-4, 2022. С.183-186 URL: DOI: 10.36695/2219-5521.2-4.2022.34.

6. Цивільний кодекс України. від 16.01.2003 р. № 435-IV URL в редакції від 01.02.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

* * * * *

ОХМАН ОЛЬГА ВАСИЛІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького
національного університету, канд. юрид. наук

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ТІЛЕСНУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Дослідження кримінально-правової охорони тілесної недоторканності особи у порівняльному вимірі набуває особливого значення в умовах гармонізації національного законодавства України із правовими стандартами європейського простору. Використання порівняльно-правового методу дозволяє не лише виявити спільні підходи до криміналізації посягань на здоров'я особи, але й окреслити ефективні законодавчі рішення, які можуть бути імplementовані у вітчизняну правову систему. У цьому контексті доцільним є звернення до досвіду таких держав, як Грузія, Республіка Вірменія та Республіка Польща, що репрезентують різні правові традиції, але водночас демонструють подібні підходи до захисту особи як найвищої соціальної цінності.

Кримінальний кодекс України встановлює чітку диференціацію кримінальної відповідальності залежно від ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, виокремлюючи тяжкі, середньої тяжкості та легкі тілесні ушкодження [1]. При цьому законодавець детально визначає ознаки кожного виду ушкоджень, а також передбачає кваліфікуючі обставини, що підвищують рівень суспільної небезпеки діяння. Особливістю українського підходу є також криміналізація публічних закликів чи інших форм впливу у випадках, коли вони пов'язані з вчиненням суспільно небезпечних діянь проти особи. Варто звернути увагу і на сучасні наукові підходи до вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на тілесну недоторканність особи. Так, Д.О. Журко у своїх дослідженнях наголошує на необхідності переосмислення підходів до визначення тяжкої шкоди здоров'ю в контексті оновлення кримінального законодавства [2, с.69]. Зокрема, дослідник акцентує увагу на доцільності розширення переліку обтяжуючих обставин та уточнення ознак, що впливають на кваліфікацію відповідних кримінальних правопорушень, що дозволить підвищити ефективність

правозастосування та забезпечити більш точну індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Аналіз кримінального законодавства Грузії свідчить про наявність достатньо деталізованої моделі кримінально-правової охорони здоров'я особи. Зокрема, ст.117 Кримінального кодексу Грузії передбачає відповідальність за умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю [3], визначаючи її через перелік наслідків, що за своєю суттю є співставними з положеннями ст.121 КК України [1]. Водночас грузинський законодавець застосовує більш гнучкий підхід до санкцій, встановлюючи відносно м'якші межі покарання. Особливої уваги заслуговує структурна побудова норми, де кваліфікуючі обставини розподілені залежно від ступеня суспільної небезпеки, а також передбачено відповідальність за вчинення діяння з метою приховування іншого злочину або полегшення його вчинення. Такий підхід може розглядатися як перспективний для вдосконалення українського кримінального законодавства. Водночас Є.В. Фесенко звертає увагу на необхідність розширення переліку кваліфікуючих ознак складів кримінальних правопорушень проти здоров'я особи [4, с.102]. Зокрема, дослідник обґрунтовує доцільність врахування таких обставин, як вчинення діяння щодо осіб, які перебувають у безпорадному стані, або із застосуванням сучасних технічних засобів, що підвищують рівень суспільної небезпеки посягання.

Додатково слід зазначити, що сучасна доктрина кримінального права приділяє значну увагу проблемі удосконалення критеріїв оцінки тяжкості шкоди здоров'ю з урахуванням європейських підходів до захисту особи як найвищої соціальної цінності. У цьому контексті М.І. Хавронюк підкреслює необхідність гармонізації кримінального законодавства України із стандартами держав Європейського Союзу, акцентуючи увагу на важливості забезпечення більшої визначеності кримінально-правових норм та розширення можливостей індивідуалізації покарання [5, с.58-60]. Учений обґрунтовує, що ефективність кримінально-правової охорони здоров'я особи значною мірою залежить не лише від суворості санкцій, а й від якості законодавчої техніки та передбачуваності правозастосування, що особливо актуально в умовах євроінтеграційних процесів України.

Кримінальний кодекс Республіки Вірменія також містить низку специфічних положень щодо охорони тілесної недоторканності. Відповідно до ст.112, до тяжкої шкоди здоров'ю віднесено не лише традиційні наслідки у вигляді втрати органів чи функцій, але й такі

явища, як виникнення наркоманії або токсикоманії [6]. Подібна законодавча конструкція є дискусійною, оскільки в Україні такі діяння криміналізовані у межах окремих складів кримінальних правопорушень. Водночас варто відзначити значний перелік кваліфікуючих обставин, серед яких виділяється вчинення злочину у зв'язку із сексуальним насильством, що свідчить про прагнення законодавця комплексно охопити підвищено небезпечні форми посягань на особу. У цьому контексті важливо звернути увагу на те, що подібне розширене тлумачення тяжкої шкоди здоров'ю може мати як позитивні, так і проблемні наслідки для правозастосовної практики. З одного боку, воно забезпечує більш повне охоплення суспільно небезпечних наслідків та дозволяє реагувати на складні форми посягань на здоров'я особи. З іншого боку, надмірна деталізація окремих наслідків у межах одного складу кримінального правопорушення може призводити до розмивання меж між суміжними складами та ускладнювати кваліфікацію діянь. У зв'язку з цим у науковій літературі обґрунтовується необхідність забезпечення балансу між широтою криміналізації та юридичною визначеністю норм, що регулюють відповідальність за посягання на тілесну недоторканність особи [7].

Особливе місце у порівняльному аналізі займає кримінальне законодавство Республіки Польща як держави – члена Європейського Союзу. Стаття 156 Кримінального кодексу Польщі передбачає відповідальність за заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, формулюючи її через широкий перелік наслідків, що в цілому корелюють із українським підходом [8]. Водночас польський законодавець використовує іншу модель побудови норми, поєднуючи в межах однієї статті як умисні, так і необережні форми вини, що дозволяє оптимізувати структуру кримінального закону. Крім того, звертає на себе увагу широкий діапазон санкцій, який, з одного боку, забезпечує індивідуалізацію покарання, а з іншого – створює ризики надмірної дискреції суду.

Водночас у доктринальному вимірі польські науковці звертають увагу на те, що така законодавча конструкція ст.156 КК Республіки Польща забезпечує високу гнучкість правозастосування, однак водночас ускладнює чітке розмежування між різними ступенями тяжкості тілесних ушкоджень [8]. Зокрема, у працях сучасних польських дослідників кримінального права підкреслюється, що об'єднання умисних і необережних форм спричинення тяжкої шкоди здоров'ю в межах однієї норми може призводити до певної

неоднорідності судової практики та потребує вироблення усталених критеріїв оцінки ступеня суспільної небезпечності діяння. Особливо акцентується увага на тому, що широкі межі санкцій, хоча й сприяють індивідуалізації покарання відповідно до принципу справедливості, водночас підвищують значення судового розсуду, що вимагає від судів більшої аргументованості при мотивуванні вироків. Таким чином, польський підхід демонструє баланс між кодифікаційною лаконічністю та практичною адаптивністю кримінально-правових норм, що є характерним для правових систем держав Європейського Союзу.

Узагальнюючи результати проведеного порівняльно-правового аналізу, слід констатувати, що кримінальне законодавство Грузії, Республіки Вірменія та Республіки Польща у сфері охорони тілесної недоторканності особи загалом демонструє концептуальну подібність до положень Кримінального кодексу України, що проявляється у спільному підході до диференціації тілесних ушкоджень за ступенем їх тяжкості, а також у закріпленні кримінальної відповідальності за умисне або необережне спричинення шкоди здоров'ю. Така уніфікація підходів значною мірою зумовлена впливом міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка вимагає від держав-учасниць забезпечення ефективного кримінально-правового захисту фізичної недоторканності особи.

Водночас аналіз показує, що національні моделі зазначених держав відрізняються за рівнем деталізації кримінально-правових норм, структурою складів кримінальних правопорушень та підходами до формування кваліфікуючих ознак. Так, у законодавстві окремих країн простежується тенденція до розширення переліку наслідків, які визнаються тяжкою шкодою здоров'ю, що дозволяє охопити ширший спектр суспільно небезпечних діянь, однак одночасно створює ризики неоднозначного тлумачення правових норм у правозастосовній практиці. Відмінності також спостерігаються у санкційній політиці: у ряді випадків законодавець передбачає більш гнучкі межі покарання, що забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності, але підвищує значення судового розсуду та вимоги до мотивування судових рішень. Особливої уваги заслуговує підхід, за якого законодавець поєднує в межах однієї норми різні форми вини або різні ступені суспільної небезпечності діяння, що, з одного боку, сприяє системній компактності кримінального закону, а з іншого – ускладнює розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. У

цьому контексті важливим є пошук оптимального балансу між кодифікаційною лаконічністю та юридичною визначеністю, що є одним із ключових принципів сучасного кримінального права.

Отже, проведення дослідження дозволяє дійти висновку, що імплементація окремих елементів зарубіжного досвіду, зокрема щодо уточнення кваліфікуючих ознак, удосконалення підходів до визначення тяжкості тілесних ушкоджень та оптимізації санкційної політики, може позитивно вплинути на ефективність кримінально-правового захисту особи в Україні. Водночас такі запозичення мають здійснюватися з урахуванням національної правової системи, усталеної судової практики та принципу правової визначеності, що є необхідною умовою гармонізації КК України з європейськими стандартами у сфері захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Журко Д. О. Кримінальна відповідальність за тяжку шкоду здоров'ю за проектом кримінального кодексу України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 2. С. 67-71. URL:

3. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge>.

4. Фесенко Є. В. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти здоров'я особи: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 4. С. 98-103.

5. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та практика його застосування : науково-практичний коментар. Київ : Ваїте, 2023. 1200 с.

6. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія. URL: <https://www.arlis.am>.

7. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за тілесні ушкодження: наукові матеріали. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15728/1/макет_НВ-2021_спец-1_англ.pdf.

8. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06 червня 1997 р. (зі змін, і допов.). URL: <https://isap.sejm.gov.pl>.

* * * * *

ОХМАН ОЛЬГА ВАСИЛІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного
університету, канд. юрид. наук;
БЛАЖЕСВА РОМАНА РОМАНІВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Домашнє насильство в Україні залишається однією з найбільш соціально чутливих і системних проблем, що підтверджується офіційними статистичними даними. Так, у 2023 році Національною поліцією України було зареєстровано понад 291 тис. випадків домашнього насильства, що на 20% перевищує показники попереднього року. При цьому динаміка зростання зберігається і надалі: лише за перші два місяці 2024 року кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством, збільшилася на 56 % [1]. Такі показники свідчать не лише про масштабність явища, а й про підвищення рівня його виявлення та фіксації правоохоронними органами.

Зазначені тенденції свідчать про необхідність підвищення ефективності національного механізму протидії домашньому насильству, особливо у сферах превенції, захисту постраждалих та оперативного реагування уповноважених органів. В умовах євроінтеграції ключового значення набуває гармонізація законодавства України зі стандартами ЄС та положеннями Стамбульської конвенції [2], яка закріплює комплексний підхід до запобігання насильству, захисту жертв і притягнення винних до відповідальності. Порівняльно-правовий аналіз європейських та українських інструментів дозволяє визначити ефективні моделі регулювання та напрями вдосконалення національної системи захисту.

Стамбульська конвенція є базовим міжнародним актом у цій сфері, відкрита для підписання 11 травня 2011 року; Україна підписала її 7 листопада 2011 року та ратифікувала у 2022 році [2]. Такий часовий розрив свідчить про складність імплементації міжнародних стандартів та необхідність поступової адаптації правових і інституційних механізмів. Конвенція змінює підхід до протидії

насилъству, перетворюючи його на обов'язок держави та вимагаючи комплексних заходів: створення служб підтримки, притулків, гарячих ліній, профілактичних програм і належного фінансування. Це забезпечує перехід від реактивної моделі реагування до превентивної політики.

Як слушно зазначає Б.О. Логвиненко, Конвенція фактично закріплює концепцію, відповідно до якої домашнє насилъство перестає розглядатися як приватна сімейна справа і набуває статусу суспільно небезпечного явища, що потребує обов'язкового втручання держави та притягнення винних осіб до відповідальності [3]. Такий підхід підкреслює, що бездіяльність державних інституцій у випадках насилъства є неприпустимою, а ефективний захист прав людини повинен забезпечуватися системно та безперервно. Погоджуючись із позицією науковця, слід наголосити, що ключовим елементом ефективною протидії домашньому насилъству є саме перехід від карально-репресивної моделі до превентивно-захисної, яка передбачає раннє виявлення ризиків, оперативне реагування та комплексну підтримку постраждалих осіб. Водночас необхідно враховувати, що навіть найбільш досконалі нормативно-правові механізми не забезпечать належного ефекту без трансформації суспільної свідомості. Допоки у суспільстві зберігатиметься уявлення про «приватний характер» сімейних конфліктів, ефективність правового регулювання залишатиметься обмеженою, а рівень латентності таких правопорушень – високим. Саме тому правова реформа має супроводжуватися системною просвітницькою роботою та формуванням нульової толерантності до будь-яких проявів насилъства.

Ключові цілі Стамбульської конвенції, закріплені у ст.1, реалізуються через концепцію «4Р», яка визначає комплексний підхід до протидії домашньому насилъству. Перший елемент – «Prevention» (запобігання) – передбачає формування нетерпимості до насилъства шляхом освітніх програм, професійної підготовки фахівців та інформаційно-просвітницьких кампаній. Другий – «Protection» (захист) – орієнтований на забезпечення ефективної допомоги постраждалим особам. Третій – «Prosecution» (переслідування) – охоплює належне розслідування та невідворотність кримінальної відповідальності. Четвертий – «Comprehensive policies» – передбачає міжвідомчу координацію дій поліції, соціальних служб, медичних установ і судової системи [4]. Така модель формує системний підхід, який поєднує превенцію, захист і відповідальність у єдину політику.

Імплементация цього підходу в Україні посилюється через спеціальне законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5]. Він запровадив дієві інструменти оперативного реагування, серед яких ключове значення мають терміновий заборонний припис поліції (до 10 діб) та обмежувальний припис, що застосовується судом строком від 1 до 6 місяців. Ці механізми забезпечують негайне припинення насильницьких дій і створюють правові гарантії безпеки для постраждалої особи.

Подальше посилення правового захисту відбулося після криміналізації домашнього насильства шляхом внесення змін до КК України у 2019 році та запровадження ст.126-1. Законодавець визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства [6], що дозволило чітко відмежувати його від одноразових правопорушень і забезпечити ефективніше кримінально-правове реагування.

На відміну від європейських стандартів, зокрема положень Стамбульської конвенції, яка у ст.3 розглядає домашнє насильство як будь-який акт фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, незалежно від його повторюваності [2], українське кримінальне законодавство встановлює додаткову ознаку систематичності [6]. Такий підхід передбачає необхідність щонайменше трьох епізодів насильницької поведінки для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення. Це створює суттєву різницю у рівні правового захисту, оскільки поодинокі, але суспільно небезпечні прояви насильства можуть випадати з площини кримінально-правового реагування, що певною мірою послаблює принцип невідворотності відповідальності та своєчасного захисту потерпілих.

Разом із тим в Україні функціонує розгалужена система інституційного реагування на випадки домашнього насильства. До неї входять міжвідомчі координаційні органи, підрозділи Національної поліції та служби соціального захисту населення, які зобов'язані оперативно реагувати на повідомлення про факти насильства шляхом фіксації правопорушень, винесення термінових приписів та направлення постраждалих до відповідних соціальних і психологічних служб. Важливим елементом є також створення мережі притулків і кризових кімнат, які забезпечують тимчасовий захист осіб, що постраждали від насильства. Профілактична складова реалізується через інформаційні кампанії, підготовку фахівців і впровадження

програм підтримки сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Європейський досвід протидії домашньому насильству характеризується спільністю базових стандартів, однак кожна держава формує власну модель правового регулювання з урахуванням національних правових традицій та соціальних умов. Так, у Польщі не виокремлено спеціального складу «домашнього насильства» у Кримінальному кодексі, однак злочини, вчинені щодо членів сім'ї або осіб, які спільно проживають, переслідуються за загальними нормами кримінального права без необхідності подання заяви потерпілим. До таких діянь віднесено побої, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, сексуальне та психологічне насильство, а також неналежне виконання батьківських обов'язків [7].

З 2011 року в Польщі діє процедура «Блакитна карта», яка передбачає комплексний міжвідомчий алгоритм реагування після отримання повідомлення про випадок насильства. У межах цієї процедури формується індивідуальний план захисту постраждалої особи за участі поліції, соціальних служб, медичних та освітніх установ [8]. Додатково застосовуються судові охоронні приписи, які можуть включати заборону наближення кривдника до потерпілої особи або його виселення з місця спільного проживання. Важливим елементом польської системи є також розвинена мережа кризових центрів і цілодобових гарячих ліній, що забезпечують оперативну допомогу жертвам насильства.

У Німеччині підхід до протидії домашньому насильству базується на Законі про захист від насильства у близьких стосунках (2002 р.), який закріплює можливість негайного державного втручання у випадках загрози життю чи здоров'ю особи. Поліція має право терміново виселити кривдника з житла та заборонити йому будь-які контакти або наближення до потерпілої особи, що є ефективним механізмом запобігання повторним посяганням [9]. Важливо, що подібні термінові та обмежувальні заходи стали орієнтиром для формування аналогічних інструментів в українському законодавстві.

Крім того, у Німеччині функціонує розгалужена система допомоги, яка включає спеціалізовані центри підтримки жінок, кризові служби та цілодобові гарячі лінії. Домашнє насильство розглядається як будь-яка форма агресії між близькими особами, включаючи не лише подружжя, але й інших членів сім'ї, зокрема дітей та родичів [9]. Діяльність правоохоронних органів і судів базується на принципі офіційного кримінального переслідування, а постраждалі особи мають

гарантоване право на безоплатну правову допомогу та соціальну підтримку, що забезпечує комплексність захисту їхніх прав та інтересів.

Отже, проведений аналіз правових механізмів протидії домашньому насильству в Україні та європейських державах свідчить, що національне законодавство ще не повною мірою відповідає міжнародним стандартам. Запровадження кримінальної відповідальності за домашнє насильство, системи захисних приписів та міжвідомчої взаємодії є важливим кроком уперед, однак вимога систематичності як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення залишається істотним обмеженням ефективності правозастосування. Досвід Польщі та Німеччини демонструє результативність моделей, що ґрунтуються на невідкладному реагуванні без залежності від заяви потерпілої особи, комплексному міжвідомчому супроводі випадків насильства та гарантованому доступі постраждалих до правової, соціальної й психологічної допомоги. Вбачається, що подальше вдосконалення національної правової системи у напрямі імплементації цих підходів сприятиме підвищенню ефективності захисту прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, та наближенню України до європейських стандартів у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%: МВС та Парламент працюють над посиленням відповідальності. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zroslo-na-20-mvs-ta-parlament-pratsiuiut-nad-posyleniam-vidpovidalnosti>.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Міжнародний документ від 11.05.2011 р. Редакція від 20.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

3. Логвиненко Б.О. Дискусійні питання ратифікації україною конвенції ради європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (стамбульської конвенції). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №1. С.135-139 URL: <https://www.researchgate.net/profile/Borys-Lohvynenko/publication/353059297>.

4. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream>.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Редакція від 19.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

6. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

7. Які дії, пов'язані з домашнім насильством, заборонені Кримінальним кодексом? Ministerstwo Sprawiedliwości. URL: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/2-jakie-czyny-zwiazane-z-przemosa-domowa-sa-zabronione-w-kodeksie-karnym-ua>.

8. Блакитна карта – інструмент для жертв насильства. MapujPomoc.pl. URL: <https://mapujpomoc.pl/uk/blakytna-karta-instrument-dlia-zhertv-n/>.

9. Домашнє насильство. Von der Community für die Community | Handbook Germany : Together. URL: <https://handbookgermany.de/uk/domestic-violence>.

* * * * *

ПАНКРАТОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА,

доцент кафедри фундаментальної юриспруденції та конституційного права Сумського державного університету, канд. юрид. наук., доцент

ГРОМАДСЬКІ АСАМБЛЕЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Участь громадян у житті Європейського Союзу перебуває на важливому етапі трансформації. ЄС стикається зі зростаючою складністю політичних викликів, які потребують швидких, комплексних рішень і водночас широкого суспільного визнання та легітимності. Для забезпечення ефективності, гнучкості та своєчасності політичні рішення мають базуватися на реальному життєвому досвіді громадян і формуватися у співпраці з ними, оскільки суспільство прагне до більш активної участі у виробленні політики ЄС. Згідно з останніми опитуваннями, понад 70% європейців

очікують більш регулярної та змістовної участі у політичному процесі та вказують на її недостатність як одну з причин зниженого інтересу до європейських виборів. Водночас традиційний механізм представницької демократії – голосування за членів Європейського парламенту кожні п'ять років уже не повністю відповідає сучасним очікуванням громадян щодо впливу на формування політики ЄС [2, р.6].

Деліберативний процес – це метод прийняття рішень, за якого індивіди або групи беруть участь в обговоренні, розгляді різних точок зору та оцінюванні доказів перед тим, як дійти висновку або ухвалити рішення. Його сутність полягає у виваженому та аргументованому діалозі, спрямованому на досягнення консенсусу або прийняття інформованих рішень щодо суспільно важливих питань.

Громадська асамблея є однією з форм деліберативного процесу, в межах якої група громадян, зазвичай випадково відібраних для забезпечення репрезентативності населення, збирається для обговорення конкретного питання або комплексу питань. Такі асамблеї передбачають фасилітовані дискусії, представлення експертних матеріалів, а іноді й голосування для формування рекомендацій або рішень. Їхня мета полягає у тому, щоб забезпечити відображення у прийнятих рішеннях ширших суспільних цінностей, інтересів та занепокоєнь, а не домінування вузьких груп інтересів або партійної політики. Громадські асамблеї часто застосовуються в демократичних системах для вирішення складних або конфліктних питань, з якими традиційні механізми ухвалення рішень не завжди справляються [3, р.4].

Основною метою громадських асамблей є залучення громадян до процесу вироблення політичних рішень, підвищення якості публічної політики та забезпечення більш інклюзивного представлення суспільних інтересів. Вони виконують переважно консультативну функцію, формуючи рекомендації для урядів або наднаціональних інституцій ЄС, які можуть бути враховані при розробці законодавства або стратегій розвитку. Важливою характеристикою є те, що ці асамблеї не замінюють представницьку демократію, а доповнюють її [4].

Громадські асамблеї в Європі набули значної популярності як інноваційний формат участі громадян. Вони розглядаються не лише як інструмент підвищення якості вироблення політики, але й як засіб оновлення демократичних практик і посилення довіри до інституцій.

Це сприяло активному поширенню практики громадських асамблей у різних країнах Європи на різних рівнях врядування.

Практичне впровадження громадських асамблей у Європейському Союзі демонструє їх різноманітність та поступову інституціоналізацію як інструменту деліберативної демократії. Одним із прикладів є Громадські асамблеї Ірландії (Irish Citizens' Assembly), які стали ключовим елементом конституційних і соціальних реформ. Зокрема, їх рекомендації відіграли вирішальну роль у проведенні референдумів щодо легалізації одностатевих шлюбів (2015) та реформування законодавства про аборти (2018). У цьому випадку громадські асамблеї продемонстрували високий рівень впливу на політичні рішення та легітимізацію суспільно чутливих змін.

Додатково показовим є приклад бельгійського регіону Остбельгія (Ostbelgien model), де громадська асамблея та постійна громадянська рада були інституціоналізовані як частина політичної системи. Ця модель вважається однією з найбільш розвинених форм постійної деліберативної участі громадян у Європі, оскільки забезпечує безперервний механізм формування громадських рекомендацій для парламенту регіону.

Громадські асамблеї в Україні є новим інструментом деліберативної демократії, який вже апробовано у пілотних громадах Звягеля та Славутича за підтримки Ради Європи. Вони передбачають випадковий відбір репрезентативних учасників, їх навчання за участі експертів і вироблення спільних рекомендацій для місцевої влади щодо важливих питань розвитку громад. Практика показала, що такі асамблеї можуть формувати якісні пропозиції та сприяти реальному впливу громадян на ухвалення рішень, хоча потребують значних організаційних і фінансових ресурсів. У перспективі цей механізм може стати важливим елементом розвитку місцевої демократії та євроінтеграційних процесів України [1].

Таким чином, європейська практика демонструє, що громадські асамблеї можуть мати різний рівень впливу – від консультативного до частково інституціоналізованого. Їх ефективність значною мірою залежить від політичної волі держави, ступеня інтеграції в інституційну систему та готовності влади імплементувати напрацьовані рекомендації.

Список використаних джерел:

1. Громадські асамблеї в Україні: як на місцевому рівні впроваджують новий інструмент. URL: <https://www.chesno.org/post/6477/>.

2. Abels, G., Alemanno, A., Crum, B., Demidov, A., Hierlemann, D., Renkamp, A and Trechsel, A. Next level citizen participation in the EU: Institutionalising European Citizens' Assemblies, Bertelsmann-Stiftung. 2022. URL : <https://surl.lt/pgosuv>.

3. Citizens' assembly & deliberative processes Lessons from the 2024 IOPD Peer Learning Sessions. 21 p.

4. OECD. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. OECD Publishing. 2020. URL : <https://surl.li/upvnas>.

* * * * *

ПРИСЯЖНЮК МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ,
доцент кафедри права Хмельницького національного
університету, канд. юрид. наук., доцент;
РОГУЛЬСЬКИЙ ЯРОСЛАВ ОЛЕГОВИЧ,
студент 4-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Підприємницька діяльність в Україні функціонує в певному історичному та соціально-економічному середовищі, для становлення та розвитку якої необхідні наступні передумови:

- економічні – розмаїття форм власності (державні, кооперативні, колективні та приватні власники), ринкова інфраструктура (транспортна система, банки, біржі, кредитні спілки тощо).

- політичні – створення сприятливого політичного клімату для підприємницької діяльності, захист з боку влади всіх форм власності; ефективна податкова, кредитна, митна політика.

- юридичні – ґрунтуються на законодавстві, нормативних актах країни, які однакові для всіх учасників ринку (однакові «правила гри»).

- психологічні – проявляються у створенні позитивного ставлення членів суспільства до підприємництва [1; 8].

На законодавчому рівні термін «Підприємництво» був вперше закріплений ще у Законі УРСР «Про підприємництво» від 7 лютого

1991 року (№ 698-ХІІ) [4]. В статті 1 було передбачено, що «Підприємництво – це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку». Після проведення кодифікації приватного права у 2004 році підприємництво було вже остаточно пов'язано саме з Господарським кодексом України [2]. Так, у частині 2 статті 3 Господарського кодексу України зазначалось, що «Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями» [2].

В науковій літературі поняття «підприємництво» теж трактувався через призму господарської діяльності як: «стиль господарювання, якому притаманні принципи новаторства, ініціативи тощо»; «процес організації та здійснення діяльності в умовах формування, розвитку та функціонування ринкових відносин»; «процедуру планування, організації та здійснення безперервного, постійно оновлюваного процесу розширення виробництва товарів та послуг з метою задоволення економічних, соціальних та екологічних потреб суспільства та отримання прибутку»; «господарська діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку» [3]. Підприємництво або підприємницька діяльність – «це основний вид самостійної господарської діяльності, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, яких називають підприємцями» [10].

З прийняттям у 2024 році Закону «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [3], відбулись докорінні правові зміни – Господарський кодекс України втрачає чинність, що знаменує завершення епохи «дуалізму» приватного права в Україні. Відбулась трансформація підходів і до сутності підприємництва. Зокрема, на нашу думку, має місце відмова від панівної позиції розгляду підприємництва як господарської діяльності. В свою чергу, поняття «господарська діяльність» поступається місцем «підприємницькій діяльності» у розумінні Цивільного кодексу України [11]. Підприємництво тепер розглядається не як частина «господарського правопорядку», а як реалізація цивільної правоздатності.

Такий підхід повністю відповідає позиції закріпленій у статті 42 Основного Закону, де зазначено фундаментальне право:

«Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом». Таким чином, Конституція України вивела цей термін на рівень базових прав людини та громадянина, а держава взяла на себе обов'язок забезпечувати захист конкуренції та свободу підприємницької діяльності [6].

Схоже за змістом поняття «бізнес» – «справа, заняття, економічна діяльність, спрямована на отримання прибутку. Однак, термін «бізнес» ширше за змістом, оскільки до бізнесу належить здійснення будь-яких одноразових комерційних угод в будь-якій сфері діяльності, які направлені на одержання прибутку. Суб'єкта в бізнесі називають бізнесменом або комерсантом» [1; 10].

Відтак, з вищевикладеного стає зрозуміло, що «підприємницька діяльність спрямована на досягнення планованого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу і ресурсів економічно відокремленими суб'єктами ринкового господарства, які несуть повну матеріальну відповідальність за результати своєї діяльності і підпорядковуються правовим нормам (законодавству) України» [3].

До характерних рис підприємницької діяльності відносимо такі:

- цілеспрямованість та певна впертість (наполегливість) у веденні власної справи;
- динамічність, гнучкість та мобільність;
- креативність, ініціативність, практичність, винахідливість, кмітливість;
- пошук та прийняття нетрадиційних рішень, нових ідей;
- готовність ризикувати;
- комунікабельність;
- оперативність та мобільність в прийнятті рішень та дій;
- орієнтування на потреби та бажання споживачів;
- дотримання ділового етикету та морально-етичних принципів [1; 8].

До основних функцій підприємницької діяльності відносимо:

- ресурсну – передбачає мобілізацію внутрішніх та зовнішніх ресурсів (трудових, фінансових, природних, матеріальних тощо) для ефективного функціонування;
- інноваційну або творчу – передбачає генерування нових, креативних ідей, здійснення інноваційних розробок, створення нових товарів, надання нових послуг тощо;

- організаційну – передбачає впровадження новітніх, інноваційних форм та методів організації виробництва, їх оптимальну інтеграцію з традиційними; стосується також матеріально-технічного забезпечення виробництва, налагодження технологічного процесу тощо;

- стимулюючу – передбачає створення механізмів підвищення ефективності праці, використання дієвих методів стимулювання та пошуку збуту товару на основі з'ясування потреб споживачів;

- господарську – передбачає ефективне застосування інтелектуальних, трудових, фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів;

- управлінську – передбачає здійснення ефективного управління персоналом та підприємством;

- соціальну – передбачає створення товарів та послуг, яких потребує сучасне суспільство;

- особистісну – передбачає самореалізацію підприємця шляхом досягнення поставленої мети, а також отримання задоволення від власної діяльності;

- захисну – передбачає створення сприятливих умов розвитку бізнесу, забезпечення гарантій з боку держави, захист прав та інтересів підприємців, подолання існуючих проблем на макрорівні. Все це можливо досягнути шляхом співпраці підприємців з державними органами влади, міжнародними фондами, організаціями, проектами, які покликані забезпечити сталий розвиток підприємницької діяльності в Україні [3; 8].

Існують також інші функції які передбачають наукові та маркетингові дослідження, ведення обліку, тощо.

Правила, через які реалізується свобода підприємницької діяльності називаються принципами підприємництва. На сьогодні ці принципи впливають із загальних засад цивільного законодавства (Стаття 3 ЦКУ) та права на підприємництво (Стаття 50 ЦКУ) [11], а саме:

- свобода договору – право самостійно обирати партнерів та визначати умови співпраці;

- свобода підприємницької діяльності – можливість здійснювати будь-яку діяльність, не заборонену законом;

- неприпустимість свавільного втручання – захист від незаконного втручання держави у приватні та комерційні справи;

- юридична рівність – усі учасники цивільних відносин рівні перед законом.

До основних видів підприємництва відносять:

- виробниче (науково-технічне, інноваційне, виробництво товарів та надання послуг населенню, виробництво товарів та надання послуг виробничого призначення);
- комерційне (гуртова та роздрібна торгівля, посередництво, товарні біржі);
- фінансове (страхове, банківське, лізингове, інвестиційні компанії, фондові біржі);
- консультативне (послуги з консалтингу в галузі загального, фінансового, кадрового управління, адміністрування, маркетингу, інформаційних технологій інші спеціалізовані консалтингові послуги);
- соціальне, яке нині набуває популярності, та передбачає пом'якшення чи розв'язання соціальних проблем [2; 7].

Необхідно наголосити, що саме соціальне підприємництво допомагає людям з обмеженими фізичними та психічними можливостями долати соціальну ізоляцію, пропонують можливості для створення робочих місць та нових форм зайнятості та підприємництва безробітним громадянам чи представникам груп ризику. Таке підприємництво сприяє розвитку широкого діапазону соціальних послуг, яких потребує суспільство, але якими не хоче займатися звичайний бізнес (вимагають спеціальної професійної підготовки малоприбуткові або неprestижні) [2].

За формами власності та організацією існують такі види підприємницької діяльності:

- індивідуальне, що засновується на приватній власності підприємця та його праці (ремісники чи фермери, які не залучають найманих працівників);
- сімейне, що засновується на приватній власності членів однієї сім'ї, з можливістю залучення найманих працівників;
- партнерське або приватне, діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи) (малі підприємства, товариства, кооперативи, як правило, із залученням найманих працівників);
- акціонерне, засновується на власності акціонерів (юридичні особи власники цінних паперів);
- орендне, яке береться підприємцем у користування на певний час за певну плату та дає йому право бути власником результатів діяльності, розпоряджатися майном;
- колективне, засновується на власності трудового колективу та спільно володіють майном, продукцією і прибутками;

- інноваційне, засновується на інтелектуальній власності;
- спільне, засновується шляхом об'єднання майна різних власників;
- комунальне, функціонує на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне, функціонує на основі державної власності;
- змішаної форми власності, засновується шляхом об'єднання майна різних форм власності [9].

Отже, є підстави вважати, що поняття «підприємництво» повністю повернулося в орбіту Цивільного кодексу України. Відносини між підприємцями тепер розглядаються не як специфічний вид суспільного виробництва, а як цивільні відносини між рівноправними суб'єктами. У свою чергу, розмаїття форм та видів підприємницької діяльності в Україні, закріплене на законодавчому рівні, створює необхідні умови для реалізації комерційної ініціативи громадян та ефективного функціонування ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Білоус О. Г., Сардак С. Е. Підприємництво: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 216 с.
2. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
4. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XII (Закон втратив чинність з 01.01.2004 року, крім статті 4, на підставі Кодексу № 436-IV від 16.01.2003, ВВР, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.
5. Карпюк Г. І. Основи підприємництва: навч. посіб. для здобувачів проф. (проф.-техн.) освіти. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnystva.pdf>.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
7. Підприємницька діяльність: види та способи організації. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21680/.

8. Підприємництво та основи бізнесу. Практикум: навч. посіб. / Т.О. Біляк та ін. ; під заг. ред. Т.П. Остапчук. Житомир: Житомирська політехніка, 2023. 280 с.

9. Підприємство як організаційна форма господарювання: навч. посіб. / за ред. В.М. Колінця. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 240 с.

10. Суть і зміст понять «підприємництво», «бізнес», «підприємницька структура»: URL: <https://buklib.net/books/30585/>.

11. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

* * * * *

ПУНДА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ,
професор кафедри права Хмельницького національного університету,
доктор юрид. наук, професор

ПРАВОСУДДЯ ДРУЖНЄ ДО ДИТИНИ ТА ДОКТРИНА ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Актуальність наукового дослідження у сфері правосуддя, дружнього до дитини, та застосування примусових заходів виховного характеру зумовлена комплексом сучасних соціально-правових трансформацій, що відбуваються в Україні в умовах воєнного стану, реформування судової системи та імплементації міжнародних стандартів захисту прав дитини. Дитина як особливий суб'єкт права потребує підвищеного рівня гарантій у кримінальному судочинстві, що зумовлює необхідність формування спеціалізованих процедур, орієнтованих на її найкращі інтереси, психологічну безпеку та реінтеграцію у суспільство.

У цьому контексті концепція правосуддя, дружнього до дитини, набуває ключового значення як складова гуманізації кримінальної юстиції. Вона передбачає створення таких інституційних, процесуальних та організаційних умов, за яких дитина не лише не зазнає повторної травматизації, але й отримує можливість повноцінного розвитку та соціалізації. Водночас, практика застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, вимагає глибокого наукового осмислення з огляду на їх правову природу, ефективність та відповідність міжнародним стандартам.

Особливої уваги потребує проблема забезпечення балансу між інтересами суспільства щодо реагування на правопорушення та необхідністю захисту прав і свобод дитини. Примусові заходи виховного характеру, на відміну від кримінального покарання, мають на меті не каральний вплив, а корекцію поведінки неповнолітнього, формування у нього правосвідомості та запобігання рецидиву. Проте їх ефективність значною мірою залежить від належного нормативного регулювання, професійної підготовки суб'єктів правозастосування та наявності відповідної інфраструктури соціальної підтримки.

Доктрини відновного правосуддя та правосуддя, дружнього до дитини, є взаємопов'язаними концептуальними підходами у сучасній кримінально-правовій політиці, що ґрунтуються на гуманістичних засадах та пріоритеті прав і найкращих інтересів дитини. Їх поєднання відображає загальну тенденцію трансформації кримінальної юстиції від каральної моделі до реабілітаційно-відновної, особливо у сфері реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Ключовим призначенням відновного правосуддя є повне та ефективне гарантування і захист прав неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, а також застосування найменш репресивних і пропорційних заходів правового впливу до осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у юному віці. Водночас відновне правосуддя функціонує як цілісна соціально-правова модель, яка має нормативно закріплені форми реалізації, серед яких важливе місце посідають примусові заходи виховного характеру як інструмент корекційного та реабілітаційного впливу.

24 липня 2002 року Економічна і соціальна рада ООН ухвалила резолюцію «Про основні принципи програм відновного правосуддя у кримінальних справах», якою державам було рекомендовано розвивати та інтегрувати механізми відновного правосуддя у національні системи кримінальної юстиції. Паралельно з цим країни Європейського Союзу взяли на себе зобов'язання щодо нормативного закріплення інституту посередництва у кримінальних справах як одного з ключових інструментів альтернативного врегулювання конфліктів. У зазначеному документі визначено базові засади здійснення медіації, серед яких – добровільність участі сторін, гарантії конфіденційності, неупередженість і незалежність медіатора, а також забезпечення доступності процедури для всіх учасників кримінального провадження [1].

Відновне правосуддя передбачає переорієнтацію підходів до розгляду кримінальних справ із домінування каральних заходів щодо

правопорушника на застосування відновних механізмів, спрямованих на усунення наслідків правопорушення. У межах такого підходу ключова роль у врегулюванні конфлікту надається безпосереднім учасникам – правопорушнику, потерпілому та представникам громади, що забезпечує більш ефективне відновлення соціальної справедливості та сприяє реінтеграції особи у суспільство [2].

Правосуддя, дружнє до дитини, передбачає створення таких процедурних і організаційних умов, які забезпечують максимальний захист прав дитини, мінімізують ризики її повторної травматизації та сприяють її психологічному благополуччю. У свою чергу, відновне правосуддя зосереджене на відновленні соціальної справедливості через діалог між правопорушником і потерпілим, компенсацію шкоди та реінтеграцію особи в суспільство. Саме ці цілі значною мірою збігаються із принципами правосуддя, дружнього до дитини, що зумовлює їх органічну взаємодію.

Взаємозв'язок зазначених доктрин проявляється насамперед у спільній орієнтації на індивідуалізацію підходів до неповнолітнього правопорушника. Відновні практики, такі як медіація, сімейні конференції чи програми примирення, забезпечують активну участь дитини у вирішенні конфлікту, що відповідає принципу поваги до її гідності та права бути почутою. Водночас такі механізми дозволяють уникнути формалізованого та часто травматичного судового розгляду, що є ключовою вимогою правосуддя, дружнього до дитини.

Крім того, обидві доктрини спрямовані на досягнення довгострокового соціального ефекту – ресоціалізації дитини та запобігання повторним правопорушенням. Вони відмовляються від домінування репресивних заходів на користь виховного впливу, підтримки та соціальної адаптації. У цьому контексті примусові заходи виховного характеру виступають практичним інструментом реалізації як відновного, так і дружнього до дитини правосуддя.

Синергія цих підходів також проявляється у необхідності забезпечення міждисциплінарної взаємодії між органами правосуддя, соціальними службами, психологами та освітніми установами. Така координація дозволяє врахувати індивідуальні потреби дитини, її життєві обставини та забезпечити комплексний підхід до вирішення кримінально-правового конфлікту.

Доктрини відновного правосуддя та правосуддя, дружнього до дитини, не лише доповнюють одна одну, але й формують цілісну парадигму сучасної ювенальної юстиції. Їх інтеграція створює підґрунтя для побудови ефективної, справедливої та гуманної системи

правосуддя, орієнтованої на захист прав дитини та її повноцінний розвиток у суспільстві.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права підтвердив актуальність такого підходу [3].

У багатьох країнах застосування заходів, альтернативних кримінальній відповідальності та покаранню, є основним спеціальним засобом правового впливу на неповнолітніх правопорушників. Реалізація цих заходів має, як правило, чітке законодавче закріплення у вигляді спеціальних законів щодо неповнолітніх та спеціальної системи органів, що їх застосовують (наприклад, у Великобританії [4], Литві [5]).

Суспільству необхідний розумний баланс під час встановлення пріоритетів. У сучасних умовах трансформації кримінальної політики держави дедалі більшої актуальності набуває переосмислення традиційних підходів до реагування на злочинність, зокрема щодо неповнолітніх. Якщо мова йде про кримінальні правопорушення, що характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, виникає обґрунтована необхідність пошуку альтернативних механізмів врегулювання кримінально-правового конфлікту, який за своєю суттю є соціальним протистоянням між правопорушником і потерпілим. У цьому контексті особливого значення набуває можливість безпосередньої взаємодії сторін – винного та жертви – з метою досягнення справедливого та збалансованого вирішення конфлікту.

Концепція відновного правосуддя виступає однією з ключових альтернатив традиційній каральній моделі кримінальної юстиції. Її сутність полягає у зміщенні акценту з покарання на відновлення порушених соціальних зв'язків, компенсацію шкоди потерпілому та ресоціалізацію правопорушника. Особливо ефективною така модель є у справах щодо неповнолітніх, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості. У таких випадках законодавство передбачає можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі примирення сторін або застосування до нього примусових заходів виховного характеру.

Відновне правосуддя орієнтоване на формування позитивної посткримінальної поведінки неповнолітнього через його безпосередню участь у процесі відшкодування шкоди та усвідомлення наслідків власних дій. Взаємодія з потерпілим сприяє розвитку емпатії, відповідальності та правосвідомості, що, у свою чергу, підвищує ефективність ресоціалізації та знижує ризики повторного правопорушення. Таким чином, примусові заходи виховного характеру

виступають важливим інструментом реалізації відновного підходу, поєднуючи елементи державного примусу з виховним впливом.

Список використаних джерел:

1. Семерак О. С. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 28 (3). С. 110-114. URL: dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6913/1/ВІДНОВНЕ%20ПРАВОСУДДЯ%20В%20УКРАЇНІ%20В%20КОНТЕКСТІ.pdf

2. Семчишин О.Р. Відновне правосуддя : перспективи інституціоналізації в українському суспільстві. *Наукові записки НаУКМА*. Серія Соціологічні науки. 2010. Т. 109. С. 37-40.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. *Верховна Рада України*. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Crime and disorder act 1998. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents>. (date of access: 03.03.2026).

5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/qUNoLWXYao> (date of access: 03.03.2026).

* * * * *

РЕКРУТНЯК НАЗАРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИМИ МИТНИМИ ОРГАНАМИ В УМОВАХ ЇХ ІНСТИТУЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Призначення митних органів полягає в ефективному захисті суспільства та забезпеченні стягнення належних податків із

використанням для цього, серед іншого, боротьби з транскордонними злочинами. Для реалізації цієї мети митні органи у взаємодії з іншими правоохоронними органами беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з комерційними шахрайствами, підробками, незаконним переміщенням через митний кордон високоліквідних товарів (таких як сигарети та алкогольні напої), диких тварин, контрабандою зброї, ядерних матеріалів, зброї масового знищення, наркотиків та прекурсорів, предметів культурної спадщини, токсичних відходів.

Практика застосування заходів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) у боротьбі з контрабандою вітчизняними митними органами в умовах їх інституційного становлення характеризується складним поєднанням трансформаційних процесів у системі публічного управління та необхідністю оперативно реагування на динамічні загрози економічній безпеці держави. Контрабанда як багатомірне соціально-економічне явище, що охоплює незаконне переміщення товарів, зброї, стратегічних ресурсів та інших об'єктів через митний кордон, потребує застосування не лише адміністративно-правових, але й спеціальних оперативно-розшукових інструментів, спрямованих на виявлення, попередження та припинення відповідних правопорушень.

В умовах інституційного становлення митних органів України, що супроводжується реформуванням їх організаційної структури, цифровізацією процедур та гармонізацією з європейськими стандартами, особливого значення набуває ефективне впровадження механізмів ОРД. Такі заходи включають використання негласних слідчих (розшукових) дій, аналітичну обробку інформації, взаємодію з іншими правоохоронними органами, а також застосування ризик-орієнтованих підходів до митного контролю. При цьому важливим є забезпечення балансу між інтересами державної безпеки та дотриманням прав і свобод людини, що відповідає вимогам верховенства права та практиці Європейського суду з прав людини.

Однією з ключових особливостей застосування ОРД у діяльності митних органів є їх інтеграція у систему міжвідомчої взаємодії. Ефективна протидія контрабанді неможлива без координації дій з органами Служби безпеки України, Національної поліції, Державної прикордонної служби та іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Така взаємодія дозволяє формувати цілісну картину злочинної діяльності, виявляти організовані злочинні групи та транснаціональні канали незаконного переміщення товарів.

Питання реалізації митними органами своєї правоохоронної функції у сфері протидії зазначеним правопорушенням і надалі залишається предметом активного обговорення серед митних адміністрацій держав – членів Всесвітньої митної організації (далі – ВМО), до якої Україна приєдналася у 1992 році. У цьому контексті ВМО стимулює національні митні адміністрації до проведення глибокого аналізу власних підходів і практик, а також до впровадження заходів, спрямованих на модернізацію національних систем, зокрема шляхом розширення їх нормативно-правової бази (у частині повноважень) та посилення операційних спроможностей, на яких ґрунтуються відповідні процедури. У зв'язку з цим актуалізується необхідність подальшого наукового осмислення та вдосконалення механізмів митного правозастосування за підтримки Секретаріату ВМО, активізації міжнародного обміну досвідом, а також вироблення уніфікованого підходу, що дозволить митним адміністраціям різних країн гармонізувати методологічні засади виявлення та мінімізації інституційних ризиків.

Відповідно до положень статті 7 МК України, митна справа охоплює комплекс правових, організаційних і процедурних елементів, що визначають порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, здійснення митного контролю та митного оформлення, застосування інструментів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, функціонування Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, а також реалізацію державного контролю нехарчової продукції при її імпорті. Крім того, до змісту митної справи належать заходи, спрямовані на запобігання та протидію контрабанді, боротьбу з порушеннями митних правил, організацію та забезпечення діяльності митних органів, а також інші інструменти реалізації державної митної політики [1].

Запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил забезпечують, в контексті положень статей 5; 6 МК України [1], реалізацію та захист митних інтересів України, впливають на стан її митної безпеки та на формування державної митної політики.

Призначенням митних органів України, згідно з ст.544 МК України [1] є створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення безпеки суспільства, захист митних інтересів України.

Згідно зі ст.13 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Закон про ЗЕД) від 16.04.1991 № 959 [2] Україна як держава несе відповідальність за дії своїх митних органів. Україна самостійно здійснює митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на своїй території, зокрема, згідно із Законом про ЗЕД [2], МК України [1], міжнародними договорами України.

Зауважимо, що законодавство України з питань державної митної справи згідно з ч. 1 ст. 1 МК України також охоплює міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства (ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906) [3]. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору України, як це передбачено ч. 3 ст. 1 МК України [1].

Здійснюючи митну справу, митні органи згідно з ст. 544 МК України виконують, серед іншого, такі основні завдання:

- забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань митної справи;

- забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань митної справи, укладеними відповідно до закону;

- запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України [1].

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені МК України, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 458 МК України [1]). За контрабанду передбачена кримінальна відповідальність, що встановлена ст. 201, ст. 305 КК України [5].

Чинний МК України від 13.03.2012 року № 4495-VI націлює митні органи України на боротьбу тільки з порушеннями митних правил, а стосовно контрабанди – на запобігання та протидію їй (ст. 544 МК України) [1].

Привертає увагу також те, що можливість використання митними органами ОРД передбачається підзаконними нормативно-правовими актами різного ієрархічного рівня у декларативній формі з відсиланням до встановлення факту існування права на ОРД відповідно до норм, що передбачені законом.

Згідно з ст.2 3У «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.№ 2135-ХІІ [5], ОРД вважається система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст. 1) [4]. Вказане означає, що завдання ОРД стосуються, зокрема, контрабанди – протиправних діянь, відповідальність за які передбачена ст.ст. 201, 305 КК України [5].

Водночас, практика застосування оперативно-розшукових заходів у митній сфері стикається з низкою проблем, зумовлених як нормативно-правовими, так і інституційними чинниками. До них належать фрагментарність правового регулювання, обмеженість повноважень митних органів у сфері ОРД, недостатній рівень технічного забезпечення та кадрового потенціалу, а також ризики корупційних зловживань. У цьому контексті актуальним є питання законодавчого визначення чіткого статусу митних органів як суб'єктів оперативно-розшукової діяльності або ж запровадження спеціалізованих підрозділів у їх структурі з відповідними повноваженнями.

Особливої уваги заслуговує впровадження сучасних інформаційно-аналітичних систем, що дозволяють здійснювати автоматизований моніторинг ризиків, аналіз митних декларацій, відстеження підозрілих операцій та профілювання суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Використання таких інструментів значно підвищує ефективність ОРД, зменшуючи залежність від людського фактора та сприяючи прозорості митних процедур.

В умовах воєнного стану роль оперативно-розшукової діяльності митних органів у боротьбі з контрабандою суттєво зростає. Контрабандні потоки можуть включати не лише економічні товари,

але й військову техніку, компоненти подвійного призначення, гуманітарну допомогу, що використовуються з порушенням законодавства. Це обумовлює необхідність посилення контролю, удосконалення механізмів взаємодії з міжнародними партнерами, а також адаптації оперативного-розшукових заходів до нових викликів гібридної війни.

Узагальнюючи, слід зазначити, що практика застосування заходів оперативного-розшукової діяльності митними органами України перебуває на етапі активного розвитку та інституційного формування. Підвищення її ефективності потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативно-правової бази, розширення повноважень, розвиток кадрового потенціалу, впровадження інноваційних технологій та посилення міжвідомчої й міжнародної співпраці. Лише за умови системної модернізації відповідних механізмів можливо забезпечити належний рівень протидії контрабанді та зміцнення економічної безпеки держави.

Таким чином, інституційна спроможність митних органів України у сфері правоохоронної діяльності знаходиться у безпосередній залежності від правових норм щодо цього питання, що містяться у положеннях національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 06.03.2026).

2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року № 959. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/959-12> (дата звернення 06.03.2026).

3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15#Text> (дата звернення 06.03.2026).

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 06.03.2026).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 06.03.2026).

* * * * *

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС: ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сьогоднішнє українське законодавство можна описати як таке, що стрімко розвивається. У швидкому темпі створюються нові закони, змінюються та покращуються старі, зникають застарілі, замінюючись іншими, більш потрібними для сучасного суспільства.

Одним з основних напрямків осучаснення законодавства є його наближення до системи права Європейського Союзу, база якого наразі визначається високим рівнем нормативності, правового наповнення, соціальності та демократичності тощо.

Після розпаду СРСР Україна спрямувала політику свого розвитку подальше від радянської системи та орієнтується на системи розвинуті для сьогодення. Одним з найбільш виразних прикладів цього є, власне, Європейський Союз. Окрім очевидного бажання України як незалежної держави приєднатися до Європейського Союзу, вибір правової політики ЄС, як головний орієнтир для розвитку сучасного права нашої держави, має чимало інших причин.

Правова система Європейського Союзу має цікаву особливість у вигляді «універсальних цінностей». Згідно з ними, кожна країна, що є учасницею Європейського Союзу, має своє власне унікальне законодавство, однак, усі ці країни об'єднуються нормами та порядками визначеними загальними правилами ЄС. До таких загальнооб'єднуючих елементів можна віднести такі поняття, як: демократія, верховенство права, рівність, повага до людської свободи та гідності і т. д. [1]. Цих керуючих ідей повинні дотримуватись всі країни-учасниці Європейського Союзу. Це ж стосується країн, що мають бажання приєднатися до нього. Завдяки цьому, у правовій та політичній сферах ЄС підтримується ідея демократичності та поваги до соціальних цінностей і потреб людей.

Зміна соціально-політичних ідеалів у суспільстві пострадянської України вплинула й на темп, з яким Україна змінила свої інтереси у внутрішньому розвитку.

У підтримці цих ідей, Україна прийняла чималу кількість внутрішніх нормативних актів, основна мета яких – забезпечити рух правової структури держави в напрямку Європейського Союзу, для

забезпечення «універсальних цінностей». Але, крім внутрішніх норм, Україна також є учасницею великої кількості міжнародних договорів (з ЄС та окремо з країнами-учасницями).

Серед документів, що мають особливе значення для цього є *Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*, що вступила в силу з 1 листопада 2014 року та стала чинною з 1 вересня 2017 року. Цей документ визначає основний порядок взаємодії України та ЄС, взаємні права та обов'язки [2; 3], а також має великий рекомендаційний характер, допомагаючи визначити порядок дій для гармонізації вітчизняного законодавства з правом ЄС.

Іншим документом, що може мати велике значення для розвитку України в наближенні нашого законодавства з міжнародним, є постанова Кабінету Міністрів України *«Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу»* [4]. Національна програма – це список всього, що має виконати Україна для вступу в Європейський Союз. Вона сформована на основі скринінгових звітів та бенчмарків, які визначені ЄС [5] і, у свою чергу, формує інституційний та правовий ґрунт для визначення змісту, цілей та завдання адаптації законодавства України до права Європейського Союзу в межах переговорів про вступ України до Європейського Союзу [6]. Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу набрала чинності 4 квітня 2026 року. Як зазначив Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Качка Т.А. *«Схвалення Національної програми – це перехід до нового етапу переговорів про вступ до Євросоюзу та подальшої системної імплементації acquis ЄС (права ЄС). Перед нами єдиний системний план адаптації законодавства, що охоплює всі сфери та чітко визначає пріоритети, строки і завдання. Це програма для успішного завершення переговорів з ЄС»* [7]. Документ налічує 1875 завдань, які передбачають імплементацію понад 1600 актів права Європейського Союзу та визначає, які саме акти права ЄС мають бути імплементовані, встановлює чіткі строки їхнього виконання та відповідальних виконавців та визначає, що метою України є повне завершення адаптації національного законодавства до права ЄС у 2027 році, з урахуванням можливих перехідних періодів [7]. Це підтверджує, що Україна навіть в умовах війни продовжує розвивати напрями та способи взаємодії з міжнародною спільнотою для підвищення ефективності адаптації законодавства з правом ЄС.

Однак, не дивлячись на всю рішучість розвитку, наша держава досі має певні проблеми в цьому напрямку. Є чимало різних перешкод, які заважають повністю реалізувати цю політику, кожна з яких має свій власний негативний вплив. Наприклад, досі є дуже поширеною проблема правового нігілізму, у контексті, як і неосвіченості народу у питаннях права та його незацікавленості у його вивченні та активному дослідженні цього соціально-політичного явища, так і, місцями, недостатнього рівня діяльності зі сторони політичних представників нашої держави. Важко визначити наскільки велика ця проблема насправді, адже дані фактори навіть поодиночі є дуже комплексними. Також певну роль відіграє і історичний процес формування України. Через пострадянські корені досі є певні внутрішні суперечки стосовно політично-правового буття країни. Однак, варто зазначити, що на сьогоднішній день ця проблема значно зменшилася в своїх розмірах і має значно менший вплив, ніж раніше.

Аналізуючи, можна побачити, що Україна вже достатньо глибоко змінила свою правову структуру для її адаптації під норми права Європейського Союзу. Навіть за останні декілька років, наша країна вчинила чимало дій, що активно сприяло цьому. Якщо ми зможемо усунути проблеми, які заважають розвитку в цьому напрямку та будемо розвивати наявні елементи права, то ми зможемо досягти великих успіхів.

Список використаних джерел:

1. Treaty on European Union (Consolidated version 2016). URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-51>

2. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Угода_про_асоціацію_між_Україною_та_Європейським_Союзом

3. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 21.03.2014 № 984_011 : станом на 30.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

4. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу: постанова КМУ від 01.04.2026 № 438-2026-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-п>

5. Допис офіційних профілів Офісу Віцепрем'єра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції у соціальній мережі **Facebook**. URL: <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/уряд-схвалив-національну-програму-адаптації-законодавства-україни-до-права-еснац/1398264359008895/>

6. Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_програма_адаптації_законодавства_України_до_права_Європейського_Союзу_\(acquis_ЄС\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_програма_адаптації_законодавства_України_до_права_Європейського_Союзу_(acquis_ЄС))

7. Один з головних елементів процесу вступу до ЄС. *Урядовий кур'єр*. 18 квітня 2026. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/odin-z-golovnih-elementiv-procesu-vstupu-do-yes/>

* * * * *

СОРОХМАНЮК ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету
науковий керівник: КОГУТ О. В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У сучасних умовах цифрової трансформації українського суспільства захист персональних даних набуває стратегічного значення для забезпечення прав людини та національної безпеки. Активний розвиток електронних державних сервісів, зокрема таких як «Дія», зростання частки онлайн-комунікацій та інтенсифікація обміну інформацією між органами влади та приватним сектором формують нове технологічне середовище, у якому персональні дані стають важливим ресурсом. Саме тому питання забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності такої інформації є ключовим у правовій доктрині та практиці захисту прав людини [1].

Аналіз досліджень останніх років демонструє активізацію наукового інтересу до проблематики цифрових прав громадян.

Науковці зосереджують увагу на питаннях правового статусу персональних даних, удосконаленні механізмів їхнього оброблення, гармонізації українського законодавства з нормами Європейського Союзу, зокрема із Загальним регламентом про захист даних (GDPR) [2; 3]. У працях українських дослідників наголошується на потребі оновлення чинного законодавства, розширення компетенції органів контролю та посилення відповідальності за порушення у сфері інформаційної безпеки [4, с.87-92]. Попри значний науковий доробок, комплексні механізми інтеграції України у європейський правовий простір персональних даних ще не сформовані повною мірою, що створює додаткові виклики.

Метою цього дослідження є розширений аналіз правових основ захисту персональних даних в Україні, виявлення проблем чинного законодавства та визначення перспективних напрямів його вдосконалення з урахуванням європейських стандартів та сучасних кіберзагроз.

Одним із основних нормативно-правових актів, що регулює сферу персональних даних, залишається Закон України «Про захист персональних даних» [1], ухвалений у 2010 році. Хоча документ зазнав низки змін, його концептуальна модель суттєво відрізняється від європейського GDPR за ступенем деталізації механізмів обробки даних, рівнем відповідальності, вимогами до прозорості процесів і визначенням ролей учасників (володілець, розпорядник, суб'єкт даних). Європейське законодавство, зокрема GDPR, робить акцент на ризик-орієнтованому підході, розширених правах суб'єктів даних (право на забуття, переносимість, обмеження обробки) та для бізнесу встановлює жорсткі вимоги щодо оцінки впливу обробки даних (Data Protection Impact Assessment – DPIA), чого поки немає в українському праві [3].

У процесі дослідження встановлено, що розвиток цифрових державних послуг створив нові виклики щодо безпеки персональної інформації. Розширення функцій мобільного додатку «Дія» зумовило необхідність впровадження комплексних заходів кіберзахисту, включаючи багатофакторну автентифікацію, контроль доступу та захист каналів передачі даних. Проте, за даними звітів міжнародних організацій, Україна залишається однією з головних мішеней кіберзлочинців, особливо у контексті збройної агресії РФ, що значно підвищує ризики витоку персональних даних [6]. У цьому контексті важливою залишається діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини, однак його повноваження та ресурсна спроможність не є

достатньою для ефективного нагляду над усіма суб'єктами обробки даних [2, с. 1250].

Проблематика дотримання прав суб'єктів персональних даних охоплює також питання інформованості громадян. Дослідження показують, що значна частина порушень стається через те, що громадяни не знають про свої права, не розуміють, як саме їхні дані використовуються органами влади або приватними компаніями, та не можуть оцінити ризики поширення надмірної інформації в соцмережах [7, с. 44-48]. Окрім того, приватні компанії нерідко використовують персональні дані в комерційних цілях (таргетована реклама, аналітика поведінки) без достатнього рівня прозорості.

Порівняльний аналіз міжнародних моделей захисту даних показує, що в країнах ЄС запроваджено значно ширшу систему незалежних наглядових органів, які мають право накладати суттєві штрафи на порушників. Відомі прецеденти застосування мільйонних санкцій до таких компаній, як Meta, Google чи Amazon, стали дієвим механізмом забезпечення належного рівня обробки даних [8]. Українське законодавство наразі не передбачає масштабної відповідальності за порушення у сфері персональних даних, що знижує рівень правового захисту громадян.

Ефективна система захисту персональних даних має спиратися на три ключові елементи: сучасне та узгоджене із нормами ЄС законодавство; інституційну спроможність органів контролю; достатній рівень цифрової грамотності населення. До перспективних напрямів удосконалення законодавства належать: повна гармонізація закону «Про захист персональних даних» із GDPR; впровадження DPIA; підвищення санкцій за порушення; створення спеціалізованого незалежного органу нагляду; удосконалення механізмів реагування на кіберінциденти; розробка державних програм цифрової грамотності [5; 9].

Отже, в умовах цифрової трансформації захист персональних даних є не лише юридичною, але й технологічною та суспільною проблемою. Комплексні зміни у державній політиці, правовому регулюванні та цифровій освіті мають стати основою формування безпечного та стійкого інформаційного простору України. Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз обробки персональних даних в системах штучного інтелекту, вивчення правових аспектів автоматизованого прийняття рішень та формування принципів етичного використання великих масивів даних.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Кравець М. О. Інститут конституційної скарги в Україні: аналіз ефективності механізму захисту прав людини. *Наукові перспективи*. № 5(59). 2025. С. 1246-1256. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24675/24651>
3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
4. Брижко В. М., Цимбалюк В. С. Захист персональних даних: теорія та практика. Київ, 2021. 240 с.
5. Council of Europe. Convention for the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data (Convention 108+) URL: <https://rm.coe.int/convention-108-convention-for-the-protection-of-individuals-with-regar/16808b36f1>
6. Microsoft Digital Defense Report 2023/ URL: <https://www.microsoft.com/en-us/security/security-insider/microsoft-digital-defense-report-2023>
7. Семененко І. О. Цифрові права в Україні: проблеми та перспективи. *Правова держава*. 2022. № 34. С. 44-51.
8. European Data Protection Board. Annual Report 2022 URL: https://www.edpb.europa.eu/about-edpb/about-edpb/annual-reports_en
9. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal. Data/ URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-on-the-protection-of-privacy-and-transborder-flows-of-personal-data_9789264196391-en.html

* * * * *

СТОРОЖУК ПРИНА ПЕТРІВНА,
професор кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук, професор

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ МЕДИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створити цілісний правовий механізм, що дозволить узгодити медичне законодавство з нормами Європейського Союзу, який забезпечуватиме ефективне функціонування системи охорони здоров'я, підвищення якості медичних послуг та гарантуватиме належний рівень захисту прав пацієнтів.

Виконання цього завдання є частиною міжнародних зобов'язань України, зокрема передбачених Угодою про асоціацію з ЄС. Гармонізація охоплює широкий спектр сфер: від обігу лікарських засобів і медичних виробів до трансплантації, захисту персональних даних у медицині, епідеміологічної безпеки та організації системи охорони здоров'я загалом. Важливо, що йдеться не лише про формальне узгодження законів з *acquis communautaire*, а й про впровадження європейських принципів – належного врядування, орієнтації на пацієнта та доступності медичних послуг.

Разом із тим, цей процес стикається з низкою викликів. Найбільшою проблемою є фрагментарність імплементації норм ЄС: закони часто змінюються точково, без єдиної стратегії та системного бачення. Така фрагментарність зумовлена як об'єктивними факторами (складність правової системи ЄС, міжгалузевий характер медичного права), так і суб'єктивними – зокрема недостатньою координацією між органами державної влади та відсутністю єдиної стратегії правової гармонізації [1]. Імплементація актів ЄС у сфері охорони здоров'я в Україні здебільшого здійснюється шляхом внесення змін до окремих нормативно-правових актів без належного системного переосмислення правового регулювання галузі загалом. Це призводить до ситуації, коли окремі положення директив або регламентів ЄС формально транспонуються у національне законодавство, однак не забезпечується їх повноцінна реалізація на практиці [2]. У науковій літературі наголошується, що фрагментарна імплементація не дозволяє досягти функціональної еквівалентності правового регулювання, яка є

необхідною умовою ефективної інтеграції до правового простору ЄС [3].

Особливої уваги потребує імплементація таких актів ЄС, як Директива 2011/24/ЄС про права пацієнтів у транскордонній медичній допомозі, Регламент (ЄС) 2017/745 про медичні вироби, а також положення щодо обігу лікарських засобів та фармаконагляду. Незважаючи на формальне врахування окремих положень цих актів, їх системна інтеграція у національне законодавство залишається незавершеною, що ускладнює забезпечення європейських стандартів якості та безпеки медичних послуг [4].

Фрагментарність проявляється також у невідповідності термінології, відсутності узгодженості між різними нормативними актами та наявності правових колізій. Наприклад, понятійний апарат українського медичного права не завжди збігається з дефініціями, закріпленими у праві ЄС, що створює труднощі для правозастосування та інтерпретації норм [5].

Крім того, слід зазначити, що імплементація актів ЄС нерідко має декларативний характер і не супроводжується створенням належних інституційних та процедурних механізмів. Це знижує ефективність правового регулювання та перешкоджає досягненню реальних результатів у сфері охорони здоров'я [6].

Однією з ключових перешкод ефективної адаптації медичного законодавства України до права Європейського Союзу є відсутність комплексного, системного підходу до формування та розвитку медичного права як самостійної галузі правового регулювання. Національне законодавство у сфері охорони здоров'я характеризується фрагментарністю, розпорошеністю норм та міжгалузевою роз'єднаністю, що ускладнює формування цілісної правової політики та належне впровадження стандартів ЄС [7].

Медичне право в Україні фактично функціонує як сукупність норм різних галузей: конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового та інформаційного права. Відсутність кодифікованого або системно інтегрованого нормативного масиву призводить до того, що регулювання ключових аспектів охорони здоров'я здійснюється через окремі, часто неузгоджені акти, які не утворюють єдиної логічної конструкції [8].

У науковій доктрині наголошується, що ефективна адаптація до права ЄС потребує не лише формального запозичення окремих норм, але й формування системної моделі правового регулювання, яка б враховувала взаємозв'язок між різними елементами медичної сфери

– від організації системи охорони здоров'я до забезпечення прав пацієнтів і контролю якості медичних послуг [3]. Натомість в Україні спостерігається тенденція до точкових змін законодавства без належного врахування їх впливу на загальну систему правового регулювання.

Особливо гостро проблема відсутності комплексного підходу проявляється у сфері гармонізації з правом ЄС, де необхідно забезпечити одночасне впровадження стандартів щодо якості медичних послуг, безпеки лікарських засобів, захисту персональних даних пацієнтів, електронної охорони здоров'я та функціонування ринку медичних послуг. Неврегульованість цих аспектів у межах єдиної правової концепції призводить до правових прогалин, колізій та неоднозначного правозастосування [4].

Крім того, відсутність комплексного підходу знижує ефективність інституційного забезпечення медичної сфери. Різні органи державної влади здійснюють регулювання окремих сегментів охорони здоров'я без належної координації, що ускладнює реалізацію єдиної державної політики та інтеграцію європейських стандартів [6].

Впровадження стандартів Європейського Союзу у сфері медичного права в Україні істотно ускладнюється впливом кризових факторів, зокрема воєнного стану, техногенних ризиків та обмеженості ресурсів системи охорони здоров'я. У таких умовах процес адаптації законодавства набуває подвійного характеру: з одного боку, держава зобов'язана забезпечити виконання євроінтеграційних зобов'язань, а з іншого – змушена оперативно реагувати на загрози, що потребують гнучких і швидких управлінських рішень, які не завжди узгоджуються з довготривалими процедурами імплементації *acquis communautaire* [1].

Суттєвою проблемою є те, що стандарти ЄС у сфері охорони здоров'я передбачають високий рівень організаційної, фінансової та інституційної спроможності держави. Зокрема, реалізація положень Директиви 2011/24/ЄС щодо прав пацієнтів у транскордонній медичній допомозі або Регламентів ЄС щодо безпеки лікарських засобів і медичних виробів вимагає розвинутої інфраструктури, стабільного фінансування та ефективної системи контролю [4]. В умовах війни значна частина ресурсів спрямовується на забезпечення базових потреб та відновлення медичної інфраструктури, що обмежує можливості повномірного впровадження європейських стандартів.

Кризові умови ставлять перед державою особливі пріоритети: у таких ситуаціях безперервність надання медичної допомоги стає

важливішою за дотримання складних регуляторних процедур. Це означає, що іноді доводиться тимчасово спрощувати вимоги щодо ліцензування, закупівель, обігу лікарських засобів чи використання медичних технологій. Водночас такі кроки можуть створювати ризики відхилення від стандартів ЄС [5]. У результаті виникає напруження між потребою швидких управлінських рішень та вимогами правової визначеності й гармонізації.

Не менш важливим є питання інституційної координації та контролю. Воєнний стан обмежує можливості державних органів проводити перевірки, здійснювати моніторинг якості медичних послуг і забезпечувати належний рівень підзвітності [6]. До цього додаються й ризики інформаційної безпеки, що впливають на обіг медичних даних та роботу електронних систем охорони здоров'я.

Разом із тим, кризові умови можуть стати поштовхом до позитивних змін. Вони стимулюють пошук інноваційних рішень: розвиток цифрових сервісів у медицині, телемедицини, а також спрощених процедур управління. У цьому контексті адаптація до стандартів ЄС має відбуватися з урахуванням принципу гнучкості: поступове впровадження норм з можливістю їх адаптації до українських реалій [2].

Отже, дослідження правових засад адаптації медичного законодавства України до права Європейського Союзу є необхідною передумовою подальшого розвитку національної правової системи та інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Association Agreement between the European Union and Ukraine. *Official Journal of the European Union*, 2014. L161, 3–2137.
2. EU Health Policy Platform: European Commission. URL : https://health.ec.europa.eu/eu-health-policy/interest-groups/eu-health-policy-platform_en
3. Craig, P., de Búrca, G. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. Oxford : Oxford University Press, 2020. 1248 с.
4. European Parliament and Council: Directive 2011/24/EU of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. *Official Journal of the European Union* L 88 (2011): 45–65.
5. European Parliament and Council. Regulation (EU) 2017/745 of 5 April 2017 on medical devices. *Official Journal of the European Union* L 117 (2017): 1–175.

6. World Health Organization. (2023). European health systems review: Ukraine. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

8. Кохановська О. В. Інформаційне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 456 с.

* * * * *

ТАРАСЕВИЧ ТЕТЯНА ЮРІЇВНА,
професор кафедри права Хмельницького національного
університету, доктор юрид. наук, доцент

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СУЧАСНІ БІОТЕХНОЛОГІЇ: ДИНАМІЗМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сучасні права людини, незважаючи на наявність безлічі законодавчих актів міжнародного й національного рівня, постійно трансформуються і формують нові напрями наукових досліджень у цій сфері. Розвиток біомедицини, трансплантації, репродуктивних технологій, поява можливостей зміни геному дозволяють проводити найрізноманітніші маніпуляції з людським тілом. Звичайно, ці новації допомагають покращити якість і тривалість життя; людина може реалізовувати права на розпорядження своїм тілом на вищому рівні. Водночас зростають ризики й загрози, пов'язані з їх дотриманням і захистом.

Тема захисту прав людини в галузі біомедичних досліджень була актуальною навіть у давні часи, хоча тоді ці питання і не мали чіткого правового регулювання. Як слушно зауважує Б. Островська, «проведення біомедичних втручань у організм людини, а також наукових досліджень та клінічних випробувань становить складну біоетичну проблему, що стосується важливих аспектів захисту прав людини» [1, с.273].

Сучасна теорія біоетики – це загальна основа для висвітлення і розв'язання низки етичних і правових проблем, таких як: 1) чи виправдана евтаназія або вбивство з милосердя, чи потребує вона правового забезпечення; 2) чи є у людей моральне право на охорону здоров'я і право на біоетичне благополуччя; 3) чи дозволено втягувати

тварин у експерименти, що завдають їм серйозної шкоди, на благо людства; 4) чи існують обмеження для дослідження і редагування геному людини. Відповіді на ці та багато інших запитань залежать, серед іншого, від того, як ми бачимо природу і межі гідності людини / живих істот, як гідність працює в «руках» біотехнологій і нейротехнологій, чи існує потреба гарантувати особливими засобами гідність пацієнта тощо.

Посилення взаємозв'язку елементів моралізації (етизації) і соціалізації прав людини, що виникли під впливом науково-технічного прогресу в біотехнологіях, – це одна зі стійких тенденцій сьогодення. Вона обумовлена тим, що нові права людини пов'язуються здебільшого безпосередньо з людським організмом або спрямовані на захист людини як біологічної істоти від викликів і загроз, які існують у сучасній цивілізації. Водночас є потреба в захисті духовно-морального світу людини та гарантованості її соціальної захищеності.

Як наслідок, з'являються науково обґрунтовані концепції нових прав людини, до змісту яких органічно входить етична складова. Нині права людини, що гарантують охорону людської сутності в єдності з етичним сегментом, можна умовно поділити на п'ять груп. Вони спрямовані на захист:

1) людського організму, тобто тіла людини як такого. Це соматичні та репродуктивні права, тобто права на смерть, тіло, органи, штучне запліднення, аборт, стерилізацію, зміну статі, гендерну або генетичну ідентичність, клонування, трансплантацію, захист від генетично модифікованих організмів тощо;

2) життя, здоров'я і потреб розвитку людини в умовах глобалізаційних викликів і загроз людській цивілізації (права на мир, безпеку, сталий розвиток, чисту воду, чисте повітря тощо);

3) духовно-морального світу людини (права на надію, щастя, самоідентифікацію тощо);

4) гідного життя людини (права на захист від бідності, соціальну допомогу, соціальну справедливість тощо);

5) персональної біологічної інформації про людину (право на біологічну конфіденційність та ін.).

Сучасні експерти звертають увагу на зв'язок біотехнологій з правами людини, яким властиве етико-соціальне наповнення [2; 3]. Найяскравіше ця кореляція простежується в групі прав, пов'язаних з людським організмом, тобто між біоправами.

Межі використання можливостей біотехнологій, що впливають на людський організм і здатні його змінювати або навіть

трансформувати людське тіло – важливий елемент у конструкції біоправа. Не менш важливими є моральний аспект і питання про відповідальність за порушення прав людини [4]. Утвердження біоетичного підходу до численних правових проблем справило важливий вплив на прийняття національних та міжнародних правових актів, які регулюють правовідносини у сфері права людини на життя. У медичному науковому співтоваристві розробляються й обговорюються також принципи біоетики, які можна було б визнати універсальними [5]. Як такі називають передусім повагу автономії особистості (її права на самовизначення) і прагнення до забезпечення блага пацієнта, що ґрунтується на фундаментальних демократичних конституційних цінностях, серед яких принципи свободи, гідності, солідарності, поваги автономії особистості, справедливості, орієнтації на благо (роби добро). Довгий час пріоритет у галузі розробки принципів біоетики належав США. Основні етичні принципи Європейської біоетики і біоправа [6], розроблені в рамках дослідницького проекту Єврокомісії, – так звані «принципи Кемпа» (П.Кемп – координатор й автор концептуальних ідей) – як основоположні охоплюють автономію, гідність, цілісність і вразливість людської особистості. При цьому пріоритет моральних принципів і цінностей, що становлять основу так званого принципалістського підходу, визначає відмінність подальших шляхів розвитку біоетики в Європі й Америці.

Нині актуальність аналізованої теми пояснюється кількома причинами.

По-перше, незважаючи на активізацію зусиль щодо розробки міжнародно-правових актів з прав людини в галузі біомедичних досліджень, все ще є багато прогалів, які потрібно заповнити. Можливості застосування національного законодавства держав у цій сфері багато в чому обмежені. Тому використання уніфікованих і гармонізованих рекомендаційних міжнародно-правових норм про біомедичні дослідження, на які держави можуть спиратися при розробці національного законодавства, є оптимальним на сьогодні та найбільш ефективним способом узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права.

По-друге, важливо постійно вдосконалювати юридичні механізми захисту прав людини в галузі біомедичних досліджень, процедури проведення таких досліджень. Потрібно розв'язати проблему заборони деяких видів біомедичних досліджень.

По-третє, незважаючи на досить високий рівень правової регламентації, особливо в іноземних державах, рівень порушень у цій галузі й надалі є значним. Основними деліквентами є транснаціональні корпорації, які часто порушують чинні правові норми для досягнення позитивного результату клінічних випробувань лікарських засобів.

По-четверте, державам, що розвиваються, необхідне законодавство про біомедичні дослідження, яке відповідало б чинним на міжнародному рівні правилам. Це дозволило б знизити кількість порушень з боку представників розвинених країн, які проводять клінічні випробування в країнах, що розвиваються.

По-п'яте, незважаючи на те, що в Україні діє законодавство про біомедичні дослідження, багато юридичних питань досі не вирішено. Тому потрібно й надалі вдосконалювати законодавство з урахуванням міжнародного права.

В Україні нові конституційні засади, закріплені в Конституції України, а саме забезпечення здоров'я громадян, збереження традиційних сімейних цінностей, охорони навколишнього середовища, доступності соціального середовища для інвалідів, національно-культурної ідентичності, соціальної солідарності, пріоритету інтересів дітей і молоді та низка інших, є важливими елементами біоюриспруденції, що формується.

Важливою тенденцією розвитку системи і змісту принципів біоюриспруденції є їх активне застосування та тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Серед актуальних справ можна навести приклади правового захисту суб'єктів біоюриспруденції на основі застосування принципів поваги до гідності, автономії особистості, захисту генетичної недоторканності людини та інших пов'язаних з ними принципів біоюриспруденції. Так, під час розгляду справи «Ельберте проти Латвійської Республіки» [7] (про порушення ст. 3 і ст. 8 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з вилученням судово-медичними експертами тканин із тіла померлого чоловіка без згоди заявниці) ЄСПЛ вважав за потрібне враховувати Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації людських клітин, тканин та органів (схвалено на 63-й Сесії ВООЗ 21.05.2010, Резолюція WHA63.22). ЄСПЛ встановив порушення ст.8 Конвенції, оскільки як близька родичка заявниці мала право висловити згоду або відмову на вилучення тканин померлого чоловіка.

У постанові від 27.08.2015 у справі «Паррілло (Parrillo) проти Італії» (скарга № 46470/11) щодо порушення ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку із встановленою в

державі заборонаю на передачу ембріонів для проведення наукових досліджень ЄСПЛ зазначив, що «ембріони містять генетичний матеріал заявниці і, відповідно, є складовою її генетичного матеріалу та біологічної ідентичності». Суд дійшов висновку, що можливість заявниці приймати свідоме й обдумане рішення щодо долі своїх ембріонів торкається глибоко особистих аспектів її приватного життя і, отже, має стосунок до її права на самовизначення [8].

У сучасний період затребуваність принципів біоюриспруденції та біоетики об'єктивно виправдана низкою причин. По-перше, немає однозначної відповіді на запитання, чи будуть досягнення сучасної біотехнології сприяти поліпшенню життя людини чи можуть призвести до її загибелі. По-друге, реалізація інновацій біотехнології здебільшого торкається багатогранної, постійно розширюваної і такої, що не піддається вичерпному визначенню сфери приватного життя. Адже, як зазначають С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко та І.Я. Сенюта, поряд з очевидною медичною користю репродуктивних технологій виявились проблеми морально-етичного і правового обґрунтування їх проведення [9]. Саме тому, на переконання Т. Попович, беззаперечним є той факт, що визнання нових прав людини, розширення уже наявного переліку – одна з тенденцій трансформаційного процесу правового статусу особи, що продиктована вимогами і потребами сьогодення. Однак мало лише визнати ці права, важливо створити й забезпечити ефективні і дієві механізми їх реалізації [10].

Біоправа людини як інститут біоюриспруденції є одночасно частиною інституту прав і свобод людини [11]. У структурі біоюриспруденції цей інститут ніби відповідає принципам (образно кажучи, за аналогією з архітектонікою інститутів у конституціях, де перші розділи визначають насамперед загальні принципи права (основи конституційного ладу) та права людини).

Біоправа людини, будучи складним, комплексним і багатовимірним явищем, що постійно розвивається, органічно вплетені в соціальну діяльність людей. Вони мають універсальний характер, формально виражені в багатьох міжнародних та внутрішньодержавних правових актах.

Подальший розвиток прав людини у сфері міжнародного біоправа ґрунтується на тому, що наукові досягнення розширюють можливості людини, які проявляються у вигляді її нових прав, а саме біологічних (біомедичних, соматичних, репродуктивних та інших), які належать до нового 4-го покоління прав людини.

Список використаних джерел:

1. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики : монографія. Київ : Логос, 2019. 604 с.
2. Cassagne J. C. Los nuevos derechos y garantías. Revista de Investigações Constitucionais. 2016. Vol. 3 (1). P. 59–108.
3. Nordberg A., Minssen T., Holm S., Horst M., Mortensen K. and Møller B. L. Cutting edges and weaving threads in the gene editing (Я)evolution: reconciling scientific progress with legal, ethical, and social concerns. Journal of Law and the Biosciences. 2018. Vol. 5 (1). P. 35–83.
4. Orts E. W., Anton D. K. and Shelton D. Human Rights, the Environment, and Corporate Accountability. Environmental Protection and Human Rights. 2017. P. 863–976.
5. Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. The UNESCO Courier: a window open on the world. Paris, November 1977. P. 28–29. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063> (viewed on 26.03.2023).
6. Basic ethical principles in european bioethics and biolaw / ed.: J. D. Reindtorff, P. Kemp. Vol. I: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. 428 p.; Vol. II: Partners' research. 372 p. Barcelona, 2000.
7. Case of Elberte v. Latvia (Application no. 61243/08), ECHR 13 January 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-150234> (viewed on 26.03.2026).
8. Case of Parrillo v. Italy (Application no. 46470/11) ECHR 27 August 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157263> (viewed on 26.03.2026).
9. Стеценко С. Г., Стеценко В. Я., Сеньюта І. Я. Медичне право України / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Київ: Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
10. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 266–271.
11. Речицький В. В. Права людини в Україні: критичний погляд на досягнуте. *Право України*. 2015. № 10. С. 79–86.

* * * * *

КІБЕРБЕЗПЕКА ТА КІБЕРГІГІЄНА, ЯК ЧАСТИНА ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII, кібербезпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Проблематика кібербезпеки та її інструментів сьогодні все частіше стає об'єктом досліджень вітчизняних науковців. Зазначена проблема в окремих аспектах знайшла відображення в ряді публікацій вітчизняних дослідників [1-3].

Кібербезпека виступає сучасним етапом еволюції інформаційної безпеки, орієнтованим передусім на захист цифрового середовища та пов'язаних із ним технологічних процесів. Вона охоплює не лише охорону інформації як такої, але й забезпечення цілісності та стабільності функціонування всієї інформаційної інфраструктури, включаючи IT-системи, програмні комплекси та мережеві ресурси. Важливо підкреслити, що зміст кібербезпеки значно ширший за традиційне розуміння захисту даних, оскільки включає протидію вірусним загрозам, хакерським атакам, маніпуляціям із даними та іншим видам цифрового втручання. Такі загрози здатні не лише призвести до втрати чи викрадення інформації, але й впливати на ефективність діяльності персоналу, використовувати отримані дані в злочинних цілях, а також паралізувати роботу підприємств чи критичних об'єктів інфраструктури. У сучасному вимірі кібербезпека базується на трьох взаємопов'язаних складових: технологічних системах, управлінських процесах та людському факторі.

У науковому та практичному вимірах кібербезпека розглядається як комплекс організаційних, технічних і правових заходів, рекомендацій та інноваційних рішень, спрямованих на захист ключових інформаційних ресурсів, мереж і систем від цифрових

загроз. Вона також трактується як сукупність дій, що забезпечують захист пристроїв і даних, підключених до мережі, від несанкціонованого доступу та їх використання у протиправних цілях. Центральним завданням кібербезпеки є гарантування конфіденційності, цілісності та доступності інформації протягом усього її життєвого циклу.

Відповідно до підходів, сформульованих Міжнародним союзом електрозв'язку (International Telecommunication Union), кібербезпека визначається як сукупність інструментів, стратегій, принципів, гарантій, управлінських підходів до оцінки ризиків, професійної підготовки, практичного досвіду та технологій, які застосовуються для захисту кіберпростору, ресурсів організацій і користувачів. Такий підхід підкреслює багатовимірний характер кібербезпеки як системного явища, що поєднує технологічні та інституційні елементи.

В умовах повномасштабної війни проти України цифрова безпека трансформується у ключовий компонент національної оборони. Особливої актуальності набувають питання контролю за використанням цифрових платформ і комунікаційних сервісів. Одним із найбільш дискусійних прикладів є застосування популярного месенджера Telegram, який, незважаючи на широке поширення та зручність, створює потенційні ризики для інформаційної безпеки держави. З огляду на необхідність захисту критичної інфраструктури, запобігання витокам інформації та протидії кіберрозвідці противника, в Україні були запроваджені обмеження або заборони використання цього сервісу в діяльності державних органів, освітніх установ та структур сектору безпеки і оборони.

Функціональні та архітектурні особливості Telegram обумовлюють можливість його використання у ворожих інформаційно-розвідувальних операціях. Зокрема, відсутність наскрізного шифрування за замовчуванням у групових чатах, обмежена прозорість програмного коду та розміщення серверної інфраструктури за межами національної юрисдикції створюють додаткові ризики. За таких умов платформа може бути використана для збору даних про користувачів, аналізу їх поведінкових моделей і геолокації, а також для реалізації фішингових кампаній, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та здійснення розвідувальної діяльності. У сукупності це підтверджує необхідність формування комплексної політики цифрової безпеки, що враховує як технологічні, так і геополітичні аспекти сучасних кіберзагроз.

У вересні 2024 року Національний координаційний центр кібербезпеки ухвалив рішення про заборону використання месенджера на службових пристроях у всіх державних органах, військових підрозділах та на об'єктах критичної інфраструктури. Це рішення підтримали представники Держспецзв'язку, Служби безпеки України, Генштабу ЗСУ, Міністерства оборони, Нацполіції та інших профільних органів.

Обмеження Telegram стало частиною системного підходу до зміцнення кіберзахисту держави. Відомо, що через цю платформу можливо не лише отримувати доступ до конфіденційних даних, але й масово поширювати дезінформацію, формувати панічні настрої, впливати на громадську думку та координувати діяльність диверсійних груп. В умовах гібридної війни такі інформаційні атаки є не менш небезпечними, ніж фізичні удари, і можуть завдавати значної шкоди обороноздатності, репутації та єдності суспільства.

Особливу увагу також приділяють питанням *інформаційної гігієни* – усвідомленого і відповідального користування інформаційними ресурсами. Один із її ключових елементів – це вибір безпечних каналів комунікації. Саме тому багато державних установ, включно з вищими навчальними закладами, уже відмовилися від використання Telegram для службового спілкування та внутрішніх процесів, натомість переходять на платформи з кращими параметрами захисту – такі як Signal, WhatsApp, Viber, корпоративні системи Microsoft чи Google.

Хоча Telegram залишається важливою інформаційною платформою, зокрема для ЗМІ та громадянського суспільства, держава змушена вживати жорстких заходів щодо його використання саме в контексті службової діяльності. Це не означає обмеження свободи слова, а є вимогою часу – обґрунтованим заходом кібероборони.

Таким чином, обмеження Telegram в Україні безпосередньо пов'язане із забезпеченням кібербезпеки держави, захистом персональних даних, інформаційної інфраструктури та інформаційного суверенітету

Інформаційна гігієна – галузь знань, що вивчає закономірності впливу на організм людини та суспільне здоров'я інформаційних потоків, що надходять до людини. Основною метою інформаційної гігієни є мінімізація негативного впливу потоків інформації на психічне та фізичне здоров'я людини, а також соціальне благополуччя суспільства.

Термін «інформаційна гігієна» прийшов в ужиток у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та набуття людьми майже необмеженого доступу до потоків різного роду інформації. Адекватні реакції на будь-які новини і події, перевірка відомостей на предмет достовірності та дотримання простих правил цифрової безпеки є запорукою вдалої інформаційної гігієни. В умовах постійного потужного інформаційного потоку дотримання інформаційної гігієни здатне захистити людину не тільки від інформаційного маніпулювання, а й від його наслідків. Важливою частиною інформаційної гігієни є вміння розпізнавати неправдиву (фейкову) інформацію.

У сучасному інформаційному суспільстві дедалі частіше виникають ситуації, коли притягнення до відповідальності за поширення неправдивої або неперевіреної інформації є суттєво ускладненим або фактично неможливим. Одночасно контроль за повним обсягом інформаційних потоків у мережі Інтернет об'єктивно обмежений технічними, правовими та організаційними чинниками. Важливо усвідомлювати, що поширення фейкових повідомлень, спотворених фактів або маніпулятивних інтерпретацій не є випадковим явищем, а має чітко визначену мету – отримання політичної, економічної чи соціальної вигоди. При цьому швидкість розповсюдження дезінформації значно перевищує темпи поширення достовірних відомостей, що створює додаткові ризики для суспільної стабільності та інформаційної безпеки держави. Така асиметрія інформаційних потоків формує сприятливе середовище для реалізації інформаційно-психологічних операцій. У результаті суспільна думка може бути штучно викривлена, що ускладнює прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Особливо небезпечним є використання фейків у періоди кризових явищ, зокрема під час воєнного стану. Це зумовлює необхідність посилення інструментів протидії дезінформації на всіх рівнях публічного управління. Водночас ефективна протидія вимагає поєднання правових, технологічних та освітніх механізмів. Важливим компонентом такої протидії є формування критичного мислення у населення.

В умовах цифровізації та гібридної війни, де кіберпростір виступає окремим театром протистояння, особливої актуальності набуває забезпечення належного рівня кібербезпеки як на державному, так і на інституційному та індивідуальному рівнях. Одним із базових інструментів зміцнення захисту інформаційних систем є двофакторна автентифікація (2FA), яка передбачає використання двох незалежних

елементів ідентифікації користувача. Такий підхід істотно підвищує рівень захищеності доступу до цифрових ресурсів. На відміну від традиційних моделей, що базуються виключно на паролі, 2FA передбачає додаткове підтвердження особи за допомогою альтернативного чинника. Це може бути одноразовий код, біометричний параметр або фізичний носій автентифікації. Завдяки цьому навіть у разі компрометації пароля доступ до системи залишається обмеженим. Такий механізм значно знижує ефективність фішингових атак. Крім того, він ускладнює використання викрадених облікових даних у зловмисних цілях. Відповідно, 2FA виступає важливим бар'єром проти несанкціонованого втручання у функціонування критичної інфраструктури.

Імплементация двохфакторної автентифікації є складовою сучасної державної політики у сфері кіберзахисту. Багато державних органів і приватних компаній уже інтегрували цей інструмент у свої системи безпеки. Зокрема, він використовується для захисту корпоративних мереж, електронної пошти, баз даних та хмарних сервісів. В умовах воєнного стану це набуває особливої ваги, оскільки кількість кібератак постійно зростає. Зловмисники дедалі частіше застосовують складні комбіновані методи проникнення в інформаційні системи. Тому багаторівневий захист стає необхідною умовою їх протидії. У цьому контексті 2FA може розглядатися як базовий стандарт інформаційної безпеки. Його впровадження сприяє підвищенню загальної стійкості цифрової інфраструктури. Крім того, воно забезпечує додатковий рівень довіри до електронних сервісів.

Суттєвою перевагою двофакторної автентифікації є її доступність та адаптивність до різних умов використання. Сучасні технології дозволяють реалізовувати її без необхідності застосування спеціалізованого обладнання. Користувачі можуть отримувати коди доступу через SMS-повідомлення або електронну пошту. Також широко використовуються мобільні додатки-генератори одноразових паролів. Додатково застосовуються push-сповіщення, які спрощують процес підтвердження входу. Усі ці методи характеризуються високим рівнем зручності. Водночас одноразові коди мають обмежений строк дії, що знижує ризик їх компрометації. Це робить такі механізми ефективними навіть у разі перехоплення даних.

До найбільш поширених форм реалізації 2FA належать SMS-верифікація, використання апаратних токенів, мобільні додатки, голосова ідентифікація та push-автентифікація. Кожен із зазначених методів має свої функціональні особливості та рівень захищеності.

Вибір конкретного способу залежить від специфіки діяльності суб'єкта та рівня ризиків. Наприклад, у державному секторі можуть застосовуватися більш складні моделі багатofакторної автентифікації. Вони передбачають поєднання декількох незалежних факторів доступу. Це дозволяє забезпечити максимальний рівень захисту критичних даних.

Важливо підкреслити, що двохфакторна автентифікація виконує не лише технічну, а й освітню функцію. Її використання сприяє формуванню відповідального ставлення користувачів до захисту власної інформації. У контексті розвитку цифрової грамотності це має стратегічне значення. Користувачі починають усвідомлювати важливість кібергігієни. Це включає регулярне оновлення паролів та використання додаткових засобів захисту. Відповідно, 2FA стає елементом культури безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Загалом впровадження двохфакторної автентифікації слід розглядати як невід'ємну складову сучасної системи кібербезпеки. В умовах постійного зростання кіберзагроз вона виступає одним із найбільш ефективних інструментів захисту. Її застосування дозволяє мінімізувати ризики витоку інформації. Також вона сприяє захисту персональних та корпоративних даних. У довгостроковій перспективі це забезпечує підвищення рівня національної безпеки. Таким чином, 2FA є не лише технологічним рішенням, а й важливим елементом стратегії протидії сучасним інформаційним загрозам.

Список використаних джерел:

1. Лучик С.Д. Кібербезпека в умовах війни: соціальні аспекти / Лучик Світлана Дмитрівна, Лучик Василь Єфремович. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7(35). С. 857-870. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-857-870](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-857-870).
2. Гайдук О., Зверев В. Аналіз кіберзагроз в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 3(23). С. 225-236.
3. Мазур Я. П. Основні кіберзагрози в умовах ведення інформаційної війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 599-604.

* * * * *

ТРОСТЕНЮК ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА,
доктор філософії, доцент, доцент кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»;
КОЧЕРОВСЬКИЙ ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ,
магістрант 2-го курсу спеціальності 265 «Національна безпека»
факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин
Державного університету «Житомирська політехніка»

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі кіберзагрози набувають дедалі більшого масштабу, складності та динаміки, охоплюючи як технічні аспекти, так і соціальні, політичні та економічні виміри. Їх еволюція становить серйозну загрозу для безпеки державних інституцій, приватного сектору та громадянського суспільства. В умовах глобалізації та цифрової трансформації держав, особливо в період збройних конфліктів нового покоління, зростає потреба у створенні надійної системи захисту національних інтересів у кіберпросторі, що базується на цілісному, інтегрованому підході [1].

У XXI столітті кіберпростір перетворився на повноцінний театр ведення протистояння між державами, транснаціональними структурами та недержавними акторами. Стрімка цифровізація суспільства, інтеграція інформаційних технологій у всі сфери державного управління, економіки та оборони спричинили появу нових типів загроз, які мають асиметричний, транснаціональний та високотехнологічний характер.

Кібербезпека у сучасних умовах перестала бути виключно технічною сферою, пов'язаною з захистом інформаційно-комунікаційних систем, і трансформувалася в складну багатовимірну категорію. Вона інтегрує правові механізми регулювання, організаційні підходи до управління ризиками, військові інструменти протидії кіберзагрозам, економічні важелі забезпечення стійкості інфраструктури та соціальні аспекти формування безпечної цифрової поведінки. У цьому контексті кібербезпека виступає невід'ємною складовою національної безпеки, оскільки впливає не лише на стабільність державних інституцій, але й на функціонування економіки, критичної інфраструктури та інформаційного простору загалом.

Водночас характер сучасних кіберзагроз суттєво ускладнює їх виявлення та нейтралізацію. Вони часто мають прихований, латентний характер, можуть реалізовуватися миттєво або протягом тривалого часу без явних ознак втручання, а також відзначаються високим рівнем технічної складності. Особливо проблемним є питання атрибуції – встановлення реального джерела та виконавця атаки, що ускладнюється використанням посередницьких серверів, анонімізаційних технологій та багаторівневих схем маскуваня. У результаті це створює значні труднощі для своєчасного реагування, вибору ефективних заходів протидії та притягнення винних до відповідальності, що вимагає розвитку нових підходів до кіберзахисту на національному та міжнародному рівнях.

Кібербезпека в Україні набула критичного значення в умовах сучасних глобальних викликів та воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 2017 року, кібербезпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору [3].

Нормативно-правова база кібербезпеки України зазнала значних змін у 2025 році з прийняттям оновленого законодавства. Новий закон передбачає створення єдиної системи реагування на кібератаки, появу відповідальних за кібербезпеку в органах влади та активне залучення приватного сектору до забезпечення кібернетичної безпеки [2].

До пріоритетних об'єктів кіберзахисту належать насамперед елементи критичної інфраструктури держави, функціонування яких забезпечує життєдіяльність суспільства та стабільність державного управління. Йдеться про енергетичний сектор, транспортні мережі, фінансово-банківську систему, органи публічної влади, а також оборонно-промисловий комплекс. Уразливість цих сфер у кіберпросторі створює високі ризики системних збоїв, які можуть мати каскадний ефект: від порушення надання базових послуг населенню до серйозних економічних втрат і загострення соціально-політичної напруженості. У крайніх випадках такі інциденти здатні спровокувати дестабілізацію внутрішньої ситуації в державі та підірвати довіру до інституцій влади.

Для України питання кібербезпеки набуває особливої гостроти в умовах тривалого збройного протистояння та активного застосування проти неї інструментів гібридної війни. Кібератаки на державні інформаційні ресурси, системи енергозабезпечення,

комунікаційні мережі та інші стратегічні об'єкти виступають не ізольованими інцидентами, а елементами комплексної стратегії зовнішнього впливу. Їх метою є не лише технічне порушення роботи систем, але й підрив державного суверенітету, ослаблення обороноздатності, дестабілізація суспільних процесів і формування атмосфери невизначеності та недовіри. У таких умовах забезпечення кіберстійкості держави передбачає інтеграцію зусиль у військовій, інформаційній, правовій та технологічній площинах, а також активну міжнародну співпрацю у сфері протидії кіберзагрозам.

Важливим елементом формування ефективної системи кібербезпеки є інституціоналізація державної політики у цій сфері. Це передбачає:

- досконалення нормативно-правової бази;
- створення ефективних механізмів координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони;
- розвиток національних центрів реагування на кіберінциденти;
- підготовку висококваліфікованих кадрів у сфері кіберзахисту;
- інтеграцію до міжнародних систем колективної кібербезпеки.

Вагоме значення у протидії сучасним кіберзагрозам має міжнародне співробітництво, адже кіберпростір за своєю природою є транснаціональним і не обмежується державними кордонами. Жодна країна не здатна самостійно ефективно реагувати на весь спектр кіберризиків, особливо з огляду на глобальний характер атак, використання розподілених інфраструктур та залучення різних юрисдикцій. Участь у міжнародних ініціативах, розвиток партнерства з міжурядовими організаціями, спеціалізованими структурами кіберзахисту та приватним сектором створюють підґрунтя для консолідації зусиль у сфері безпеки.

Особливої актуальності набуває оперативний обмін інформацією про кіберінциденти, нові вразливості та методи атак, що дозволяє своєчасно виявляти загрози та запобігати їх поширенню. Крім того, важливим напрямом є гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами, участь у спільних навчаннях і кібернавчаннях, а також розробка узгоджених підходів до реагування на масштабні кібератаки. Така взаємодія не лише підвищує ефективність захисту, але й сприяє формуванню довіри між державами та зміцненню глобальної кіберстійкості.

Отже, кібербезпека сьогодні постає як один із визначальних чинників національної безпеки, що безпосередньо впливає на здатність держави протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. Вона

визначає рівень захищеності критичної інфраструктури, стабільність функціонування державних інституцій та довіру громадян до цифрового середовища. В умовах стрімкої цифрової трансформації кібербезпека стає не лише інструментом захисту, але й стратегічною основою розвитку держави, її конкурентоспроможності та стійкості в глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Живилю Є. О. Пріоритетні напрями Національної стратегії кібербезпеки в контексті інтеграції до трирівневої моделі кібероборони. *Державне будівництво*. 2025. № 1 (37). С. 229–252. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2025-1-17>

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: Закон України від 27 березня 2025 року № 4336-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4336-20#Text>

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII (в редакції від 03.04.2025). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

* * * * *

ТРОСТЕНЮК ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА,
доктор філософії, доцент, доцент кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
КРАВЧЕНКО КАРИНА ВІТАЛІЇВНА,
студентка 2-го курсу спеціальності 081 «Право»
факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин
Державного університету «Житомирська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

У сучасних умовах трансформації міжнародної системи безпеки питання правового регулювання військового співробітництва України з Європейським Союзом набуває не лише практичного, а й

фундаментального значення. Йдеться не просто про взаємодію держав та інституцій, а про формування нової моделі безпекового правопорядку, в якому Україна поступово інтегрується до європейського оборонного простору, зберігаючи власний суверенітет і водночас адаптуючи національне законодавство до спільних стандартів.

Військова агресія РФ проти України стала каталізатором безпрецедентного поглиблення співпраці з ЄС у сфері безпеки та оборони. Це знайшло своє правове відображення, зокрема, у положеннях Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка у статтях 7 та 10 закріплює зобов'язання сторін щодо співробітництва у сфері запобігання конфліктам, управління кризами та зміцнення міжнародної безпеки [1]. Закон України «Про національну безпеку України» прямо визначає інтеграцію до європейського безпекового простору як один із основних національних інтересів (ст. 3), що свідчить про нормативне закріплення стратегічного курсу держави [2]. Тобто фактична військова підтримка України з боку ЄС, включаючи фінансування оборонних потреб, отримує чітке правове підґрунтя.

Євроінтеграційний курс України об'єктивно передбачає гармонізацію національного законодавства з правом ЄС, зокрема у межах Спільної політики безпеки і оборони. Хоч законодавство ЄС у цій сфері має специфічний міжурядовий характер, його імплементація вимагає адаптації українського законодавства до стандартів стратегічного планування, демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та прозорості оборонних процедур. Це кореспондується з положеннями Закону України «Про оборону України», який передбачає можливість міжнародного військового співробітництва та участі у міжнародних операціях, але потребує подальшого уточнення механізмів взаємодії з інституціями ЄС [3].

Водночас, військове співробітництво України з ЄС набуває системного характеру, що вимагає комплексного та узгодженого правового регулювання. Сучасна практика, зокрема участь у тренувальних місіях ЄС та отримання допомоги через фінансові інструменти ЄС, доводить, що існуюча нормативна база є фрагментарною та не завжди здатна оперативно реагувати на нові безпекові виклики. Відповідно до Стратегії національної безпеки України (2020), держава має забезпечити розвиток ефективних механізмів міжнародного співробітництва у сфері оборони, що передбачає не лише політичні рішення, а й чітко визначені правові процедури [4].

Подальший розвиток зазначених тенденцій безпосередньо пов'язаний із функціонуванням інституційних механізмів співробітництва України з Європейським Союзом, які забезпечують практичну реалізацію відповідних безпекових ініціатив. У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія в межах Спільної політики безпеки і оборони (CSDP) [5, с. 72], що формує організаційно-правову основу для залучення України до спільних дій у сфері управління кризами та оборонного планування.

Координаційна роль у реалізації таких механізмів належить Європейській службі зовнішніх дій, діяльність якої спрямована на забезпечення узгодженості політичних рішень і практичних заходів у сфері безпеки. Через цю інституцію здійснюється інтеграція України до відповідних форматів співробітництва, включаючи участь у дорадчих, тренувальних та інших місіях ЄС, що, у свою чергу, сприяє імплементації європейських стандартів у національну безпекову систему.

З огляду на це, участь України у відповідних місіях ЄС, зокрема консультативного та навчального характеру, виступає не лише формою міжнародної взаємодії, а й інструментом інституційної та правової адаптації сектору безпеки і оборони. Така практика підтверджує необхідність подальшого вдосконалення нормативного забезпечення, яке б забезпечувало належну правову визначеність.

Системний характер військового співробітництва України з Європейським Союзом обумовлює виокремлення основних напрямів такої взаємодії, які мають як практичне, так і нормативно-правове значення. Їх реалізація відображає поступову інтеграцію України до європейського безпекового простору та водночас виявляє потребу у подальшій гармонізації законодавства.

Одним із базових напрямів є оборонна реформа, яка передбачає адаптацію Збройних Сил України до стандартів ЄС і НАТО. У цьому контексті йдеться не лише про технічну модернізацію, а й про впровадження принципів демократичного цивільного контролю, прозорості та ефективного управління, закріплених, зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» [2]. Така трансформація має комплексний характер і вимагає узгодження національних правових норм із європейськими підходами до організації сектору безпеки.

Важливим елементом співробітництва виступає військово-технічна допомога, яка реалізується через Європейський фонд миру. Надання озброєння та матеріально-технічної підтримки Україні

здійснюється в межах спеціальних правових механізмів ЄС, що свідчить про розширення традиційних інструментів співпраці [5, с.74-75]. Водночас, це актуалізує питання належного правового регулювання використання такої допомоги на національному рівні, з урахуванням вимог законодавства у сфері оборони та міжнародних зобов'язань України.

Окремий напрям становить підготовка військовослужбовців у межах навчальних місій ЄС, зокрема EUMAM Ukraine [7]. Ця діяльність спрямована на підвищення оперативної сумісності українських військових із європейськими партнерами та впровадження сучасних стандартів бойової підготовки. З правової точки зору, такі заходи реалізуються у межах міжнародного військового співробітництва, передбаченого Законом України «Про оборону України», однак потребують подальшої деталізації процедур участі та координації [3].

Не менш важливим є напрям кризового управління, що включає потенційну участь України у миротворчих та стабілізаційних операціях ЄС. Така діяльність відповідає як положенням Угоди про асоціацію між Україною [1] та ЄС, так і національному законодавству, яке допускає участь Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Це свідчить про поступове розширення ролі України як активного суб'єкта міжнародної безпеки.

Незважаючи на активний розвиток військового співробітництва України з Європейським Союзом, існує низка суттєвих правових проблем, які стримують його системність та ефективність. Насамперед йдеться про фрагментарність національного законодавства, оскільки норми, що регулюють міжнародну військову взаємодію, розділені між різними нормативно-правовими актами, зокрема законами України «Про національну безпеку України» [2] та «Про оборону України» [3]. Це ускладнює формування єдиної правозастосовної практики та знижує оперативність реагування на нові безпекові виклики. Водночас, актуально залишається необхідність адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері оборони, що має специфічний характер і не завжди піддається прямій імплементації.

За таких умов особливої актуальності набувають напрями вдосконалення правового регулювання військового співробітництва. Передусім доцільною є кодифікація норм у цій сфері з метою усунення їх розпорошеності та забезпечення системності правового регулювання. Важливим кроком має стати подальша гармонізація

законодавства України з правом ЄС у межах Спільної політики безпеки і оборони (CSDP), що передбачає не лише формальне узгодження норм, а й імплементацію інституційних стандартів [5, с.72-74]. Необхідним є розширення правових механізмів участі України у програмах та ініціативах ЄС, а також посилення парламентського контролю відповідно до конституційних засад демократичного цивільного нагляду (ст.ст. 85, 92 Конституції України) [6].

Отже, військове співробітництво України з Європейським Союзом слід розглядати не лише як інструмент реагування на поточні безпекові загрози, а як стратегічно зумовлений напрям трансформації всієї системи національної безпеки, що поєднує правову, інституційну та практичну інтеграцію до європейського безпекового простору. Наявна нормативно-правова база, сформована на основі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та профільного національного законодавства, закладає необхідний фундамент для такої взаємодії, однак її фрагментарність і відсутність системності обмежують ефективність реалізації відповідних механізмів. У цьому контексті подальша гармонізація законодавства України з законодавством ЄС у межах Спільної політики безпеки і оборони (CSDP) має розглядатися як пріоритетний напрям державної політики, що передбачає не лише адаптацію норм, а й глибоку інституційну перебудову та впровадження європейських стандартів управління у сфері оборони.

Список використаних джерел:

1. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 21.03.2014 р. № 984_011: станом на 14 жовтня 2025 р. URL: <https://surl.li/qdfiiv> (дата звернення: 07.04.2026).

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII: станом на 24 січня 2026 р. URL: <https://surl.li/cvkdna> (дата звернення: 07.04.2026).

3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII: станом на 10 грудня 2025 р. URL: <https://surl.li/tqvoby> (дата звернення: 07.04.2026).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020: станом на 7 січня 2025 р. URL: <https://surl.li/smznuj> (дата звернення: 08.04.2026).

5. Завада Я.І., Сіно І.А. Спільна політика безпеки і оборони ЄС на сучасному етапі: основні перспективи і загрози. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 3. С. 71-76. URL: <https://surl.li/fpiwsx> (дата звернення: 08.04.2026).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://surl.li/dzwaia> (дата звернення: 09.04.2026).

7. Україна: ЄС започатковує Місію з військової допомоги. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. URL: <https://surl.li/ffngsv> (дата звернення: 09.04.2026).

* * * * *

ТЮРІН СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ,
аспірант кафедри Глобальної та національної безпеки Навчально-наукового
інституту публічного управління та державної служби Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Соціальний вимір забезпечення захисту ветеранів війни (Захисників та Захисниць України) є невід'ємною складовою національної політики безпеки та соціальної стабільності. Він охоплює систему заходів, спрямованих на інтеграцію ветеранів у цивільне життя, підтримку їхніх соціальних, економічних і психологічних потреб, а також забезпечення належного суспільного визнання їхнього внеску у захист держави. Ветерани війни потребують не лише матеріальних пільг, але й створення умов для повноцінного соціального функціонування, що передбачає доступ до якісної медичної допомоги, працевлаштування, освіти, реабілітаційних програм і житлового забезпечення. Сучасний підхід до публічного управління у цій сфері має включати принцип паритетного партнерства між державою, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та самим ветеранським середовищем. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності соціальної політики, оскільки враховує реальні потреби ветеранів і залучає їх до процесу

ухвалення рішень. Важливим елементом є формування ветеранських спільнот, які забезпечують підтримку, обмін досвідом і колективну участь у громадському житті. Саме ці спільноти стають осередками соціальної адаптації, де відбувається відновлення довіри до суспільства та держави.

Психологічна підтримка є ключовою складовою забезпечення прав ветеранів, адже Захисники і Захисниці України часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом, депресіями та труднощами у міжособистісних стосунках. Тому необхідна розгалужена система соціально-психологічної допомоги, що базується на принципах конфіденційності, професіоналізму та доступності. Такі програми повинні охоплювати як самих ветеранів, так і членів їхніх родин, сприяючи гармонізації внутрішньо-сімейних відносин. Відповідно, забезпечення захисту ветеранів війни є комплексною системою, що поєднує соціальні гарантії, реабілітаційні заходи, психологічну підтримку та створення умов для гідного життя. Його ефективність визначає не лише рівень соціальної справедливості у державі, але й ступінь її внутрішньої стабільності та готовності до довготривалого миру.

Національна безпека визначає здатність нації, яка виступає як основний суб'єкт забезпечення захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, до самозбереження, самовідтворення та саморозвитку в умовах напруженості та конфліктності. При цьому національні інтереси у змістовному плані визначені необхідністю політико-правового забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави. Інституційні виклики національній безпеці являють собою об'єктивно та суб'єктивно існуючу можливість негативного впливу на збереження національного суверенітету, державності, самобутньої культури та способу життя. Виклики національній безпеці знаходять своє продовження на регіональному рівні, набуваючи конкретної форми та вимагаючи комплексу відповідних заходів з моніторингу та реагування на них.

Забезпечення прав ветеранів війни є одним із ключових викликів сучасній системі національної безпеки, адже воно безпосередньо пов'язане зі стабільністю суспільства, рівнем довіри громадян до держави та збереженням соціальної єдності. Ветерани війни становлять особливу соціальну групу, яка має високий моральний авторитет і водночас потребує комплексної підтримки для адаптації до мирного життя. Порушення або неналежна реалізація їхніх прав може призвести до зростання соціальної напруги, недовіри

до державних інституцій та дестабілізації на регіональному рівні. Система забезпечення прав ветеранів має розглядатися не лише як елемент соціальної політики, а як складова системи національної безпеки, що впливає на обороноздатність і стійкість держави. В умовах триваючої війни питання соціального, медичного та психологічного забезпечення ветеранів набуває особливої актуальності. Ветерани, повертаючись із фронту, стикаються з низкою проблем, пов'язаних із працевлаштуванням, медичною реабілітацією, житлом і соціальною адаптацією. Недостатня ефективність державних механізмів у цих сферах створює ризики для національної безпеки, оскільки формує відчуття соціальної несправедливості та деморалізації у середовищі ветеранів. Забезпечення їхніх прав має здійснюватися за принципом системності, координації дій центральних і місцевих органів влади, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Регіональний рівень є визначальним у реалізації ветеранської політики, адже саме в громадах відбувається безпосередня взаємодія ветеранів із державою. Необхідність розроблення регіональних програм підтримки з урахуванням специфіки місцевих потреб є передумовою зменшення соціальних ризиків. Важливою умовою є інтеграція ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку, що сприятиме формуванню цілісного підходу до питань соціальної стабільності.

Важливим аспектом забезпечення прав ветеранів є організація комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні [1; 2]. Яскравим прикладом може служити діяльність Комунального закладу «Ветеранський простір ВЕТЕРАН ПРО» Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області. Мета діяльності закладу полягає у створенні сприятливих умов для: соціальної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей, а також сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, військовослужбовців, які перебували (перебувають) в полоні та членам їх сімей; забезпечення інтеграції ветеранів у суспільне життя через всебічну підтримку та розвиток їхнього потенціалу; підтримки психологічного, фізичного та соціального благополуччя ветеранів шляхом комплексного підходу; організації освітніх, культурних та громадських ініціатив для покращення рівня життя ветеранів.

Станом на 14 жовтня 2025 року в Комунальному закладі «Ветеранський простір ВЕТЕРАН ПРО» Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області працевлаштовано 53

фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Основною метою роботи фахівців з супроводу є забезпечення ефективної підтримки переходу ветеранів війни та демобілізованих осіб від військової служби до цивільного життя, надання допомоги під час реалізації ними прав та соціальних гарантій з урахуванням індивідуальних потреб. Зокрема діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб спрямована на соціальну підтримку ветеранів та включає в себе надання консультативних послуг для вирішення соціально-побутових питань (отримання соціальних виплат, пільг, житлових питань тощо), сприяння у пошуку роботи через програми профорієнтації та співпрацю з роботодавцями.

Також надається психологічна допомога, яка реалізується через організацію регулярних психологічних консультацій та тренінгів із подолання посттравматичного синдрому (ПТСР), проведення групових терапій, спрямованих на зміцнення емоційного стану. Запроваджено індивідуальний підхід підтримки для ветеранів з особливими потребами. Невід'ємною складовою роботи фахівця із супроводу є юридична підтримка, яка передбачає консультації з питань правового захисту ветеранів війни, членів їх сімей, а також сприяння у складанні заяв, скарг, запитів до органів державної влади, допомога у вирішенні правових спорів, пов'язаних із соціальними гарантіями, пенсійним забезпеченням тощо.

Таким чином, важливим інституційним напрямком забезпечення ефективної діяльності механізмів забезпечення національної безпеки на регіональному рівні є соціальний захист ветеранів (ветеранок) війни. Регіональний рівень є визначальним у реалізації ветеранської політики, адже саме в громадах відбувається безпосередня взаємодія ветеранів із державою. Необхідність розроблення регіональних програм підтримки з урахуванням специфіки місцевих потреб є передумовою зменшення соціальних ризиків. Важливою умовою є інтеграція ветеранської політики у стратегії регіональної безпеки та розвитку, що сприятиме формуванню цілісного підходу до питань соціальної стабільності. Важливим аспектом забезпечення прав ветеранів є організація комунікації між демобілізованими ветеранами і фахівцями супроводу на місцевому рівні, що відбувається на рівні формування відповідної системи центрів «ветеран-про».

Важливість забезпечення прав ветеранів (ветеранок) російсько-української війни обумовлює необхідність перегляду пенсійного законодавства, законодавчих актів про встановлення пільг учасникам

бойових дій. Також органічним виглядає необхідність відображення на рівні Конституції України положення щодо обов'язку реалізації ветеранської політики органами влади та місцевого самоврядування та відповідного доповнення словами «...реалізує ветеранську політику...» положень:

«пункту 7 Статті 116 Кабінет Міністрів України: 7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, *реалізує ветеранську політику*»;

«пункту 6-1 Статті 119 Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують: 6-1 *реалізацію ветеранської політики на регіональному рівні*»;

«частини 1 Статті 143 Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування... *реалізують ветеранську політику на рівні відповідної територіальної громади...*».

Забезпечення прав ветеранів війни виступає не лише моральним, а й безпековим обов'язком держави. Саме тому успішна реалізація ветеранської політики є показником зрілості суспільства та спроможності держави гарантувати власну безпеку через турботу про тих, хто її захищав.

Список використаних джерел:

1. Кримчак Л. Ю. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 72. 2024. С. 71-75. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/13.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).

2. Архипова С.П., Бік О.Я. Соціальна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО, звільненими в запас. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2021. №6 (344). Ч.1. С.64-77. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/issue/view/27/30> (дата звернення: 10.10.2025).

* * * * *

УДОВИДЧЕНКО СОФІЯ СТАНІСЛАВІВНА,
студентка 3-го курсу Миколаївського навчально-наукового
інституту права НУ «ОЮА»

Науковий керівник: ВОЛКОВИЧ О.Ю., доцент кафедри
загальнонотеретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції
Миколаївського навчально-наукового інституту права НУ «ОЮА»,
канд. юрид. наук, доцент

ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИНАХ (В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ)

Повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану в Україні суттєво ускладнили виконання господарських зобов'язань, оскільки форс-мажорні обставини стали серйозним викликом для ведення господарської діяльності і перетворились з формального договірної застереження на реальний механізм захисту суб'єктів господарювання, що зумовлює актуальність дослідження даної теми.

Відповідно, до ч. 1 ст. 509 ЦК України під зобов'язанням слід розуміти «правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1].

На думку Щербини В.С. виокремлено характерні ознаки господарських зобов'язань, серед яких:

1) специфічне коло суб'єктів – учасниками господарських зобов'язань виступають суб'єкти господарювання та інші учасники господарської сфери. В таких правовідносинах сторонами виступають зобов'язана сторона та управлена сторона;

2) особлива сфера діяльності, тобто господарські зобов'язання можуть виникати виключно у галузі господарювання;

3) специфічні підстави за яких можуть виникати господарські правовідносини;

4) особливий характер дій, тобто це дії, що мають господарський чи управлінсько-господарський характер [6, с. 287-288].

Так, висвітлені вище ознаки господарських зобов'язань виступають умовами «ідеального шаблону» господарських правовідносин, що ґрунтується на принципах належного виконання.

Правове регулювання належного виконання зобов'язань закріплене в Цивільному кодексі України, зокрема в 48-й главі. Так, принцип належного виконання передбачає, що «зобов'язання має виконуватись належним суб'єктом, в належному місці, у належний час, належним предметом та належним чином» [3, с. 27].

Однак в умовах воєнного стану можуть з'являтися так звані «форс-мажорні обставини», які суттєво ускладнюють або повністю унеможливають виконання господарського зобов'язання належним чином, що зумовлює необхідність окремого правового регулювання виконання господарських зобов'язань в умовах війни.

Правовими наслідками запровадження воєнного стану стали зміни у різних сферах діяльності, це також вплинуло на сферу господарських зобов'язань.

Однозначно, ускладнило певний процес з боку сфери господарювання, прибирання із сфери правового регулювання Господарського кодексу України з 28.08.2025 року.

Такі умови вимагають переосмислення і адаптації принципу «*pacta sunt servanda*» - «договори повинні виконуватися», з метою успішного маневрування між принципом обов'язковості виконання зобов'язань і реальною неможливістю їх реалізації, через надзвичайні обставини [4, с. 143].

Офіційне визначення поняття форс-мажорних обставин закріплено в ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», згідно з яким: «Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами» [2].

Цивільне законодавство ж не містить прямої вказівки на термін форс-мажорних ситуацій, але в свою чергу оперує поняттям непереборної сили і закріплює відповідне положення в ст. 617 Цивільного кодексу України: «Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [1].

Також доречно дослідити погляди науковців на тлумачення поняття непереборної сили та форс-мажору. Так Цікало В.І. вирізняє ці терміни як самостійні поняття, уточнюючи, що: по-перше, форс-мажор за сферою свого поширення є вужчим, бо застосовується тільки у договірних зобов'язаннях, на відміну від непереборної сили, що

звільняє як від договірної, так і від недоговірної відповідальності; по-друге, в свою чергу за змістом вужчим поняттям виступає непереборна сила, оскільки для таких обставин не є характерними ознаки надзвичайності чи невідворотності [5, с. 126].

Судова практика фактично нівелює різницю між цими двома термінами, оскільки використовує їх як тотожні та взаємозамінні, а також надає їм однакового правового значення.

Для форс-мажорних обставин характерні такі ознаки [7]:

- 1) такі обставини не залежать від волевиявлення суб'єктів господарських правовідносин;
- 2) для цих обставин притаманний надзвичайний і непередбачуваний характер;
- 3) настання цих обставин неможливо відвернути;
- 4) ці обставини роблять виконання зобов'язання і здійснення господарської діяльності неможливим в конкретних умовах.

Повномасштабна війна росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, безумовно є класичним прикладом форс-мажорної обставини, оскільки, вона відповідає всім визначальним ознакам: виникла поза волею сторін господарських відносин, має надзвичайний та непередбачуваний характер, є невідвратною і об'єктивно унеможливує виконання значної частини господарських зобов'язань.

Торгово-промислова палата України 28.02.2022 року в своєму Листі № 2024/02.0-7.1 офіційно засвідчила військову агресію російської федерації проти України, що стала підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, як форс-мажорну обставину (обставину непереборної сили), що надало суб'єктам господарювання правову підставу для звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань [8].

Таким чином, війна в Україні створила специфічні умови для господарської діяльності, за яких застосування інституту форс-мажору набуло масового характеру, а отже потребує системного підходу, що н визначається судовою практикою.

Судова практика, що узагальнена в постановках Верховного Суду та Касаційного господарського суду, закріплює такі принципи розгляду господарських справ, які стосуються неможливості виконання зобов'язання через форс-мажорні обставини [7]:

- по-перше, кожен випадок розглядається індивідуально (Постанова КГС ВС від 24.10.2024 року у справі № 913/767/21: п. 81 «Форс-мажорні обставини мають індивідуальний персоніфікований характер щодо конкретного договору та його сторін. Форс-мажорні

обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по кожному окремому договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин») [9];

- по-друге, тягар доказування лежить на стороні, що заявила про наявність форс-мажорних обставин, яка повинна належним чином довести об'єктивність перешкоди, непереборність та непередбачуваність обставин, а також їх безпосередній вплив на можливість виконання конкретного обов'язку (Постанова КГС ВС від 30.11.2021 року у справі № 913/785/17: п. 8.3. «форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести наявність таких обставин не тільки самих по собі, але й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для цього конкретного випадку виконання господарського зобов'язання; доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору») [10] та ін.

В результаті проведеного дослідження стало зрозуміло, що чинне господарське законодавство, яке більше не врегульовується Господарським кодексом України, загалом забезпечує механізм звільнення від відповідальності за невиконання господарських зобов'язань в умовах воєнного стану, проте містить суттєві прогалини, які усуваються Постановами Касаційного Господарського суду у складі Верховного Суду. Але подальше вдосконалення правового регулювання форс-мажорних ситуацій в господарських правовідносинах є необхідною умовою стабільності господарського обороту як в період воєнного стану, так і в післявоєнний період України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1.02.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР : станом на 31.03.2023 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення: 13.04.2026).

3. Бабич І. Г. Належне виконання зобов'язання і принцип справедливості. *Часопис цивілістики*. 2014. № 16. С. 26-29.

4. Подолян Ю. О. Вплив воєнного стану на виконання господарських договорів в Україні: проблеми правозастосування. *Dictum Factum*. 2025. Т. 1, № 17. С. 141-147.

5. Цікало В. І. Значення воєнного стану для цивільно-правової відповідальності у судовій практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 125-128.

6. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

7. Лукомська О. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану у вирішенні господарських спорів: судова практика КГС ВС. *Supreme Observer*. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/856/forsmazhorni-obstavyny-v-umovakh-voiennoho-stanu-u-vyrishenni-hospodarskykh-sporiv-sudova-praktyka-khs-vs> (дата звернення: 13.04.2026).

8. Лист ТПП України від 28.02.2022, 2022. *Торгово-промислова палата України*. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 13.04.2026).

9. Постанова КГС ВС від 24.10.2024 року у справі № 913/767/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122679462>.

10. Постанова КГС ВС від 30.11.2021 року у справі № 913/785/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101519276?utm_source=jur_liga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

* * * * *

ФЕДЧЕНОК ДАНИЛО СЕРГІЙОВИЧ,
студент 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ОХМАН О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: ДЕКЛАРАТИВНА ІНСТИТУЦІЯ ЧИ РЕАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОСУДДЯ?

Питання ефективності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС або Суд) залишається однією з найбільш дискусійних тем у сучасній доктрині міжнародного права. Заснований на підставі Римського статуту 1998 року, який набрав чинності 1 липня 2002 року, МКС покликаний стати постійним незалежним органом, уповноваженим здійснювати кримінальне переслідування осіб за злочини геноциду, проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [1, ст. 5]. Початковий ентузіазм міжнародного співтовариства щодо цього інституту поступово змінився більш критичними оцінками, що ставлять під сумнів: чи справді МКС є ефективним інструментом правосуддя, чи він здебільшого виконує символічну функцію, підтверджуючи принцип невідворотності покарання.

Римський статут закріпив фундаментальні засади незалежності та неупередженості МКС, визначивши його юрисдикцію як доповнювальну щодо національних судових систем [1, ст. 17]. Станом на 2026 рік Статут ратифікували 125 держав, що свідчить про достатньо високий рівень міжнародного визнання МКС як елементу сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя. Водночас поза межами його юрисдикційної сфери залишаються такі ключові актори міжнародних відносин, як США, рф, Китай, Індія та Ізраїль, тобто держави, що мають суттєвий політичний та військовий вплив на глобальні процеси [2]. У практичному вимірі діяльність МКС характеризується поступовим формуванням власної прецедентної бази: Суд здійснив понад 34 розслідування, видав більш як 50 ордерів на арешт та ухвалив низку обвинувальних вироків. Серед найвідоміших справ – засудження Томаса Лубанги Дьїло у 2012 році за вербування та використання дітей-солдатів, а також справа Ахмада аль-Факі аль-Махді, якого було визнано винним у знищенні культурних пам'яток у Малі [3]. Ці рішення демонструють, що навіть за умов обмеженої юрисдикції Суд здатний реалізовувати функцію

міжнародного кримінального переслідування та формувати стандарти відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

Проте аналіз правової конструкції МКС виявляє низку системних і структурних обмежень, які істотно впливають на його реальну операційну спроможність і фактичну ефективність. Ключовою вадою Суду є відсутність власного механізму примусового виконання рішень. На відміну від національних судових систем, МКС не має ані власних правоохоронних органів, ані виконавчої служби, у зв'язку з чим повністю залежить від добросовісної співпраці держав – учасниць Римського статуту щодо затримання підозрюваних, збирання доказів та виконання судових рішень і вироків [1, ст. 86-88]. Найбільш показовим прикладом інституційних обмежень МКС є справа путіна. 17 березня 2023 року Суд видав ордери на арешт президента рф путіна та Уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової у зв'язку з підозрою у незаконній депортації українських дітей з тимчасово окупованих територій України [4]. Зазначений прецедент наочно продемонстрував як юридичну значущість рішень МКС, так і його залежність від політичної волі держав щодо їх практичної реалізації.

Цей крок став безпрецедентним, оскільки вперше в історії МКС ордер на арешт було видано щодо чинного глави держави – представника постійного члена Ради Безпеки ООН. Водночас практичні наслідки цього рішення виявилися істотно обмеженими. Росія не є учасницею Римського статуту та офіційно не визнає юрисдикцію Суду, що фактично виключає можливість реалізації його рішень на національному рівні. Разом із тим держави – учасниці Римського статуту формально зобов'язані виконувати вимоги Суду та, зокрема, здійснювати затримання осіб, щодо яких видано ордер на арешт, у разі їх появи на відповідній території. Таким чином, ефективність цього механізму безпосередньо залежить від політичної волі держав та їх готовності пріоритизувати міжнародно-правові зобов'язання над зовнішньополітичними інтересами.

Особливо показовим є приклад Монголії – держави, яка ратифікувала Римський статут і, відповідно, взяла на себе юридичний обов'язок співпрацювати з МКС та виконувати його ордери на арешт. У вересні 2024 року президент путін здійснив офіційний візит до Улан-Батора, де провів двосторонні переговори з монгольським керівництвом. Попри наявність міжнародно-правових зобов'язань, монгольська влада не вжила жодних заходів для його затримання. Цей інцидент був розцінений організацією Human Rights Watch як грубе порушення зобов'язань держави-учасниці та підстава для реагування з

боку МКС [5]. Водночас офіційна позиція Монголії була обґрунтована міркуваннями економічної залежності від рф та Китаю, що фактично демонструє пріоритетність геополітичних та економічних інтересів над міжнародно-правовими зобов'язаннями. Така ситуація яскраво ілюструє одну з ключових проблем функціонування МКС – залежність ефективності його рішень від політичної кон'юнктури держав-учасниць.

Схожа ситуація, хоча й у дещо іншому політичному контексті, склалася у Південній Африці. Напередодні саміту БРІКС 2023 року, що відбувся в Йоганнесбурзі, південноафриканська влада публічно визнала, що потенційна участь путіна у заході створила б для держави складну юридичну колізію: як держава – член МКС, ЮАР була б зобов'язана здійснити його арешт. Водночас уряд прямо зазначив, що фізична присутність путіна є «практично неможливою» з огляду на міжнародно-правові зобов'язання країни, що фактично зумовило обрання ним формату участі у саміті в режимі відеозв'язку. Цей випадок наочно продемонстрував внутрішню суперечливість позиції ЮАР, коли формальне визнання обов'язків за Римським статутом поєднується з небажанням іти на пряму політичну конфронтацію з рф. Додатково варто зазначити, що подібна практика вже мала місце у 2015 році, коли Південна Африка проігнорувала вимоги МКС і не здійснила арешт президента Судану Омара аль-Башира під час його офіційного візиту до Преторії [6]. Це свідчить про певну повторюваність моделей поведінки держав у ситуаціях, коли міжнародно-правові зобов'язання вступають у конфлікт із зовнішньополітичними інтересами.

Ці випадки відображають більш загальну закономірність: держави, які ратифікували Римський статут, нерідко опиняються перед необхідністю балансування між виконанням міжнародно-правових зобов'язань та захистом власних дипломатичних, економічних і геополітичних інтересів, і в подібних ситуаціях переважна частина з них схиляється до другого варіанту [7].

Водночас було б методологічно некоректно стверджувати, що МКС є виключно декларативною інституцією. По-перше, Суд виконує важливу нормотворчу функцію в системі міжнародного кримінального права, формуючи стандарти відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини та опосередковано впливаючи на розвиток національних кримінально-правових систем. По-друге, навіть за відсутності механізму примусового виконання, сам факт видачі ордерів на арешт, зокрема щодо путіна, створює суттєві практичні обмеження для

пересування відповідних осіб і фактично звужує їхню участь у міжнародних політичних та дипломатичних заходах. У цьому сенсі діяльність Суду набуває форми специфічного правового впливу – не у класичному виконавчому розумінні, а як інструмент міжнародного тиску та правової ізоляції.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що Міжнародний кримінальний суд посідає амбівалентне місце в сучасній архітектурі міжнародного правопорядку, функціонуючи як інституція із змінною ефективністю залежно від рівня політичної волі держав-учасниць. У випадках належної кооперації держав МКС демонструє здатність забезпечувати реальне кримінальне переслідування осіб за найтяжчі міжнародні злочини, формуючи практику притягнення до відповідальності та посилюючи стандарти міжнародного кримінального права. Водночас за умов відсутності такої кооперації його діяльність істотно обмежується, а виконання ключових процесуальних рішень фактично залежить від політичних інтересів держав.

Аналіз наведених прикладів, зокрема ордерів щодо путіна та реакції окремих держав-учасниць Римського статуту, демонструє системну напругу між юридичними зобов'язаннями та державним суверенітетом. Інциденти з Монголією та Південною Африкою свідчать, що навіть формальне визнання юрисдикції Суду не гарантує її фактичної імплементації, якщо це суперечить геополітичним, економічним або безпековим інтересам держави. У результаті виникає ситуація, коли міжнародно-правові зобов'язання набувають декларативного характеру, а механізм їх реалізації виявляється залежним від політичної кон'юнктури. Водночас було б методологічно некоректно зводити оцінку МКС виключно до його обмежень. Суд виконує значущу нормативно-формуєчу функцію, впливаючи на розвиток міжнародного кримінального права та національних правових систем держав-учасниць. Його практика сприяє уніфікації підходів до кваліфікації міжнародних злочинів, закріпленню стандартів відповідальності та посиленню принципу індивідуальної кримінальної відповідальності. Окрім того, навіть за відсутності механізму примусового виконання, сам факт існування ордерів МКС створює довгострокові правові та політичні обмеження для осіб, щодо яких вони видані, впливаючи на їх міжнародну мобільність та легітимність.

Отже, МКС не може бути однозначно охарактеризований ані як суто декларативна інституція, ані як повністю ефективний судовий

механізм. Його реальна спроможність здійснювати правосуддя визначається балансом між правовими інструментами та політичною готовністю держав забезпечувати їх виконання. У цьому контексті подолання наявних системних обмежень потребує не лише вдосконалення міжнародно-правових процедур, але й посилення інституційної дисципліни держав-учасниць та утвердження пріоритету міжнародно-правових зобов'язань над політичною доцільністю.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. The States Parties to the Rome Statute | International Criminal Court. | International Criminal Court. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>

3. About the Court. | International Criminal Court. URL: <https://www.icccpi.int/about/the-court>

4. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Lvova-Belova. Press Release, 17 March 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

5. Putin's Red Carpet in Mongolia Was a Betrayal of Justice and Accountability. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2024/09/18/putins-red-carpet-mongoliawas-betrayal-justice-and-accountability>

6. «Європейська правда». ПАР очікує на Путіна в серпні, хоча й має видати його Гаазі. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/16/7407238/>

7. ICC Arrest Warrants for Heads of State Are Not Risk Free. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/icc-arrest-warrants-for-heads-of-state-are-not-risk-free>

* * * * *

ХОМЯК ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ВАВРИНЧУК М.П., зав.кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. політ. наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПРАВОВІ РІШЕННЯ

В Україні утверджено принцип верховенства права, який згідно зі статтею 8 Конституції України [1] має найвищу юридичну силу та є основоположним для всієї правової системи. Наша держава належить до романо-германської (континентальної) системи права, де ключовим джерелом є нормативно-правовий акт, проте саме Конституція посідає в ній домінуюче місце. Це означає, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються виключно на її основі та повинні їй відповідати, забезпечуючи конституційну законність. Крім того, норми Конституції є нормами прямої дії, що гарантує кожній особі можливість безпосереднього звернення до суду для захисту своїх прав і свобод на підставі Основного Закону, підкреслюючи пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності.

Конституціоналізм в Україні після 2022 року набуває багатогранних змін. Насамперед захист конституційного порядку під час війни є імперативною передумовою збереження української державності та демократичного режиму. В умовах воєнного стану, легітимність публічної влади та її рішень базується на Конституції України, яка забезпечує принцип безперервності функціонування органів державної влади, незважаючи на екстремальні обставини [2]. На нашу думку, основною силою під час воєнного стану є саме дотримання норм законодавства та збереження конституційного ладу в державі. Суспільство повинно мати фундамент, на який буде опиратись навіть у невизначений для них час, коли кожний день може змінитись, а наступний не настати. Але єдине, що залишиться незмінним – це Конституція. Конституційний порядок виступає інституційною константою та гарантом верховенства права, що є критично важливим для внутрішньої консолідації та міжнародної правосуб'єктності України. Саме збереження конституційного ладу підтверджує відданість держави демократичним цінностям та її здатність відновити повний обсяг прав і свобод після припинення воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

В умовах зовнішньої загрози від російської федерації, перед нами постали безпрецедентні виклики, що стосуються функціонування усіх сфер державного та суспільного життя. Такі зміни передбачають можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина, що прямо зазначені в статті 64 Конституції України:

- право на вільне пересування (обмеження шляхом закриття кордонів та введення комендантської години);

- право на безпосередню участь в державній політиці (заборона виборів, референдумів, велике скупчення людей).

Всі ці обмеження є тимчасовими та вимушеними, проте Конституція гарантує повне дотримання визначених прав і свобод людини і громадянина, які не обмежуються навіть під час воєнного стану. До цього переліку входять такі статті: 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [1].

Незважаючи на гарантії, закріплені в Конституції, найгострішою у воєнний час проблемою є пошук оптимального балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням прав людини. Кожне обмеження закріплених прав і свобод повинне бути обґрунтоване і відповідати принципу пропорційності, а саме бути необхідним у демократичному суспільстві з огляду на обставини в політичній та суспільній ситуації, запровадженим для досягнення необхідної мети, чи то з оборонною метою, чи для збереження життя людини. Впровадження таких змін і обмежень має дві сторони.

По-перше, ці тимчасові відступи від загальних демократичних стандартів мають легітимну ціль – захист територіальної цілісності та суверенітету держави в умовах зовнішньої збройної агресії. Обмеження, зокрема щодо свободи пересування, права на проведення зібрань чи перевірки документів/транспорту/особистих речей, є

правовим інструментом для оперативної мобілізації ресурсів, сил і засобів, необхідних для відсічі ворогу. *По-друге*, держава зобов'язана здійснювати захист національної безпеки, що є однією з основних функцій державної влади, усіма доступними способами, що не суперечать Основному Закону та міжнародним зобов'язанням, а саме запровадженням певних обмежень, зокрема із зазначенням тих прав, які не можуть обмежуватись за будь-яких обставин.

Проте, одним із найбільш значущих негативних аспектів введення обмежень із воєнним станом – це ризик надмірного та нечітко обґрунтованого втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування у сферу конституційних прав і свобод, що може призвести до порушення принципу пропорційності. Оскільки відповідно до поняття воєнного стану [3], саме ці органи та інші компетентні військові органи наділяються рядом можливостей. Зокрема, концентрація виконавчої влади та військових адміністрацій може потенційно створювати умови для зловживань та дисбалансу в системі стримувань і противаг, послаблюючи належний парламентський та судовий контроль. Цей виклик актуалізує необхідність посилення гарантій забезпечення прав, що не підлягають обмеженню відповідно до статті 64 Конституції України, включаючи заборону катувань та порушення права на таємницю особистого життя. Більше того, масштабні воєнні дії спричинили виникнення безпрецедентних правових ситуацій у судовій системі, які раніше не мали місця у нашій юриспруденції, наприклад, питання кваліфікації шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, або застосування міжнародного гуманітарного права. У відповідь на ці виклики, судова практика – зокрема, постанови Верховного Суду – наразі активно формується, адаптуючи національне законодавство до реалій воєнного часу та виробляючи нові правові позиції для захисту прав громадян, що є критично важливим для забезпечення верховенства права у період війни. Цей процес вимагає постійного аналізу та узгодження з міжнародними стандартами прав людини, зокрема, з практикою Європейського суду з прав людини. З огляду на ці аспекти, що стосуються обмежень, постає питання – чи забезпечує Конституція стабільність державності в період війни?

Як уже було зазначено вище – сучасний конституціоналізм це інструмент, який забезпечує функціонування держави як демократичної одиниці серед інших країн світу. Тому саме Конституція виступає тою основою, яка формує національне законодавство, що в свою чергу прямо впливає на життя суспільства у

всіх сферах діяльності. Не зважаючи на ситуацію, що утворилась в нашій країні з початком повномасштабного вторгнення, суспільство загалом, і людина – як окрема його частина, продовжує повністю дотримуватись норм права, тим самим забезпечуючи стабільність державності, не даючи змогу утворити на території країни анархію та відкинути принцип верховенства права. Проте це питання також передбачає проблему, а саме – перевищення повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування, законність їх дій і можлива узурпація влади.

В умовах повномасштабної військової агресії та запровадження воєнного стану в Україні, проведення будь-яких національних чи місцевих виборів – до Верховної Ради України, Президента України чи органів місцевого самоврядування – стає неможливим. Діючий склад всіх обраних органів продовжує виконувати свої повноваження до моменту припинення чи скасування воєнного стану та організації наступних виборів. Кожний орган влади отримує повноваження, які необхідні для ефективного функціонування держави в умовах війни. Тому питання щодо законності їхніх дій і повноважень не постає, оскільки продовження їхньої каденції в таких випадках є прямо передбаченою і регулюється Конституцією та Законом України [1; 3]. Вони забезпечують механізм, згідно з яким діючі органи влади продовжують функціонувати до моменту, коли стане можливим проведення законних виборів. Тому, моя думка стає на захист тези, що Конституція забезпечує стабільність державності в період війни.

Конституція України виступає основним законом України, є основою конституційного ладу, що гарантує демократичні принципи та права. Стаття 157 Конституції зазначає: «Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану» [1]. Проте як і будь-що в цьому світі, законодавство також потребує змін, аби із розвитком людства держава не втратила статус демократичної країни. Воєнний стан створив умови, в яких крайньою необхідністю є приймати важливі рішення та закони, що повинні відповідати чинній Конституції. Після закінчення війни є потреба внесення змін до Конституції, які назріли в ході війни:

1. Закріплення національної ідеї на законодавчому рівні, яка не буде принижувати права національних меншин, але яка буде виокремлювати титульну націю на їхньому фоні;

2. Внесення змін до порядку формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

3. Закріплення спеціального статусу для військовослужбовців, що буде передбачати соціальні пакети прав, можливість безпосередньо впливати на рішення, що стосуються національної оборони тощо;

4. Зміна та адаптування норм до вимог членства в ЄС.

Зміни до Конституції обов'язково відбудуться, і неважливо яким шляхом: прийме їх Верховна Рада України чи безпосередньо через референдум. Це важливий крок після закінчення війни, який дозволить нашому законодавству краще функціонувати для відбудови держави.

Таким чином, проведений аналіз підтверджує, що Конституція України в умовах воєнного стану виступає не лише формальним джерелом права, а й ключовим гарантом збереження державності, демократичного ладу та верховенства права. Попри безпрецедентні виклики, спричинені повномасштабною збройною агресією, саме норми Основного Закону забезпечують законність державної влади, безперервність функціонування державних інституцій і чіткі межі допустимого обмеження прав і свобод людини. Запровадження воєнного стану, передбачаючи тимчасові відступи від звичних демократичних процедур, зокрема у сфері виборів і реалізації окремих прав, водночас ґрунтується на конституційних засадах і не заперечує пріоритету невідчужуваних прав людини. Особливої актуальності набуває принцип пропорційності, який покликаний запобігати зловживанню владними повноваженнями та забезпечувати баланс між потребами національної безпеки і захистом прав громадян. Важливу роль у цьому процесі відіграє судова влада, практика якої в умовах війни активно адаптується до нових реалій із урахуванням міжнародних стандартів прав людини. Разом з тим, війна виявила низку системних проблем і прогалин, що зумовлює необхідність подальшого конституційного розвитку після її завершення, зокрема в частині реформування законодавчої влади, визначення статусу військовослужбовців та гармонізації законодавства з вимогами членства в Європейському Союзі. Водночас створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України засвідчує прагнення не лише до національної, а й до міжнародної справедливості, підтверджуючи дієвість конституційних і правових механізмів у захисті суверенітету держави. Отже, Конституція України в умовах війни доводить свою здатність бути стабілізуючим чинником, правовим орієнтиром і фундаментом для збереження та подальшого розвитку демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-BP>

2. Про безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів) в Україні в умовах збройної агресії російської федерації : постанова Верховної Ради України від 03.03.2022 № 2119-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4621-20#Text>

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змінами та доповненнями) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

* * * * *

ШУМЕЙКО СНИЖАНА ОЛЕКСІЇВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ВАВРИНЧУК М.П., зав.кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. політ. наук, доцент

РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ПРИ ВСТУПІ УКРАЇНИ ДО РАДИ ЄВРОПИ

Європейська комісія «За демократію через право» (через місце проведення засідань відома також як «Венеціанська Комісія») – консультативний орган Ради Європи з питань конституційного права [1]. Заснована у 1990 році, складається з незалежних експертів з конституційного права і надає рекомендації щодо реформ, спрямованих на зміцнення демократії, прав людини та верховенства права. Основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи (далі – РЄ) є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією [2]. Відповідно до статті 2 Статуту до складу Венеціанської комісії входять незалежні експерти, які отримали міжнародне визнання завдяки своєму досвіду роботи в демократичних інститутах або через свій внесок у зміцнення права та розвиток політичних наук. Члени комісії діють в

індивідуальній якості та не отримують від будь-кого жодних інструкцій [3].

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала шлях до європейської інтеграції. 14 липня 1992 року український уряд подав офіційну заявку на вступ до Ради Європи – найстарішої пан'європейської організації, заснованої 1949 року для захисту демократії та прав людини [2]. Венеціанська комісія відіграла важливу роль у цьому процесі, надаючи експертні оцінки ключових законодавчих ініціатив. Зокрема, у 1995 році Комісія провела правову експертизу проектів статей нової Конституції України, Сімейного та Адміністративного кодексів, а також закону про місцеві ради народних депутатів. Ці рекомендації допомогли усунути суперечності з європейськими стандартами та забезпечили відповідність українського законодавства принципам демократії. Україна взяла на себе низку зобов'язань, включаючи реформи судової системи, боротьбу з корупцією та захист прав меншин, які Комісія моніторила на етапі підготовки до вступу [4].

Процес оцінки кандидатури України тривав три роки. 16 вересня 1992 року Верховній Раді України надали статус "спеціально запрошеного гостя" в Парламентській Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ), що дозволило приймати активну участь у її роботі. Ключовим моментом став позитивний висновок ПАРЄ № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року, який рекомендував прийняти Україну до організації. 31 жовтня 1995 року Верховна Рада ухвалила Закон "Про приєднання України до Статуту Ради Європи", а 9 листопада відбулася урочиста церемонія вступу в Страсбурзі за участю української делегації на чолі з Прем'єр-міністром Євгеном Марчуком [2]. Венеціанська комісія не лише консулює, але й активно обстоює основоположні права людини та верховенство права як фундаментальні принципи Ради Європи. У контексті України Комісія неодноразово наголошувала на необхідності всеосяжної конституційної реформи для посилення стабільності державних органів через чіткий розподіл повноважень та ефективні стримування й протидіяги [5].

Після 1995 року вступ України до Ради Європи супроводжувався посиленням моніторингом ПАРЄ, де Венеціанська комісія виступала "вартовим" демократичних стандартів. Комісія видала понад 150 висновків щодо українського законодавства, фокусуючись на конституційних реформах, судовій системі та правах людини. Це допомогло уникнути криз і забезпечити стабільність

членства. Україна була змушена відмовитися назавжди від смертної кари – остаточно і безповоротно. Україна стала останньою країною континентальної Європи, яка виконувала смертні вироки. Після вступу до Ради Європи довелося повністю відмовитися від цієї практики під загрозою виключення. Також було скасовано загальний нагляд прокуратури (право перевіряти будь-яке підприємство чи громадянина без рішення суду). Це вважалося рудиментом тоталітаризму. Україна обіцяла ліквідувати його до 1998 року, але реально зробила лише в 2016-му [8].

Особливо помітною роль Комісії стала в 2014 році на початку російської агресії. Під час 98-ї пленарної сесії (Венеція, 21-22 березня 2014 р.) Комісія визнала незаконним рішення Верховної Ради АР Крим про "референдум" щодо приєднання до Росії, а також проект федерального конституційного закону рф про прийняття Криму, як такий, що суперечить нормам міжнародного права. Ці висновки заклали основу для консолідованої правової позиції України щодо окупованих територій і сприяли впровадженню санкцій проти рф.

Комісія підкреслила, що Конституція України, як і конституції інших держав-членів Ради Європи, забезпечує неподільність країни та забороняє місцеві референдуми про відокремлення [6]. Конституційна реформа 2016 року, започаткована після Революції Гідності, стала одним з найвизначніших етапів трансформації України. Зміни стосувалися судової влади, прокуратури та інших інститутів, і Венеціанська комісія надала ключові рекомендації, які були майже повністю враховані. У 2015 році Комісія опублікувала висновок щодо запропонованих змін до Конституції щодо судової влади, де наголосила на необхідності незалежності суддів, прозорості відбору та обмеження політичного впливу. Зокрема, реформа запровадила конкурсний відбір суддів, ротацию та імунітет від політичного втручання, що відповідало європейським стандартам [7].

У січні-березні 2016 року працювала Конституційна комісія під головуванням спікера Володимира Гройсмана. До неї увійшли представники фракцій, експерти, судді, громадські діячі. Текст переписували кілька разів, постійно відправляючи чернетки до Венеціанської комісії «на перевірку». Кожна нова версія враховувала попередні зауваження. 22-23 березня 2016 року на 106-му пленарному засіданні в Венеції комісія розглядала фінальний варіант і ухвалила висновок. Він був переважно позитивним. Зміни визнали такими, що «у цілому відповідають європейським стандартам і Копенгагенським критеріям». Особливо високо оцінили передачу повноважень Вищій

радї правосуддя, конкурсний добір, скасування іспитового строку, моніторинг доходів суддів [9].

Роль Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) у процесі приєднання України до Ради Європи 9 листопада 1995 року має бути оцінена як одна з найбільш результативних практик дорадчої діяльності цього органу в постсоціалістичних державах у 1990-х роках. У період 1992-1995 рр. Комісія виконувала функцію незалежного конституційно-правового аудитора, який забезпечував об'єктивну верифікацію відповідності національного законодавства України критеріям членства, закріпленим у Статуті Ради Європи (ст. 3, 4) та у Висновку ПАРС № 190 (1995).

Саме завдяки інкорпорації пропозицій Венеціанської комісії в текст Конституційного договору 1995 року, а згодом – у Конституцію України 1996 року, вдалося усунути ключові системні дефекти радянської правової спадщини, зокрема: надмірну концентрацію влади в руках виконавчої гілки, відсутність ефективних механізмів судового конституційного контролю, невідповідність інституту прокуратури принципу верховенства права, недостатній рівень гарантій прав національних меншин та місцевого самоврядування. У контексті сучасного статусу України як кандидата на вступ до Європейського Союзу (червень 2022) та виконання семи рекомендацій Європейської комісії (2022-2025) висновки Венеціанської комісії зберігають статус джерела права підвищеної ваги: вони систематично цитуються як у звітах Єврокомісії, так і в рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Європейська комісія «За демократію через право». URL: <https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/yevropejska-komisiya-zademokratiyu-cherez-pravo>
2. Участь України у діяльності Ради Європи. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>
3. Вища рада правосуддя | Венеціанська комісія URL: <https://hcj.gov.ua/page/venecijska-komisiya>
4. The European Commission for Democracy through Law. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/en/pro-radu-yevropi/european-commission-democracy-through-law>
5. Висновок «Про конституційну ситуацію в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_a36

6. Україна та Венеціанська Комісія. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-ta-veneciainska-komisiya>

7. Венеціанська комісія Ради Європи | Конституційна реформа України. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/opinion-803>

8. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?code=994_590&from=360

9. Співробітництво України в рамках Ради Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/2554-cooperation>

* * * * *

ШУМЕЙКО СНИЖАНА ОЛЕКСІЇВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: ОХМАН О.В., доцент кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Незаконна контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є одним із найнебезпечніших транснаціональних злочинів в сучасному світі. Цей вид діяльності не лише завдає непоправної шкоди здоров'ю населення, але й підживлює організовану злочинність, тероризм, корупцію та відмивання грошей, створюючи серйозні загрози національній та міжнародній безпеці. За даними UNODC (World Drug Report), глобальний ринок наркотиків продовжує зростати, особливо в сегменті синтетичних речовин, а контрабанда залишається ключовим елементом логістики наркотрафіку [1].

В Україні кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів передбачена ст. 305 КК України, яка встановлює диференційовану відповідальність залежно від способу вчинення діяння, його повторності, суб'єктного складу та розміру предмета впропорунення. Так, у ч. 1 ст. 305 КК України визначено основний

склад кримінального правопорушення – незаконне переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів поза митним контролем або з приховуванням від такого контролю. Частина 2 цієї статті передбачає підвищену відповідальність за ті самі дії у разі їх повторного вчинення, здійснення за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом правопорушення виступали особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або зазначені речовини у великих розмірах. Особливо кваліфікуючі ознаки закріплені у ч. 3 ст. 305 КК України, яка встановлює відповідальність за вчинення контрабанди організованою групою або у випадках, коли предметом є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори у особливо великих розмірах. Відповідно до примітки до ст. 305 КК України, критерії віднесення предмета правопорушення до великого або особливо великого розміру визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я спільно з органом, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, зокрема у відповідних нормативно-правових актах Міністерства охорони здоров'я України [2].

Доцільно зазначити, що ст. 305 КК України є результатом прямої імплементації міжнародно-правових зобов'язань держави, насамперед положень Конвенції ООН 1988 року про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. Актуальність обраної тематики зумовлюється вигідним географічним розташуванням України, яка виступає важливим транзитним коридором між країнами Європи та Азії, що, у свою чергу, підвищує ризики використання її території для незаконного переміщення наркотичних засобів. Статистичні дані підтверджують масштабність проблеми: протягом 2025 року митними органами було зафіксовано 1 173 випадки незаконного переміщення через державний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, при цьому загальна маса вилучених речовин становила 1 842 кг [3].

Міжнародне співробітництво у сфері контролю за обігом наркотичних засобів бере свій початок ще на початку ХХ століття та відображає поступове усвідомлення глобального характеру цієї проблеми. Першим вагомим кроком у цьому напрямку стало скликання у 1909 році Шанхайської опіумної комісії за участю представників тринадцяти держав. Її діяльність заклала підґрунтя для формування системи міжнародно-правового регулювання у сфері протидії незаконному обігу наркотиків, який уже на той час

розглядався як явище транснаціонального, суспільно небезпечного характеру. Подальшим етапом інституціоналізації міжнародного контролю стала Міжнародна опіумна конференція, що відбулася у 1912 році в Гаазі та завершилася ухваленням першого універсального міжнародно-правового акта у цій сфері – Міжнародної опіумної конвенції [4]. У межах зазначеного документа держави-учасниці взяли на себе зобов'язання обмежити виробництво, обіг і використання наркотичних засобів виключно медичними та науковими цілями. Крім того, Конвенція передбачала запровадження на національному рівні кримінальної відповідальності за незаконні операції з наркотичними засобами, заборону їх неконтрольованого розповсюдження, а також розвиток механізмів міжнародного співробітництва з метою забезпечення ефективного контролю за їх обігом. Важливим елементом стало також закріплення курсу на поступове скорочення виробництва, торгівлі та споживання опіуму як одного з основних наркотичних засобів того періоду.

У 1945 році, після завершення Другої світової війни, була створена Організація Об'єднаних Націй. До її структури увійшла Комісія з наркотичних засобів, яка отримала завдання розробити нову Міжнародну конвенцію про наркотичні засоби. Як зазначає О. Шевчук, під час підготовки цього документа у 1948 та 1953 роках були прийняті Протоколи ООН, які запровадили міжнародний контроль за обігом деяких синтетичних лікарських засобів, а також регламентували експорт опію [5, с. 62].

Ключовим етапом у становленні сучасної системи міжнародного контролю за обігом наркотичних засобів стало прийняття Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року, яка кодифікувала та об'єднала положення попередніх міжнародно-правових актів у цій сфері. Зазначений документ запровадив класифікацію наркотичних засобів шляхом їх включення до чотирьох списків контрольованих речовин, а також закріпив обов'язок держав обмежувати їх виробництво, обіг і використання виключно медичними та науковими цілями. Як слушно зазначає С.О. Сорока, попри значний часовий проміжок, що минув із моменту прийняття Конвенції, її положення й надалі зберігають свою актуальність і застосовуються у міжнародній практиці. Зокрема, чинними залишаються норми, що регулюють контроль за обігом 116 наркотичних засобів [6, с. 244].

Поворотним етапом у розвитку міжнародно-правового регулювання протидії наркозлочинності стало прийняття Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і

психотропних речовин 1988 року (Віденської конвенції). Саме цей документ вперше чітко акцентував увагу на категорії «незаконного обігу» як різновиді транснаціональної злочинної діяльності, що потребує обов'язкової криміналізації на національному рівні. Конвенція закріпила обов'язок держав-учасниць встановлювати кримінальну відповідальність за широкий спектр діянь, пов'язаних із незаконним виробництвом, перевезенням, збутом і контрабандою наркотичних засобів, а також посилила механізми міжнародного співробітництва, зокрема у сфері екстрадиції, взаємної правової допомоги та контролю за прекурсорами. Україна приєдналася до зазначеного міжнародно-правового акта, підписавши його 16 березня 1989 року, ратифікувавши 25 квітня 1991 року; для України Конвенція набула чинності 27 листопада 1991 року [7].

Стаття 3 КК України визначає, що законодавство про кримінальну відповідальність ґрунтується на Конституції України та загальноєвропейських принципах і нормах міжнародного права, а відповідні закони мають узгоджуватися з чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [2]. Стаття 305 КК України є показовим прикладом такої імплементації, оскільки її диспозиція («переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю») відповідає підходу Конвенції ООН 1988 року щодо криміналізації контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Предметом злочину виступають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби; об'єктивна сторона полягає у незаконному переміщенні через митний кордон; суб'єкт – загальний (осудна фізична особа з 16 років); суб'єктивна сторона – прямий умисел. Кваліфікуючі ознаки (повторність, груповість, організована група, великі чи особливо великі розміри, особливо небезпечні речовини) відображають орієнтацію міжнародного права на протидію організованій злочинності [8, с. 197].

Національне регулювання доповнюється Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» (1995 р.) [9], підзаконними актами Кабінету Міністрів України та наказами МОЗ щодо визначення розмірів. Судова практика також виходить із необхідності кваліфікації за сукупністю зі ст. 307 або 309 КК України у разі збути чи зберігання [10].

Отже, міжнародно-правове регулювання протидії незаконному обігу наркотичних засобів сформувалося як цілісна система універсальних конвенцій ООН, центральне місце в якій посідає Конвенція 1988 року. Її положення стали основою для криміналізації наркоконтрабанди на національному рівні. У цьому контексті ст. 305 КК України відображає належний рівень імплементації міжнародних стандартів, закріплюючи відповідальність за контрабанду наркотичних засобів як різновид транснаціональної злочинності та враховуючи ключові кваліфікуючі ознаки, визначені міжнародним правом. Водночас протидія наркоконтрабанді залишається актуальним глобальним викликом, ефективне вирішення якого потребує подальшої гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу, посилення міжнародної співпраці та вдосконалення правозастосовної практики, що безпосередньо впливає на рівень громадського здоров'я, економічної безпеки та стабільності міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. UNODC World Drug Report 2025: Global instability compounding social, economic and security costs of the world drug problem URL: https://www.unodc.org/unodc/press/releases/2025/June/unodc-world-drug-report-2025_-global-instability-compounding-social--economic-and-security-costs-of-the-world-drug-problem.html
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Звіт митної служби України про незаконне переміщення наркотиків у 2025 році. URL: <https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/narkotiki-tiutiun-i-zbroia-u-2025-rotsi-mitniki-zupinili-nezakonne-peremishchennia-tovariv-na-ponad-11-mlrd-grn-2617>
4. International Opium Convention 23 January 1912, in force 11 February 1915 / 28 June 191 (China, the Netherlands, and the U.S. implemented the Convention in 1915 (Honduras and Norway followed suit later that year). URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIV.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-2&chapter=6&Temp=mtdsg4&clang=_en
5. Шевчук О. Конвенційні джерела у системі законодавства України з контролю за наркотиками: становлення та розвиток. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. №4. С. 61-64.
6. Сорока С.О., Марко С.І. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів: міжнародно-правовий аспект. *Науковий Вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 241–251.

7. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р. Ратифікована Україною 25.04.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_096.

8. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.

9. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. Редакція від 04.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93206416>

* * * * *

ЮХИМЕНКО ЖАННА ВІКТОРІВНА,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
науковий керівник: ОХМАН О.В., доцент кафедри права Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Захист територіальної цілісності держави належить до фундаментальних елементів забезпечення суверенітету, стабільності конституційного ладу та національної безпеки. У сучасних умовах посилення гібридних загроз і трансформації форм посягань на державний устрій особливої ваги набуває ефективність кримінально-правових механізмів реагування на такі діяння. Водночас підходи до криміналізації посягань на територіальну цілісність істотно відрізняються у різних правових системах, що зумовлює необхідність їх порівняльно-правового аналізу з метою виявлення спільних

тенденцій, відмінностей та можливостей удосконалення національного законодавства.

Наразі доцільним є звернення до порівняльно-правового контексту та аналіз того, яким чином посягання на територіальну цілісність держави криміналізуються у Республіці Польща, Угорщині та Грузії. Такий підхід дозволяє комплексно дослідити особливості національних моделей кримінально-правового захисту територіальної цілісності, виявити спільні закономірності та відмінності у підходах різних правових систем, а також об'єктивно оцінити ефективність українського регулювання у ширшому європейському та міжнародному вимірі.

У ст. 3 Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 року закріплено [1], що Республіка Польща забезпечує захист незалежності та недоторканності своєї території, гарантує права і свободи людини і громадянина, а також підтримує безпеку громадян, охороняє національну спадщину та дбає про стан навколишнього природного середовища, керуючись принципом сталого розвитку. Таким чином, конституційний рівень регулювання формує базову основу для подальшої криміналізації діянь, спрямованих проти територіальної цілісності держави.

Відповідні конституційні положення знаходять своє відображення у кримінальному законодавстві. Зокрема, ст. 127 Кримінального кодексу Республіки Польща [2] від 6 червня 1997 року передбачає кримінальну відповідальність за дії, вчинені з метою позбавлення держави незалежності, відокремлення частини її території або насильницької зміни конституційного ладу. Законодавець охоплює як безпосереднє вчинення таких дій, так і участь у змові з іншими особами з метою їх реалізації, що підкреслює превентивний характер правового регулювання. Окремо встановлено відповідальність і за підготовчі дії до вчинення зазначеного злочину, що свідчить про підвищений рівень кримінально-правового захисту основ конституційного ладу та територіальної цілісності.

Конституцією Грузії від 24 серпня 1995 року № 786 у ч. 2 ст. 1 закріплено базовий принцип територіальної цілісності держави [3], відповідно до якого територія Грузії визначена станом на 21 грудня 1991 року. Конституційно встановлено, що територіальна цілісність та недоторканність державного кордону є гарантованими державою та визнаються на рівні внутрішнього законодавства і міжнародного права, включаючи акти та рішення міжнародних організацій і загальновизнані принципи міжнародного співтовариства. Окремо

підкреслюється імперативна заборона відчуження території держави, що фактично виключає будь-які односторонні дії щодо зміни її просторових меж. При цьому механізм зміни державного кордону допускається виключно у договірному порядку, тобто на підставі двосторонньої міжнародної угоди із суміжною державою, що додатково підсилює гарантії стабільності територіального устрою.

Зазначені конституційні положення знаходять своє безпосереднє відображення у кримінальному законодавстві Грузії. Так, ст. 308 Кримінального кодексу Грузії від 22 липня 1999 року № 2287 передбачає кримінальну відповідальність за дії, спрямовані проти територіальної цілісності держави, зокрема за передачу всієї території Грузії або її частини іноземній державі, а також за відокремлення частини території [4]. Вказані діяння визнаються особливо тяжкими злочинами та караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Крім того, законодавець встановлює підвищену кримінальну відповідальність у випадках настання кваліфікуючих наслідків. Якщо зазначені дії призводять до фактичної втрати території держави або спричиняють інші особливо тяжкі наслідки, санкція посилюється і передбачає позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або довічне позбавлення волі. Така диференціація відповідальності свідчить про підвищену суспільну небезпечність посягань на територіальну цілісність та спрямованість законодавця на максимальний рівень кримінально-правового захисту основ державності.

Статтею 3 Конституції Республіки Молдова від 29 липня 1994 року закріплено один із базових конституційних принципів державності, відповідно до якого територія Республіки Молдова є невідчужуваною та неподільною [5]. Конституційна модель передбачає, що державні кордони визначаються виключно законом із обов'язковим урахуванням загально визнаних принципів і норм міжнародного права, що підкреслює інтеграцію національного правопорядку у міжнародно-правову систему. Таким чином, територіальна цілісність розглядається не лише як внутрішньодержавна цінність, а й як об'єкт міжнародно-правової охорони та стабільності.

Зазначені конституційні приписи отримують подальший розвиток у кримінальному законодавстві. Так, ст. 337 Кримінального кодексу Республіки Молдова [6] фактично прирівнює посягання на територіальну недоторканність до державної зради, формуючи єдиний

комплексний підхід до охорони основ національної безпеки. Відповідно до цієї норми, державна зрада охоплює умисні дії громадянина Республіки Молдова, спрямовані на завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності, державній безпеці або обороноздатності країни. Законодавець конкретизує форми такої протиправної поведінки, відносячи до них перехід на бік ворога, шпигунство, розголошення державної таємниці іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам, а також інші форми сприяння іноземним суб'єктам у здійсненні ворожої діяльності проти Республіки Молдова. За вчинення таких діянь передбачено суворе покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 12 до 20 років, що свідчить про особливо високий рівень суспільної небезпеки відповідних злочинів.

Окрему увагу законодавець приділяє також питанням спеціального регулювання відповідальності у випадках, коли особа була залучена іноземною розвідувальною службою. Зокрема, встановлено заохочувальну норму, відповідно до якої громадянин, завербований для здійснення ворожої діяльності проти держави, звільняється від кримінальної відповідальності за умови, що він не вчинив жодних активних дій на виконання злочинного завдання та добровільно повідомив компетентні органи про факт такого вербування. Такий підхід демонструє поєднання каральних і превентивних механізмів у сфері захисту територіальної цілісності та державної безпеки.

Таким чином, проведений порівняльно-правовий аналіз свідчить про значну концептуальну спорідненість законодавчих підходів України, Республіки Польща, Грузії та Республіки Молдова у сфері кримінально-правового захисту територіальної цілісності держави. Спільним для всіх розглянутих правових систем є конституційне закріплення принципу недоторканності та невідчужуваності державної території, а також розгляд її цілісності як однієї з базових конституційних цінностей. Відповідно, кримінальне законодавство кожної з держав виконує функцію забезпечення цих положень, встановлюючи відповідальність за умисні дії, спрямовані на зміну кордонів або відокремлення частини території. У всіх аналізованих правопорядках простежується єдина тенденція до підвищеного рівня кримінально-правової охорони зазначених суспільних відносин, що проявляється у віднесенні таких діянь до категорії тяжких злочинів та встановленні суворих санкцій, включаючи тривалі строки позбавлення волі, а в окремих випадках –

довічне ув'язнення. Це підтверджує уніфіковане сприйняття особливої суспільної небезпеки посягань на територіальну цілісність як елемента державного суверенітету.

Водночас відмінності проявляються у підходах до криміналізації та ступені деталізації складів кримінальних правопорушень. Українське законодавство (ст. 110 КК України) окремо виокремлює публічні заклики та поширення відповідних матеріалів, тоді як у Польщі та Грузії акцент зроблено переважно на насильницьких формах посягання без окремої регламентації підбурювальних дій. У Молдові ж такі діяння інтегровані у склад державної зради, що свідчить про іншу модель правової кваліфікації. Додаткові відмінності стосуються санкційної політики та застосування додаткових видів покарань, зокрема конфіскації майна, яка прямо передбачена українським законодавством, але не є універсальною для інших досліджених держав. У цілому, виявлені спільні риси та відмінності відображають як загальноєвропейські тенденції у захисті територіальної цілісності, так і національну специфіку кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf>
2. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В.С. Станіч К. : ОВК, 2016. 138 с.
3. Конституцією Грузії від 24 серпня 1995 року № 786. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>
4. Кримінальний кодекс Грузії : Закон Грузії від 22.07.1999 № 2287-ІС / переклад на укр. мову. Тбілісі, 1999 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426>
5. Конституції Республіки Молдова від 29 липня 1994 року. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8_%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0
6. Кримінальний кодекс Республіки Молдова під ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т. В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 462 с.

* * * * *

ЗМІСТ

Авсієвич А.В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС УКЛАДЕННЯ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ.....	3
Андрушко А.В. ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	7
Безкровний Є.А. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ У ПРОЦЕДУРІ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	9
Блажесва Р.Р., Вавринчук М.П. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРАЇНИ.....	15
Боднарчук Д.І. РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	20
Брилянт М.В., Когут О.В. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ.....	22
Буцик А.М., Охман О.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄС.....	26
Вавринчук М.П. ПОДІЛ ВЛАДИ ЯК ПРИНЦИП САМООБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАВА ЄС.....	31

Виговський Д.Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ.....	35
Виговський Л.А. ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ УЗУРПАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	38
Волкович О.Ю. ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	43
Герц А.А. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	49
Голдзіцький К.А. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЧИ ШЛЮБ?.....	52
Гончарук Н.О., Когут О.В. ТРАНСКОРДОННІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.....	53
Григорук М.В., Виговський Д.Л. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ І БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНЦІВ.....	57
Даценко О.Ф. ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	60
Дудзяк В.О., Охман О.В. ЗГІВАЛТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ.....	64

Зарічнюк Ю.М., Зошак Д.Є., Лучковська С.І. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ ТА РАДИ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	69
Ігнатенко О.С., Хмельов І.В., Гальона І.І. ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІКРОМОБІЛЬНОСТІ.....	73
Когут О.В., Місяць А.П. ДО ПИТАННЯ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР.....	77
Кохан В.П. СПЕЦІАЛЬНІ ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СИСТЕМНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	81
Курилюк Ю.Л., Сторожук І.П. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНІ.....	84
Кучерук Н.С. УЧАСТЬ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ ПОЗА МЕЖАМИ СУДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД: МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ В УКРАЇНІ.....	87
Лагойда Т.В. ДОГОВІР ПРО ВІДКРИТЕ МОРЕ (BBNJ): НОВА ЕРА ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	92
Лепетенко О.Ю. ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ.....	96

Логінова С.М. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	100
Лучковська С.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЄС.....	104
Мандзій С.В. ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	110
Мартинюк І.С. ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА В ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З НОРМАМИ ЄС ТА В УПРАВЛІННІ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	115
Міщенко І.В. ДО ПИТАННЯ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	119
Муза О.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В УКРАЇНІ.....	123
Муха В.В., Когут О.В. ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	126
Навроцька В.В. ПРАВО НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ЖУРНАЛОМ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ – СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	130

Наконечна І. ФІСКАЛЬНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	132
Нестерук Є.В., КОГУТ О.В. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	134
Островський А.М. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ.....	139
Охман О.В. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ТІЛЕСНУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	143
Охман О.В., Блажеєва Р.Р. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	148
Панкратова В.О. ГРОМАДСЬКІ АСАМБЛЕЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	153
Присяжнюк М.П., Рогульський Я.О. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	156
Пунда О.О. ПРАВОСУДДЯ ДРУЖНЕ ДО ДИТИНИ ТА ДОКТРИНА ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	162

Рекрутняк Н.В. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИМИ МИТНИМИ ОРГАНАМИ В УМОВАХ ЇХ ІНСТИТУЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....	166
Соколов Т.А. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАБЛИЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	172
Сорохманюк В.Ю., Когут О.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	175
Сторожук І.П. ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ МЕДИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	179
Тарасевич Т.Ю. СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СУЧАСНІ БІОТЕХНОЛОГІЇ: ДИНАМІЗМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	183
Терещенко В.В. КІБЕРБЕЗПЕКА ТА КІБЕРГІГІЕНА, ЯК ЧАСТИНА ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....	189
Тростенюк Т.М., Кочеровський О.А. КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	195
Тростенюк Т.М., Кравченко К.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС.....	198

Тюрін С.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	203
Удовидченко С.С., Волкович О.Ю. ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИНАХ (В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ).....	208
Федченко Д.С., Охман О.В. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: ДЕКЛАРАТИВНА ІНСТИТУЦІЯ ЧИ РЕАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОСУДДЯ?.....	213
Хомяк Л.А., Вавринчук М.П. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПРАВОВІ РІШЕННЯ.....	218
Шумейко С.О., Вавринчук М.П. РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ПРИ ВСТУПІ УКРАЇНИ ДО РАДИ ЄВРОПИ.....	223
Шумейко С.О., Охман О.В. ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	227
Юхименко Ж.В., Охман О.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ОХОРОНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	232

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
VII Всеукраїнської наукової конференції,

17 квітня 2026 р.

Відповідальний за випуск: *Ваєринчук М.П.*

Комп'ютерну верстку здійснено кафедрою права

Збірник розміщено в інституційному репозитарії
Хмельницького національного університету

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11
e-mail: pravo@khmnu.edu.ua

